European Archaeology - online

Ion MOTZOI-CHICIDEANU

ÎNMORMÂNTĂRILE CULTURII ŽUTO BRDO-GÂRLA MARE

Extras

March, 2009

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Înmormântările culturii Žuto Brdo-Gârla Mare[1]

de
Ion Motzoi-Chicideanu

O lucrare monografică dedicată culturii Žuto Brdo-Gârla Mare, apărută foarte recent[2], mă scuteşte de o prezentare a acestui complex cultural de mare importanţă pentru epoca bronzului la Dunărea Mijlocie şi Inferioară. Aş face doar câteva adăugiri şi unele nuanţări, pentru destul de rarele cazuri în care nu împărtăşesc într-u totul opinia autoarei. Este vorba în primul rând de intervalul de timp în care a evoluat cultura Gârla Mare. Contactul dintre grupa Verbicioara, presupusa ei "fază III", şi primele manifestări Gârla Mare a mai fost observat[3]. După acul "cipriot" din mormântul de inhumaţie descoperit la Verbicioara, cu analogii în grupele epocii bronzului din Europa Centrală încadrate în perioada Reinecke A[4], putem accepta pentru "faza Verbicioara III" şi de aici şi pentru un început al culturii Žuto Brdo-Gârla Mare o datare corespunzătoare. Printre piesele specifice grupei Žuto Brdo-Gârla Mare se numără şi misterioasele figurine din lut cunoscute sub denumirea de *Brotlaibidole*. Aceste figurine, cu rost încă nedescifrat, se mai găsesc frecvent în complexe aparţinând mediilor Maďarovce, Polada, Věteřov, dar şi în staţiuni Aunjetitz, Unterwölbling sau Otomani[5], ceea ce le asigură contemporaneitatea, desigur în linii mari, cu grupa Gârla Mare, cu atât mai mult cu cât la Ostrovu Corbului, e adevărat într-o situaţie cu totul lipsită de certitudini, au fost descoperite împreună cioburi Maďarovce, Verbicioara "faza III" şi fragmente de vase Gârla Mare de aspect timpuriu[6]. În momentul de faţă există un set substanţial de datări ^{14}C[7] pentru grupele central-europene, care indică date absolute imediat după 2000 BC. De fapt aceste *Brotlaibidole* apar în mediile amintite într-o vreme corespunzând perioadei Reinecke A[8]. Nu există

---

[1]Contribuţia de faţă reprezintă o parte a unei lucrării, I. Motzoi-Chicideanu, ***Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie şi Inferioară***, aflată sub tipar.

[2]Monica Şandor-Chicideanu, ***Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare. Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie şi Inferioară***, Cluj, 2003 (Mai departe Şandor-Chicideanu, ***Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare***...).

[3]S. Morintz, ***Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii I. Epoca bronzului în spaţiul carpato-balcanic***, Bucureşti 1978, p. 37 şi mai ales nota 92, unde se discută despre "*complexul Ostrovu Corbului*" cu materiale Vatina târzie, Dubovac şi Verbicioara III, considerat anterior culturii Gârla Mare. Ulterior s-a văzut că de fapt este vorba de un amestec de materiale, între care nu lipsesc şi fragmente de vase Maďarovce, găsite în umplutura unui canal modern, deci în poziţie secundară, cf. B. Hänsel, P. Roman, PZ 58.2, 1984, 187-229.

[4]I. Motzoi-Chicideanu, Oltenia StCom, 15, 2004, p. 3-12.

[5]M. Şandor-Chicideanu, în vol. C. Kacsó (Hrsg.), ***Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die beziehungen zu den benachbarten Gebieten, Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburstag***, Baia Mare, 2003, p. 413-428; G. Trnka, în acelaşi volum, p. 483-486.

[6]B. Hänsel, P. Roman, *op.cit.*

[7]Şandor-Chicideanu, ***Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare***..., p. 209-213 şi listele cu date radiocarbon la p. 235-350.

[8]Pentru încadrarea cronologică absolută a perioadei Reinecke BzA, pe baza datelor radiocarbon vezi R. Krause, în K. Randsborg (ed.), ***Absolute chronology. Archaeological Europe 2500-500 BC***, Acta Archaeologica 67, 1996/Acta Archaeologica Supplementa 1, 1996, p. 73-80; K. Rassman, în acelaşi volum, p. 199-209; J. Müller, în vol. J. Bátora, J. Peška (Hrsg.), ***Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei***, Nitra 1999, p. 113-126; vezi şi pe internet la adresa ***http://www.uf.uni-erlangen.de/karten/neo-d3.html, http://www.uf.uni-erlagen.de/karten/bz-a1.html, http://www.uf.uni-erlagen.de/karten/bzt-a2.html*** unde pentru etapa Glockenbecher-Protoaunjetitz-Chłopice-

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

nici un motiv să respingem o datare pentru începuturile culturii Gârla Mare în această perioadă, iar figurinele amintite permit aceasta. Data radiocarbon singulară de la Balej - Bln-1577 - 3192±40 BP[9], calibrată în domeniul 2 sigma pentru intervalul 1530-1390 BC[10] - provine din nivelul IV al aşezării de acolo. Puţin cunoscută, deşi a fost săpată o suprafaţă de 1500mp, aşezarea, cu patru nivele de construcţie/*Bauhorizonte*, a fost reţinută mai ales pentru materialele care documenteză o locuire Gârla Mare. Dar tot acolo există şi materiale Coţofeni, cât se poate de tipice, care ar putea să aparţină chiar nivelului IV, - cel mai de jos -, unde au fost descoperite resturile a două locuinţe "megaron", structuri cu totul insolite faţă de tot ceea ce se cunoaşte până acum despre aşezările Gârla Mare[11]. Conţinutul nivelului IV nu este ca atare câtuşi de puţin clar. Cele şase vase de la Balej care au fost publicate se apropie mai degrabă de stilul ceramic al etapei mijlocii a culturi Gârla Mare, data radiocarbon trebuind a fi acceptată ca atare.

Sfârşitul culturii Gârla Mare este marcat de apariţia grupului Bistreţ-Işalniţa, în care se poate observa cu uşurinţă că în ceea ce priveşte ceramica, elementele vestice de sorginte Belegiš, constituind fondul de structură, se combină cu unele elemente de decor Gârla Mare, care constituie, la rândul lor, elementul anterior preluat, dar mai puţin pregnant. Apariţia grupului Bistreţ-Işalniţa plasat în aval de Porţile de Fier pe fosta arie Gârla Mare corespunde celei de a doua etape a culturii Belegiš. La Gomolava au fost identificate două nivele Belegiš: IVb şi IVc, pentru cel de al doilea fiind predominant un repertoriu ceramic în care formele predominate sunt reprezentate de vasele bitronconic cu decor canelat caracteristic fazei Belegiš II[12]. Tot de la Gomolava mai provine şi singura dată radiocarbon pentru această cultură - GrN-7370 - 3155±50 BP - , dar provenienţa ei este dată foarte neprecis: stratul IV, neputând fi deci pusă în legătură cu una sau alta dintre cele două etape Belegiš din staţiune[13]. Calibrată, în domeniul 2 sigma, proba de la Gomolava oferă o datare în intervalul 1530-1300 BC. Recent, pe baza unei analize statistico-combinatorii coroborate cu datele radiocarbon ca şi cu cele dendrocronologice s-a propus o plasare a bronzului târziu şi pentru sud-estul Europei în cursul secolului al XIV-lea a. Chr.[14], astfel că putem accepta lesne o datare a grupului Bistreţ-Işalniţa la o vreme corespunzând acestei ultime grupe a epocii bronzului din zona Dunării Mijlocii. În nici un caz nu se poate admite o durată a acestuia până către 1100 BC, căci grupului Bistreţ-Işalniţa îi urmează, pe aceiaşi vale a Dunării, complexul hallstattian timpuriu cu ceramică canelată, o a doua etapă a acestui mare complex ceramic fiind reprezentată de

---

Veselé-Ragelsdorf-Oggau se dă intervalul 2600-2250 BC, pentru etapa Straubing-Frühaunjetitz-Nitra-Nagyrév = BzA1, intervalul 2250-1950 şi, respectiv, pentru etapa Langquaid-Hochaunjetitz = BzA2, intervalul 2000-1800/1600 BC.

[9]J. Görsdorf, J. Bojadžiev, Eurasia Antiqua 2, 1996, p. 165, nr. 55. Acolo se afirma că: "*Die Probe gehört zum untersten Wh., der nach den archäologischen Funden in den Anfang der Spätbronzezeit datiert wird. Der kalibrierte Wert stimmt gut mit der historischen Datierung des Beginns der Spätbronzezeit (1600/1500 v.d.Z.) überein*".

[10]Calibrată acum cu programul OxCal v.3.9.

[11]G. I. Georgiev, în vol. B. Hänsel (Hrsg.), ***Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.***, PAS 1, Berlin 1982, p. 194-197 şi fig. 3/1-6 şi 4/1, cu trimiteri (uneori eronate) la ilustraţie, unde este şi o ceaşcă tipică Coţofeni, despre care se face trimitere în text ca find descoperită în nivelul IV, iar la explicaţia figurii 3 se afirmă că e vorba de descoperiri de suprafaţă de la începutul săpăturilor!

[12]N. Tasič, în vol. N. Tasič, J. Petrovič (Hrsg.), ***Gomolava. Chronologie und Startigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donauniederung und Südosteuropas***, Novi Sad, 1988, p. 51-53.

[13]H. T. Waterbolk, în vol. N. Tasič, J. Petrovič (Hrsg.), p. 119.

[14]Ph. Della Casa, Calista Fischer, PZ 72, 1997, p. 195-233. Vezi şi I. Chicideanu, Dacia NS, 30.1-2, 196, p. 30-40 pentru discuţia asupra cimitirului de la Beograd-*Karaburma*; Ph. Della Casa, ***Velika Gruda II. Die bronzezeitliche Nekropole Velika Gruda (opš. Kotor, Montenegro)***, UPA 33, 1996, p. 168-181, cu o analiză mai fină decât a mea, dar cu concluzii asemănătoare.

descoperirile de tipul celor din cimitirele de la Zimnicea[15] şi Sborjanovo[16], ce se pot data, ambele, în sec. XI-X a. Chr. şi în care apar cuţite din bronz, triunghiulare şi cu cu limbă la mâner, cum s-au găsit şi în zona lacului Bistreţ[17]. Rezumând, cred că avem tot temeiul de a presupune o durată a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare în intervalul 1900-1400 a. Chr. Periodizarea grupei, aşa cum a fost ea prezentată de M. Şandor-Chicideanu, pare întemeiată[18]. Aş avea unele rezerve în ceea ce priveşte faza târzie Orsoja, căci ea este definită în special pe baza unora dintre materialele ceramice, de altfel destul de distincte, provenite doar dintr-un cimitir incorect publicat, cu inventarele amestecate[19]. De aceea nu e clar nici raportul dintre aceasta şi grupul Bistreţ-Işalniţa, o contemporaneitate a acestor fiind exclusă, aşa cum o arată destul de limpede pentru zona imediat de la sud de Dunăre descoperirea de la Makreš[20].

Aria pe care o ocupă grupa Žuto Brdo-Gârla Mare se restrânge destul de clar la zona de luncă a Dunării, o excepţie fiind constituită de seria descoperirilor de acest fel din zona Deliblat din răsăritul Serbiei. În amonte de Belgrad, se găseşte grupa Szeremle[21], în al cărei conţinut material sunt cunoscute elementele de apropiere cu grupa Žuto Brdo-Gârla Mare, ambele avându-şi originea în complexul cu ceramică incrustată de la Dunărea Mijlocie. Presupunerile conform cărora cultura Gârla Mare s-a extins şi către nord de lunca Dunării sunt pripite şi neîntemeiate[22], puţinele descoperiri de acest fel situate la nord de lunca fluviului reflectând de fapt schimburile reciproce cu grupa învecinată Govora. Există posibilitatea unor pătrunderi, dar nu de proporţii, pe văile unor afluenţi ai Dunării, acolo unde condiţiile geomorfologice specifice luncilor joase au putut permite deplasarea unor comunităţi destul de restrânse şi dependente de un set de tehnologii de subzistenţă accentuat specializate acestor condiţii de mediu.

Constituind de fapt baza documentării arheologice pentru cultura/grupa Žuto Brdo-Gârla Mare, ale cărei staţiuni sunt foarte puţin şi cu totul nesatisfăcător cercetate şi puse în circulaţie, descoperirile funerare cunoscute până acum, sunt în număr de 59, răspândite destul de uniform pe întreaga arie a culturii. În cursul vremii s-au înregistrat şi preocupări asupra comportamentului funerar Gârla Mare, chiar dacă scopul principal urmărit a fost acela de a deosebi, prin studiul cimitirelor, succesiunea unor faze/etape/orizonturi[23].

---

[15]Alexandrina D. Alexandrescu, Dacia NS 17, 1973, 77-97.

[16]T. Stoyanov, ***Early Iron Age tumular necropolis "Sboryanovo" I***, Sofija 1997.

[17]I. Motzoi-Chicideanu, Dacia NS, 43-44, 1999-2001, p. 197-229.

[18]Şandor-Chicideanu, ***Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare...***, p. 169-187, cu critica încercărilor anterioare.

[19]*Ibidem*, p. 20-21, unde se subliniază deficienţele inadmsibile ale modului în care a fost publicată importanta necropolă, inclusiv faptul că nici până astăzi nu se cunoaşte numărul exact al înmormântărilor.

[20]G. Alexandrov, Izvestia na muzeite v Severozapadna Bălgarija, 6, 1981, p. 40-52, fig. 8-9.

[21]Christine Reich, ***Das Gräbefeld von Szeremle und die Gruppen mit inkrustierter Keramik entlang mittlerer und unterer Donau***, Berlin 2006.

[22]Şandor-Chicideanu, *op.cit*, p. 35, unde critică prezumţiile lui G.Crăciunescu, Drobeta 5, 1982, p. 197-198.

[23]Discuţii substanţiale la V. Dumitrescu, ***Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cârna***, Bucureşti 1961, p. 306-316; R. Hachmann, recenzie la V. Dumitrescu, *op.cit.*, Germania 46.2, 1968, p.368-370; B. Hänsel, ***Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken***, Bonn 1968, Bd. I, p. 139-142; idem, ***Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit and der unteren Donau,*** Bonn 1976, Bd. I, p. 62-64; I. Chicideanu, *op.cit.*, p. 7-30; A. Bonev, ***Trakija i egejskijat svjat prez vtorata polovina na II hiljadoletie pr.n.e.***, Sofija 1988, p. 53-59; Şandor-Chicideanu, ***Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare...***, p. 158-168; Christine Reich, PZ 77.2, 2002, p. 59-179.

Lista descoperirilor funerare Gârla Mare:

1 - **Altimir**;
2 - **Balta Verde**;
3 - **Corabia**;
4-5 - **Dăbuleni**;
6 - **Desa**;
7 - **Dubovac**;
8-10 - **Dunăreni/Cârna**[24];
11 - **Dupljaja**;
12 - **Ghidici**;
13 - **Gradešnica**;
14 - **Gruia**;
15 - **Hotaru**;
16 - **Izvoarele**;
17 - **Klenovnik**;
18 - **Klićevac**;
19-21 - **Korbovo**;
22 - **Kovin**;
23 - **Kozloduj**;
24 - **Krušovica**;
25 - **Kutovo**;
26 - **Liubcova**;
27 - **Makreš**;
28 - **Mala Vrbica**;
29-30 - **Moldova Veche**;
31-32 - **Novo Selo**;
33-34 - **Orešac I-II**;
35 - **Orsoja**;
36 - **Orşova**;
37 - **Ostrov**;
38-39 - **Ostrovu Corbului**;
40-41 - **Ostrovu Mare**;
42-45 - **Plosca**;
46 - **Potelu**;
48 - **Požežena**;
49 - **Rast**;
50 - **Salcia**;
51 - **Săpata**;
52 - **Selanovci**;
53 - **Surćin**;
54 - **Sviniţa**;
55 - **Usije**;
56- **Vajuga**;
57-58 - **Vatin**;
59 - **Vršac**.

[24]Cum din Aprilie 2004, localitatea Cârna a revenit, prin ordonanţă de guvern, la vechea denumire şi la statutul de comună, de acum încolo voi folosi această denumire. În catalogul descoperirilor funerare înregistrarea a fost făcută anterior şi, pentru ordonarea rapidă pe computer, am lăsat-o ca atare.

Cea mai vestică descoperire este cea de la **Surcin**, de fapt aparent izolată în mediu Belegiš I, contemporan culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Cea mai estică este cea de la **Corabia** , ceea pare să indice că dincolo, spre răsărit de confluenţa Dunării cu Oltul, grupa în discuţie nu a pătruns (**Pl. 1**).

Dintre cele 59 de descoperiri cu caracter mortuar, mai mult de jumătate - săpături sistematice 20 (33.90%), salvări 9 (15.25%) şi sondaje 4 (6.80%) - provin din săpături arheologice, fiind asigurate teoretic observaţiile de detaliu privind structurile funerare, inventarele şi dispoziţia în plan a mormintelor. Dar mai rămâne o bună parte din aceste descoperiri care provin din cercetări de suprafaţă - 12 (20.33%) - sau descoperiri fortuite - 14 (23.72%) - (**Fig. 1**)[25], ceea ce ne arată, din capul locului, că detaliile menţionate se cunosc doar pentru un stoc redus de cazuri. Mai puţin decelabile printr-o statistică sunt modalităţile în care rezultatele săpăturilor sistematice au fost puse in circulaţie, cu toate detaliile de care vorbeam. De departe se distinge lucrarea lui V. Dumitrescu, în care fiecare mormânt a fost prezentat în detaliu, cu observaţiile privind structura mormintelor, compoziţia inventarelor, însoţite de planuri ale cimitirului şi schiţele de reconstituire a aproape fiecărui mormânt, o lipsă fiind însă aceea că lipsesc planurile şi profilele mormintelor efectuate pe teren[26]. Până la prezentarea *in extenso* a cimitirului de la **Cârna-*Ostrovogania***[27], nici o altă necropolă Gârla Mare nu a mai fost publicată profesional. La extrema cu totul inacceptabilă se situează cimitirul de la Orsoja, care prin numărul deosebit de mare al înmormântărilor ar fi oferit o bază deosebit de solidă unor preocupări privind standardul mortuar Gârla Mare. Pentru celelalte cimitire, cu mai puţine morminte, mai dispunem de un raport, destul de amănunţit pentru cel de la **Balta Verde**[28] şi alte rapoarte, mai puţin corespunzătoare, cum sunt cele

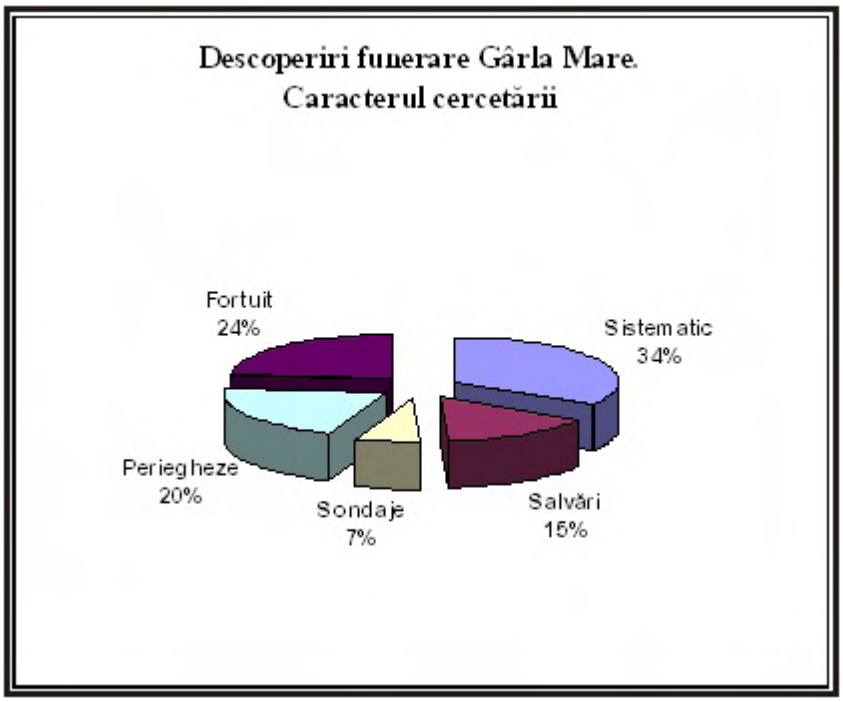

Figura 1

[25]Notific că la alcătuirea graficului pe computer, programul rotunjeşte de la sine procentele.

[26]V. Dumitrescu, ***Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cârna***, Bucureşti 1961.

[27]Şandor-Chicideanu, ***Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare...***, p. 262-297, catalogul complet al cimitirului cu trimiteri la ilustraţii şi planul cimitirului la pl. 263. La p. 298-318 catalogul primelor 35 morminte de la Plosca-*Cabana de metal* şi cu planul săpăturilor dintre anii 1999-2000 la pl. 264.

[28]D. Berciu, ***Arheologia preistorică a Olteniei***, Craiova, 1939, p. 120; D. Berciu, E. Comşa, Materiale, 2, 1956, p. 251-489.

pentru cimitirele mai mici de la **Korbovo-*Glamija***[29] şi **Korbovo-*Pesak***[30] , **Orešac**[31]. Un alt cimitir cu un număr mare de morminte a fost cel de la **Ostrovu Mare-*Bivolării***[32], dar modul cercetării şi al publicării materialelor l-au transformat şi pe acesta într-un document mai mult decât lacunar, puţin util. Pentru cimitirele de la **Ghidici**[33] şi ***Liubcova***[34], singurele informaţii pe care le deţinem sunt descrieri sumare de morminte, referiri generale la materiale cu 1-2 inventare publicate, ori studiu rămas în sertar... Este evident că pentru studiul obiceiurilor funerare Gârla Mare, documentaţia arheologică se dovedeşte, la o mai atentă privire, mai puţin îmbucurătoare şi, prin poziţia izolată a cimitirelor de la Cârna - *Grindu Tomii*, Cârna - *Ostrovogania* şi Plosca - *Cabana de metal*, drastic restrânsă zonal, ceea ce limitează posibilităţile unei examinări de ansamblu.

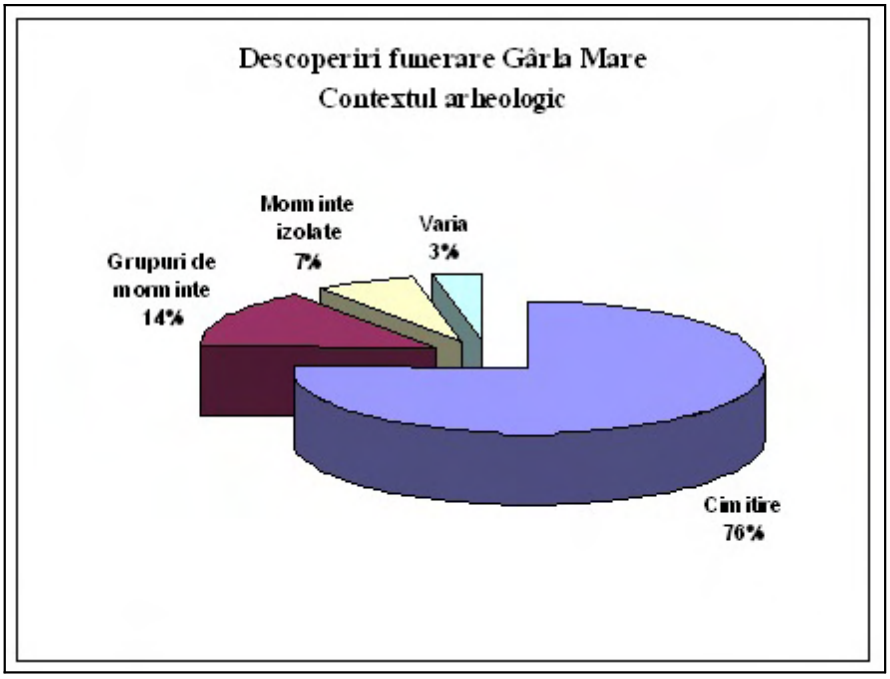

Figura 2

O altă lipsă gravă o constituie faptul că, pentru massa înmormântărilor Gârla Mare, nu dispunem astăzi de diagnoze antropologice decât pentru 101 (75.93%) dintre înmormântările de la Cârna - *Grindu Tomii*[35], adică doar pentru un stoc de circa 24%%, pentru 422 de înmormântări discutabile arheologic, ceea ce este cu totul insuficient.

În ceea ce priveşte contextul arheologic al descoperirilor mortuare Gârla Mare, de departe cele mai numeroase, sunt cimitirele reprezentate prin 74 cazuri (75.86%), urmate apoi de grupurile de morminte cu 8 cazuri (13.79%). Morminte izolate sunt semnalte în doar 4 cazuri

---

[29]Zagorka Letica, Starinar NS, 24-25, 1973-1974 (1975), p. 163-174; D. Krstić, Zbornik radova Narodnog Muzeja, 11.1, 1983, p. 19-30.

[30]M. Vasić, Starinar 5, 1910, p. 1-207; idem Starinar 6, 1911 (1914), p. 1-93; Z. Letica, *op.cit.*; N. Radojčić, Đerdapske Sveske, 3, 1986, p. 133-142.

[31]D. Krstić, Zbornik radova Narodnog Muzeja, 3, 1960-1961 (1962), p. 75-91.

[32]D. Berciu, *op.cit.*

[33]M. Nica, Symposia Thracologica, 1, 1983, p,. 8-9; idem, Thraco-Dacica, 8.1-2, 1987, p. 16-38; idem, în volumul ***Prima epocă a fierului la Gurile Dunării şi regiunile circumpontice***, Tulcea, 1997, p. 19-41.

[34]C. Săcărin, ***Necropola de incineraţie de la Liubcova***, Teză de doctorat, manuscris.

[35]Cf. C. S. Nicolaescu-Plopşor, în Apendice la V. Dumitrescu, *op.cit.*, p. 365-386; vezi şi studiiul paleodemografic şi de ritual la C. S. Nicolaescu-Plopşor, Wanda Wolski, ***Elemente de demografie şi ritual funerar la populaţiile vechi din România***, Bucureşti 1975, p. 13-29. Subliniez că la Cârna pentru cele 116 morminte corespund 133 înmormântări.

(6.90%), iar în două situaţii (3.45%) materiale ceramice descoperite fortuit au fost apreciate ca indicând morminte - **Novo Selo**[36] şi **Orşova**[37] (**Fig. 2**). Deja se poate constata, şi că unul dintre elementele standardului funerar Žuto Brdo-Gârla Mare este reprezentat de obiceiul depunerii defuncţilor în cimitire mari, cu numeroase înmormântări, cazurile în care au fost semnalate "grupuri" de morminte sau morminte izolate trebuind considerate ca fiind tot cimitire, dar neinvestigate. Un alt aspect al acestei din urmă probleme, îl reprezintă numărul înmormântărilor, dimensiunile spaţiilor funerare.

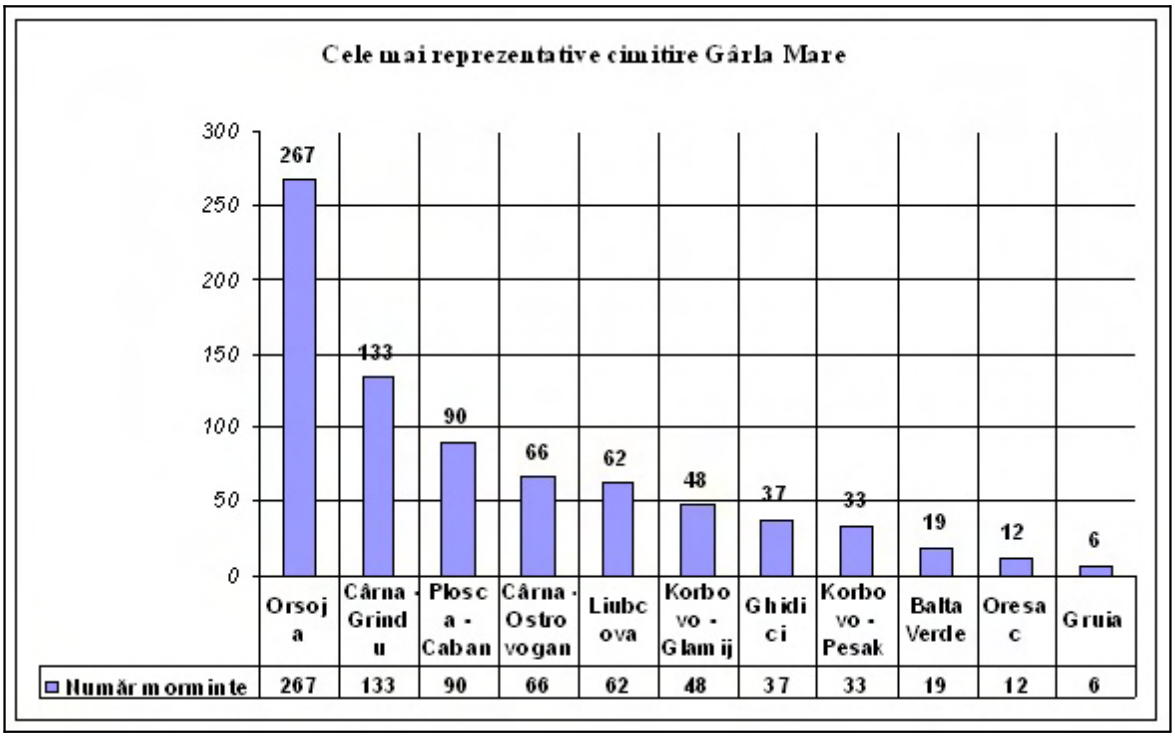

Figura 3

Dacă judecăm după situaţia reclamată de la Orsoja - 267 de morminte sau 343[38] -, după numărul complexelor funerare de la Cârna-*Grindu Tomiii - 133* -, Cârna-*Ostrovogania - 66* - şi, recent, de la Plosca-*Cabana de metal* -peste 90 -, ca şi după aprecierile pentru cimitirul de la Ostrovu Mare-*Bivolării*, (**Fig. 3**) ţinând cont şi de faptul că aproape în toate cazurile a fost vorba de cimitire deja distruse de factorii naturali, este foarte probabil ca grupei Žuto Brdo-Gârla Mare să-i fi fost caracteristice spaţii funerare largi, cu numeroase înmormântări, de la 200 în sus.

O situaţie cu totul aparte o prezintă cimitirele din jurul lacului Bistreţ. Cercetările de teren pe care le-am făcut, în completarea celor sistematice, în anii 1983-2004 în zonele imediat adiacente a ceea ce a mai rămas azi din lacul Bistreţ, au dus la identificarea a cinci cimitire Gârla Mare situate pe malurile

---

[36]V. Mikov, Arheologija, 12.3, 1970, p. 48-63.

[37]Dumitrescu, *op.cit.*, p. 201.

[38]Într-o primă publicaţie, T. Filipov, ***Nekropol ot kăsnata bronzova epoha pri c. Orsoja Lomsko***, Lom 1976, la p. 32 (rez. englez) se spune că au fost descoperite 267 de morminte. Ulterior, A. Bonev, *op.cit.*, p. 30, se spune că este vorba de 343 morminte. După cum m-a informat cu amabilitate Ivan Panayotov, materialele aflate iniţial în Muzeul din Lom au fost amestecate şi redepozitate, T. Filipov a avut un destin dramatic care l-a îndepărtat de profesie, iar situaţia scăpată de sub control nu mai poate fi verificată, ceea ce face din cimitirul de la Orsoja un document pierdut. Pentru 184 de piese ceramice care se mai află acum în muzeul din Lom, s-a încercat recent o tipologie, cf. A, Bonev, ***The LBA cremation graveyard of Orsoya***, în RPRP 2-3, 1999, p. 2-33.

de nord şi sud ale actualelor bazine 1-4 sau pe un actual ostrov din mijlocul lacului (bazinul 2), la distanţe nu mai mari de 3-4 km între ele (**Pl. 2/281**). Dacă luăm în consideraţie întregul bazin al fostei lagune fluviatile Călugăreni-Bistreţ-Cârna-Nedeia, aşa cum arăta anterior lucrărilor din 1968-1971, atunci mai trebuiesc adăugate, pentru aceiaşi zonă, şi alte descoperiri cum este cazul, mai ales, a celei de la **Săpata**, unde în cursul anului 1990 a fost descoperit un mormânt de incineraţie situat pe o prelungire către nord a *Grindului Rostii* care se găsea pe malul de sud al fostei băţi Nasta, la circa 3 km est de *Grindu Tomii*[39]. În acelaşi timp nu am reuşit identificarea, urmată de cercetare prin săpături sistematice, decât a unei singure aşezări, situată pe malul de miazăzi, la circa 600 m sud de cimitirul de la Ostrovogania. Urme de aşezare s-au mai identificat şi pe malul sudic al *Ostrovoganiei*, la 500 m vest de cimitir, dar fiind complet distrusă nu s-au putut face verificări. Alte morminte au mai fost descoperite tot pe malul de sud al bazinului 1 Bistreţ, în punctul *Ferma 3* la circa 1 km E de *Cabana de metal*, dar condiţiile din teren nu permit o cercetare prin săpături arheologice. În cursul cercetărilor de suprafaţă efectuate în anii 1983-1995 în zona de la sud de lacul Bistreţ am mai descoperit urmele unei necropole distruse aproape în întregime de eroziune, situată pe *Grindu lui Dănilă*, la circa 1 km SSE de punctul *Cabana de metal*.

Comparaţia dintre inventarele celor trei cimitire cercetate în zona lacului Bistreţ demonstrează că acestea au fost, cel puţin printr-o etapă bine reprezentată prin complexe mortuare, contemporane. Se pune întrebarea, căror, sau cărei aşezări i-au corespuns aceste zone funerare cu totul distincte ? Răspunsul este deosebit de dificil căci aşezarea din punctul *Prundu Măgarilor-La rampa boţogului* era în cea mai mare parte distrusă de apă, iar alte aşezări, aşa cum am spus, nu au mai fost identificate. O altă situaţie comparabilă, cu un stoc reprezentativ de înmormântări care să fie susceptibil unei examinări atente, nu mai există, dar pe baza unor situaţii de la **Korbovo**, **Moldova Veche**[40], **Novo Selo**, **Orešac**, **Ostrovu Mare** sau **Vatin**[41], unde s-au identificat, în felurite moduri, zone distincte, dar apropiate între ele, cu înmormântări Žuto Brdo-Gârla Mare, cum e cazul şi la **Ostrovu Corbului**, unde în punctul *Botul Piscului* a fost identificat un cimitir Gârla Mare[42], iar pe malul stâng al Dunării, în vatra satului, nu departe de prima descoperire au fost descoperite alte morminte, în preajma lor existând şi o aşezare, cred că trebuie luat în consideraţie, ca un alt element al standardului funerar al acestui complex cultural, existenţa unor spaţii funerare întinse, fragmentate în zone distincte care au funcţionat/au fost folosite în acelaşi timp. Relaţia exactă dintre aceste spaţii funerare şi staţiunile aferente nu o putem clarifica datorită documentării arheologice lacunare,. Dar judecând după prezenţa aşezării de pe *Prundu Măgarilor*, chiar în mijlocul spaţiului funerar delimitat de cele cinci cimitire clar identificate, este de luat în consideraţie posibilitatea ca şi aşezările să fi fost răspândite după acelaşi model. Aşezări în preajma cimitirelor Gârla Mare mai sunt semnalate şi în alte locuri, o situaţie specială fiind cea de la **Korbovo**-*Obala* pentru care se menţionează că în cursul săpăturilor din anul 1985, în cadrul unei aşezări a fost descoperit un mormânt de incineraţie în urnă. Descoperirea e cu totul incertă, căci în cursul săpăturilor de salvare de atunci au fost descoperite două morminte de incineraţie în urnă. Unul dintre acestea - constituit dintr-un vas globular şi un castron drept capac, dar lipsit de "*de restes de défunt incineré*" şi considerat ca atare cenotaf - a fost atribuit culturii Verbicioara. Cel de al doilea, de data aceasta cu resturi calcinate în interior, pe baza vasului ce a folosit drept urnă poate fi atribuit tot acestei grupe[43], fiind astfel exclus dintre descoperirile funerare Gârla Mare.

De altfel pentru o bună parte a descoperirilor funerare Žuto Brdo-Gârla Mare condiţiile însăşi

---

[39]Locul descoperirii l-am verificat împreună cu N. Boroffka printr-o cercetare de teren din anul 1992.

[40]R. Petrovski, Banatica, 4, 1977, p. 437-461.

[41]Hänsel, ***Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit ...***, p. 239.

[42]A. Bărcăcilă, Dacia 1, 1924, p. 280-296.

[43]D. Krstič, Đerdapske sveske 2, 1984, p. 105-106 şi fig. 78 şi 80/3 pentru mormântul cu oase arse şi fig. 81/3-4, pentru vasele cenotafului.

de descoperire ne obligă la anumite rezerve. La **Altimir**[44], a fost identificat un cimitir, dar lipsesc precizările privind întinderea obiectivului. În muzeul din **Corabia** se găsesc nu numai materiale Gârla Mare descoperite pe grindul *Răcaru Mare*, situat în albia fostului lac Potelu, aproximativ între Orlea şi Corabia, dar şi materiale similare de pe alte grinduri descoperite fortuit de-a lungul timpului şi aduse la muzeu, fără a se mai putea şti astăzi care au fost condiţiile exacte. Mormântul izolat semnalat în împrejurimile localităţii **Desa**[45], cu siguranţă că indică un alt cimitir, dar materiale Gârla Mare au mai fost descoperite şi pe malul Dunării la Arcer[46], ca şi pe malul din faţă în localitatea bulgărească Arčar[47]. Este destul de posibil ca descoperirea de la Desa să provină în realitate de la Arcer, mic sat, practic dispărut astăzi, care a ţinut totdeauna de comuna Desa. La **Kozloduj**, unde se afirmă că este vorba de un cimitir[48], iarăşi lipsesc detaliile. Pentru descoperirile de la **Ostrovu Corbului**, unde este şi o aşezare, dispunem doar de menţiuni cu totul nesatisfăcătoare. La **Selanovci**[49], iarăşi este vorba de o simplă semnalare. La **Surčin**, e vorba doar de câteva morminte Žuto Brdo, într-un mai mare cimitir Vatina şi Belegiš[50].

Figura 4

Aşa cum am mai afirmat, documentarea este cu totul neuniformă, observaţiile arheologice de detaliu lipsind pentru cea mai mare parte a descoperirilor, ele "concentrându-se " în fapt la zona lagunei fluviale Călugăreni-Bistreţ-Cârna-Nedeia (**Fig. 4**)[51]. Din aceste motive discuţia asupra comportamentului funerar Žuto Brdo-Gârla Mare se va concentra asupra cimitirelor de la Cârna-*Grindu Tomii*, Cârna-*Ostrovogania* şi Plosca-*Cabana de metal*.

Cimitirul de la **Cârna -** *Grindu Tomii*, cercetat în anii 1943 şi 1955-1956, rămâne şi astăzi unul dintre monumentele cele mai expresive ale culturii Žuto Brdo-Gârla Mare, atât prin numărul mormintelor descoperite, cât şi prin publicarea exhaustivă care, în afara inventarului din morminte, a mai cuprins şi alte materiale aflate în muzeul din Craiova. Necropola se găsea chiar pe malul de sud al fostei bălţi Nasta, pe un grind de nisip neinundabil, denumit *Grindu Tomii* şi a cărei culme era denumită *Măgura Tomii*.

---

[44]B. Nikolov, Thracia Praehistorica, Suppl. Pulpudeva, 3, 1982, p. 192-199.

[45]Berciu, Institutul de arheologie olteană, Memorii 22, Craiova, 1934.

[46]Material inedit, aflat la muzeele din Băileşti şi Craiova, dar fără a se specifica condiţiile de descoperitre.

[47]Şandor-Chicideanu, ***Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare...***, p. 219, pentru Arčar.

[48]Lam Thi Mi Zoung, Arheologija, 31.2, 1989, p. 20-24.

[49]Nikolov, *op.cit.*, p. 198.

[50]K. Vinski-Gasparini, ***Kultura polja sa zarama u severnoj Hrvatskoj***, Zadar, 1973.

[51]Fotografia este anterioara anului 2006. Astăzi, după inundaţiile din acel an situaţia din teren este complet diferită.

Astăzi grindul a fost cu totul distrus de lucrările de hidro-ameliorţii efectuate în anii 1968-1971. O bună parte din grind este astăzi suprapusă de digul de protecţie al bazinului piscicol 4 (fosta baltă Nasta înjumătăţită), iar jumătatea de la sud de dig a fost nivelată pentru împrumutul de pământ necesar ridicării digului. Toponimul însuşi, a dispărut practic[52], noua denumire fiind de *Groapa lu' Mihalache*. Pe plajă se mai găsesc şi astăzi nenumărate materiale Gârla Mare, iar în cursul unor intervenţii de salvare din anii 1996-1998, au mai fost descoperite câteva complexe Gârla Mare situate chiar pe suprafaţa ocupată de cimitir, ceea ce, pe lângă faptul că ne indică că cercetarea nu a fost dusă până la capăt, mai demonstrează şi că obiectivul a avut o structură mai complexă decât se bănuia. De altfel cu prilejul discutării condiţiilor de cercetare, Dumitrescu arăta că spre răsărit de cimitir, la circa 500 m, au mai fost descoperite pe plaja bălţii "*fragmente ceramice de tip Gârla Mare*" despre care presupunea că ar putea aparţine unei necropole sau aşezări distruse[53] Dar nu trebuie pierdut din vedere că, până la amenajarea lacului Bistreţ şi a îndiguirii cursului Dunării în aval de Porţile de Fier, inundaţiile periodice limitau posibilităţile de cercetare.

Încă de la publicarea necropolei, V. Dumitrescu avansa deja ideia că cimitirul a fost cu mult mai mare, apreciind numărul mormintelor ca fiind de circa 200. În monografia dedicată cimitirului sunt prezentate 116 morminte, dar se mai specifică că anume grupuri de materiale, cum este cazul punctelor *g* şi *r*[54], ar fi putut eventual indica morminte distruse. Cu prilejul publicării lucrării sale, Dumitrescu a mai prezentat şi alte materiale deţinute de către diferiţi localnici din Cârna[55]. Din examinarea lor se poate observa că există mai multe vase întregi care ar fi putut fi urne funerare, aparţinând ca atare unor morminte distruse, şi mai ales faptul că, cel puţin unele dintre ele, se dovedesc a fi mai vechi tipologic decât vasele descoperite în condiţii certe, ceea ce indică destul de clar că cimitirul a fost cu mult mai întins atât în timp cât şi în spaţiu.

Dintre cele 116 morminte publicate, 11 sunt duble - M. 3a-b, 23a-b, 24a-b, 32a-b, 46a-b, 51a-b, 61a-b, 61a-b, 70a-b, 87a-b, 104a-b şi 110a-b -, unul triplu - 71a-c -şi unul cvadruplu - 54a-d -, pentru unele dintre ele existenţa a încă unei înmormântări, sau a mai multora, fiind pusă în evidenţă de analiza antropologică. Luând în consideraţie şi aceste informaţii, rezultă că numărul real al înmormântărilor dovedite la *Grindu Tomii* a fost de 133 sau, dacă socotim şi punctele *g* şi *r* ca fiind tot morminte, dar distruse, de 135.

Cimitirul a fost plan. Asupra acestei caracteristici nu mai încape discuţie, atât de pe urma săpăturilor de la Cârna, dar şi pe baza cercetării şi a altor cimitire similare. Eventuale amenajări exterioare de genul semnelor de morminte au fost presupuse de V. Dumitrescu, dar o probă arheologică directă şi irefutabilă nu există[56]. În legătură cu aceasta mai trebuie subliniat faptul că terenul nu a fost câtuşi de puţin plat, astfel că adâncimile la care au fost descoperite gurile mormintelor - în fapt părţile superioare ale structurilor alcătuite din vase - nu sunt relevante. Pe de altă parte între campania primă din anul 1942 şi cele ce i-au urmat în anii 1955-1956, grindul a suferit, fie din cauza inundaţiilor, fie datorită unor activităţi umane, astfel că cele două serii de măsurători de adâncime nu sunt comparabile. Că suprafaţa din sec. XX, respectiv nivelul de la care s-au efectuat săpăturile, a fost cu totul alta decât cea în urmă cu milenii, este demonstrat mai întâi de adâncimile mici la care au fost descoperite multe

---

[52]În 1983 am reuşit să-l regăsesc doar cu ajutorul unui bătrân din Cârna, în vârstă de 80 de ani şi care, culmea, lucrase cu Dumitrescu la săpături.

[53]Dumitrescu, *op.cit.*, p. 14. Adaug că astăzi această zonă afost complet distrusă cu prilejul înălţării digului, iar apoi prin faptul că, circa 10 ani, a fost folosită ca teren pentru o orezărie.

[54]*Ibidem*, p. 108-109. Şi astăzi mai pot fi găsite astfel de materiale la localnicii din Cârna sau Plosca, dar este cu totul dificil de a afla cu exactitate din care anume loc au fost aduse. De asemeni în colecţia Şcolii generale din Cârna se mai găsesc materiale Gârla Mare aduse de copii sau localnici.

[55]*Ibidem*, p. 112-126, pl. 97-103.

[56]Dumitrescu, *op.cit.*, p. 17-19.

morminte, ca şi de adâncimile remarcabile ale altora. În consecinţă, lipsind informaţii asupra formei gropilor şi adâncimile nefiiind cele reale este greu de examinat în ce măsură volumul acestora era sau nu relevant pentru discuţia asupra cimitirului.

Cele 116 morminte se întind de la malul bălţii către sud, unde se rarefiază, fiind posibil ca în această parte să se fi surprins limita zonei funerare. Acelaşi lucru se mai poate afirma şi cu privire la partea de vest a cimitirului, şi ceva mai puţin pentru cea răsăriteană. Către nord este cu totul imposibil de precizat unde va fi fost limita, căci inundaţiile periodice de-a lungul a bune milenii, au distrus partea nordică a grindului (**Pl. 3**). La prima vedere nu pot fi distinse pe planul cimitirului grupări distincte de morminte. Aşa cum am amintit, resturile osteologice au fost analizate antropologic. Dar nici din cartarea după grupele de sex/vârstă nu se pot distinge astfel de grupări (**Pl. 4**), cu excepţia faptului că în cazul mormintelor duble - reflectând desigur relaţiile de familie - acolo unde s-au obţinut diagnoze antropolgice se constată că se întâlneşte de trei ori asocierea bărbat + copil - M. 3a-b, 46a-b şi 71a-c[57] -, o singură dată asocierea adult nederminat + copil - M. 61a-b - şi niciodată, aşa cum poate ar fi părut firesc, de femeie + copil, ceea ce ar indica, în afara respectării /reflectării relaţiilor de familie în complexele mortuare, şi o regulă de locaţie postmortem patrilocală pentru copii.

Ceea ce lipseşte pentru cimitirul de la *Grindu Tomii* şi care, prin aceasta, limitează mult discuţia asupra structurilor funerare, sunt datele concrete privind formele gropilor funerare, atât în plan cât şi în secţiune. O serie de particularităţi ale grindurilor de pe malurile lacului Bistreţ, constituite din depuneri de nisip amestecat cu mâl şi inundate periodic, au dus cu timpul la o uniformizare a stratelor de sol astfel că astăzi este extrem de dificil de a sesiza în plan, ca şi în profil, formele gropilor funerare, ceea ce se constituie într-un factor obiectiv. Dar uneori unele indicii destul de importante din acest punct de vedere au putut fi însă surprinse în cursul săpăturilor[58], dar din păcate, ele nu au fost consemnate prin planuri, astfel că nu există nici un fel de informaţie arheologică privind gropile funerare. În câteva cazuri se specifică că vasele adiacente se găseau la adâncimi diferite faţă de cel la care se găsea fundul urnei, presupunându-se, fără nici o dovadă arheologică, că gropile cu putut fi "în trepte". În lipsa unor secţiuni, cu profile desenate, ale complexelor mortuare de pe Grindul Tomii, afirmaţia nu are cum fi susţinută şi, judecând după situaţii mai clare surprinse la Cârna-*Ostrovogania* sau Plosca-*Cabana de metal*, adâncimea diferită a vaselor adiacente se explică, destul de simplu, prin faptul că acestea au fost aşezate în groapă concomitent cu umplerea ei, adică în umplutură! Lipsa cenuşii la Grindu Tomii se explică la rândul ei prin lipsa de atenţie acordată umpluturii gropilor sau, cum e cazul acolo, prin caracteristicile solului din jurul vaselor şi, mai ales, a celui din interiorul urnelor!

Pentru dimensiunile gropilor funerare de la *Grindu Tomii* dispunem de informaţii oarecum directe. Astfel din desenele publicate pentru M. 23 (**Pl. 5**), 32, 46 (**Pl. 6**), 54a-b (**Pl. 6**), 55, 56, 71, 74 şi 100, din dispoziţia vaselor este clar că gropile au fost mai mari decât dimensiunile urnelor sau chiar a

---

[57]În M. 71 s-a descoperit şi o figurină antropomorfă, Dumitrescu, *op.cit.*, p. 73, pl. 39 şi 80/S.6.

[58]Dumitrescu, *op.cit.*, p. 17, unde se afirmă: "*Este adevărat că de foarte multe ori s-au putut observa la acest nivel (*la baza mormintelor)*, în jurul vaselor ce alcătuiau inventarul mormintelor, pete de culoare cafenie închis şi uneori aproape negricioase, dar niciodată aceste pete nu prezentau un contur unitar în jurul urnei.*". Adaug că în cursul intervenţiilor de salvare din anii 1996-1998, efectuate în mai multe zone situate toate pe malul sudic al fostei bălţi Nasta, am observat că toate depunerile de nisip amestecat cu mâl erau aşezate peste un lut galben deschis, foarte compact, impermeabil. Această situaţie a permis colectivului din anii respectivi să deceleze formele părţilor inferioare a peste 80 de gropi - unele dintre ele fiind reprezentate prin gropi Gârla Mare situate chiar pe locul fostului cimitir -. Subliniez că în cursul lucrărilor de amenajare a lacului şi, mai ales pentru ridicarea digului, depunerile superioare, inclusiv părţile respective ale acestor complexe, au fost răzuite cu bulldozerele sau cu scraperele. Atrag atenţia că pentru majoritatea covârşitoare a mormintelor de la Cârna nu au fost publicate desenele de plan ale mormintelor, niciodată profilele, imaginile publicate fiind reconstituite ulterior. Cunosc din proprie experienţă că este destul de dificil de sesizat decorul vaselor la mormintele Gârla Mare din zona Bistreţ, pur şi simplu din cauza depunerilor de calcar de pe vase! Este evident că desenele publicate de Dumitrescu nu reprezintă înregistrarea strictă a situaţiei din teren ci desene refăcute, prilej cu care au fost desenate foarte exact motivele decorative ale vaselor. Acest mod de înregistrare se datorează unei metodologii de săpătură defectuoase, de altfel destul de răspândită şi azi.

întregului set de vase. Foarte importante mi se par dispoziţiile inventarelor din M. 10, 14 (**Pl. 5**), 32, 55, 67, 74, 110 şi 111 (**Pl. 7**), la care este evident că vasele adiacente exterioare sau statuetele nu aveau cum sta în poziţiile în care au fost surprinse dacă groapa nu era umplută imediat după depunerea urnei, ele sprijinindu-se pe pământul introdus concomitent! Mai mult chiar, poziţiile pixidei şi a ceştii pe capace în cazul M. 110 şi, respectiv, 111 (**Pl. 7**) de pildă, aşa cum au fost "reconstituite", nu sunt reale, ele găsindu-se alături de urne, zăcând tot în umplutură. Foarte importante sunt cazurile M. 31, 44 şi 45 la care, sub urne, au fost descoperite oase incinerate[59] (**Pl. 6**), căci astfel s-ar dovedi că, cel puţin în câteva cazuri, la *Grindu Tomii* am avea de-a face cu morminte de incineraţie din categoria celor cu cenuşe risipită - *Brandschuttungsgrab* -.

Necropola de pe *Grindu Tomii* este perfect unitară din punctul de vedere al ritului funerar, toate mormintele, fără nici o excepţie fiind de incineraţie. Cercetările din anii 1942, 1955-1956 au dus la identificarea a două principale categoriide morminte de incineraţie, deosebite şi aflate în disproporţie numerică. Cele mai numeroase - 108 morminte (peste 80%) - sunt mormintele de incineraţie în urnă, aşa numitele *Urnengrab*. Deosebit de puţine faţă de massa generală a mormintelor din cimitir sunt cele din categoria *Brandgrab*, cu resturile de pe rug depuse în groapă, la *Grindu Tomii* fiind vorba doar de trei morminte - M. 23, 46 şi 84 -.

Dacă unitatea ritului funerar este limpede, detaliile de ritual par diversificate, indicând o anume variabilitate din acest punct de vedere. Structura internă a mormintelor de la Cârna-*Grindu Tomii* are ca model principal/standard combinaţia alcătuită din **urna funerar**ă - vasul folosit pentru depunerea resturilor osteologice calcinate -, **capacul urnei**, ambele constituind **recipientul**, la care se adaugă **vasele adiacente**.

[59]Dumitrescu, *op.cit.*, p. 45, 51-52 pentru menţiunile respective.

Există însă variaţii ca şi abateri de la acest model/standard. Dintr-un un stoc alcătuit din 111 înmormântări de incineraţie în urnă, corespunzătoare celor 108 morminte, pentru care detaliile de structură sunt bine cunoscute, pot fi distinse câteva tipuri principale care au, pe ansamblul cimitirului, incidenţe cazuistice diferite. Principalul tip, din punctul de vedere al prezenţei numerice, dar şi al complexităţii, este reprezentat prin mormintele de incineraţie în urne cu capace şi vase adiacente - ***Ug-4***, de departe cel mai numeros. Aproape o cincime din stoc este reprezentată de mormintele de incineraţie în urne cu capace, dar fără vase adiacente - ***Ug-3***. O categorie încă şi mai puţin bine reprezentată o

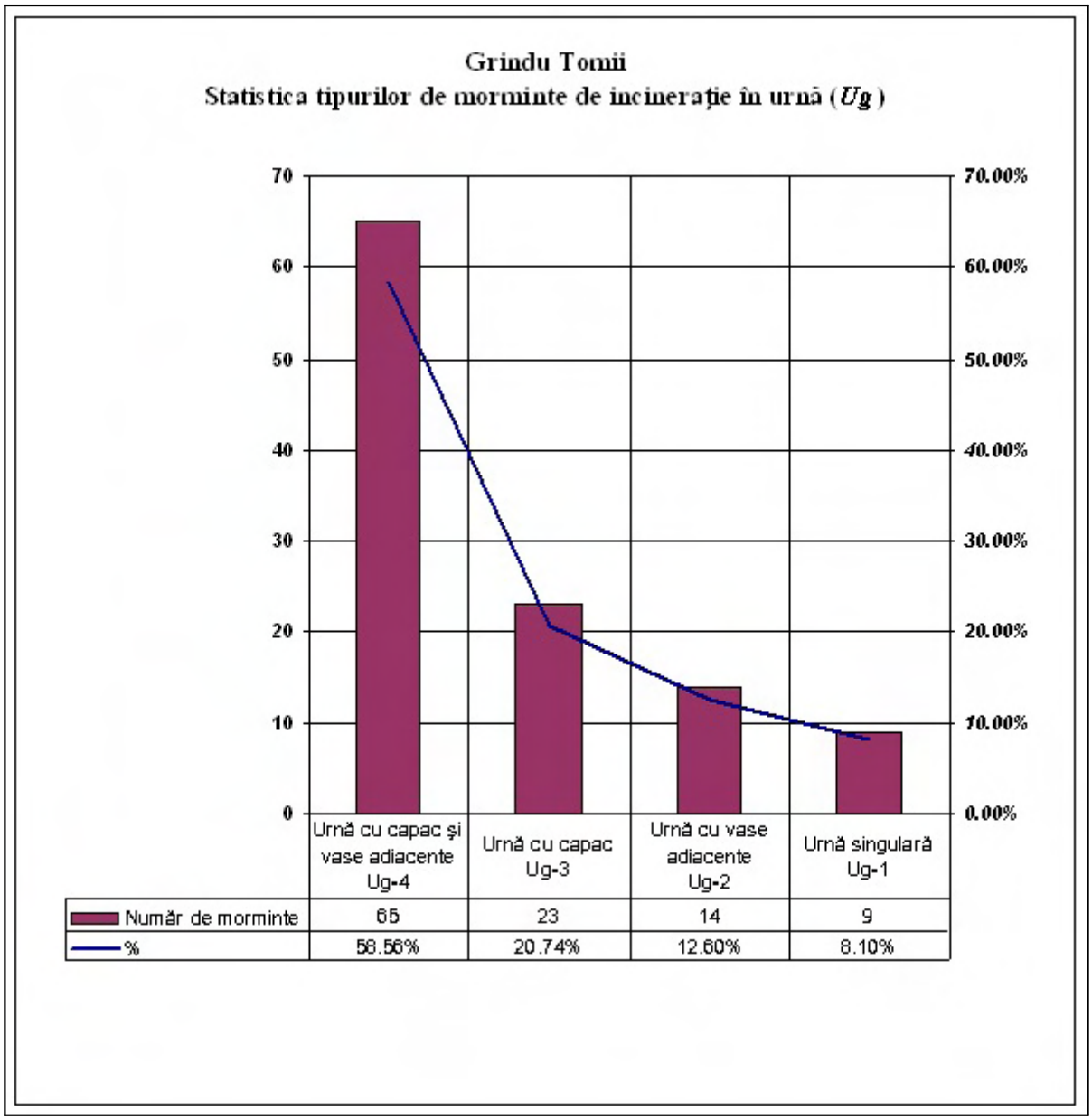

Figura 5

constituie mormintele de incineraţie în urne fără capace, dar cu vase adiacente - ***Ug-2***. Ultima categorie, cu incidenţă foarte scăzută, dar nu lipsită de semnificaţie statistică, este cea a mormintelor de incineraţie în urne, lipsite de alte piese ceramice - ***Ug-1*** (**Fig. 5**). O problemă deosebită o ridică cazurile destul de dese, în care printre oasele arse din urnă s-au găsit cioburi de vase care însă nu au putut fi întregite,

lăsându-se loc astfel unei posibile explicaţii conform căreia de pe rug au fost adunate odată cu oasele şi resturi ale unor vase sparte în condiţii ce nu mai pot fi precizate[60].

Dar şi în interiorul fiecăruia dintre aceste tipuri mai pot fi distinse alte grupuri de morminte în special după, din nou, complexitatea structurii şi, pe cale de consecinţă, a numărului de vase. Astfel, dacă pentru tipul ***Ug-1,*** firesc, nu are cum exista vreo variantă, pentru celelalte trei tipuri de morminte de incineraţie în urnă ele există. Pentru tipul ***Ug-2***, există două subtipuri reprezentate prin mormintele de incineraţie cu urne şi vase adiacente depuse la exterior - ***Ug-2a*** şi mormintele asemănătoare dar cu vasele depuse în interiorul urnelor - ***Ug-2b***. Pentru mormintele de incineraţie cu urne acoperite cu capace, există subtipurile ***Ug-3a*** - cu urnele acoperite cu un ciob de vas, cel mai adesea fundul, ***Ug-3b*** - cu urnele acoperite cu un singur vas şi ***Ug-3b*** cu urnele acoperite cu două vase. Tipul principal, cel puţin din punct de vedere numeric, cel al mormintelor cu capace şi vase adiacente, se poate, la rândul său, împărţi în subtipul ***Ug-4a*** - morminte cu urne cu capace şi vasele adiacente depuse la exterior, ***Ug-4b*** - morminte cu urne cu capace şi vase adiacente depuse în interiorul urnelor şi ***Ug-4c*** - morminte cu urne acoperite cu capace şi cu vase adiacente aflate la exteriorul ca şi în interiorul urnelor. De altfel şi pentru aceste ultime subtipuri se pot face diferenţe după prezenţa unui singur sau a două capace, dar o ierarhizare - tipologie - în continuare a informaţiei, duce în chip firesc, din punct de vedere statistic, la diluarea sau chiar la dispariţia acesteia.

Am amintit mai sus acele câteva cazuri de morminte la care, găsindu-se oase arse sub urne, ar putea fi incluse încategoria mormintelor de incineraţie cu cenuşă risipită. Lor li se mai adaugă şi câteva cazuri - în fapt doar M. 23, 46 şi 84 - la care resturile cinerare au fost depuse aparent pe sol, în realitate pe fundul gropilor care nu au putut fi surprinse, fiind vorba foarte probabil de morminte din categoria mormintelor de incineraţie în groapă - *Brandgrubengräber* - .

Prezenţa a trei categorii de morminte de incineraţie la Cârna-*Grindu Tomii* nu afectează unitatea cimitirului, chiar dacă pentru mormintele de incineraţie socotite ca aparţinând categoriei Urnengrab, nu se poate totdeuana preciza dacă resturi culese de pe rug s-au găsit sau nu şi în umplutura gropilor. Putem lua doar în consideraţie că pentru o unitate din punctul de vedere al ritului a existat şi o anume variabilitate rituală dar care este mai greu de decelat pe baza informaţiei disponibile.

Unitatea din punctul de vedere al ritului este subliniată şi de 5 morminte - M. 24a-b, 56, 75, 77 şi complexul (mormântul ?) din punctul *g* -. În toate aceste cazuri nu s-au găsit oase calcinate, ci complexe constituite din piese de ceramică, dar a căror structură de ansamblu este cu totul asemănătoare mormintelor de incineraţie propriu zise şi care au fost considerate ca morminte simbolice - *cenotafe* -.

Complexitatea structurilor funerare interne mai este reflectată şi de examenul statistic al numărului de vase pentru fiecare mormânt. O examinare din acest punct de vedere pentru cimitirul de la *Cârna-Grindu* Tomii poate şi trebuie să beneficieze de diagnoza antropologică, cu atât mai mult cu cât este singurul cimitir Gârla Mare cercetat din acest punct de vedere, fiind în acelaşi timp şi cel cu numărul cel mai mare de morminte descoperite până în prezent. Se poate observa de la prima vedere că, relaţionând grupele de sex - bărbaţi/femei - cu cantitatea de vase ale fiecărui mormânt, se pot distinge trei grupe principale: **Grupa I**, constituită din morminte cu 1-2 vase, **Grupa II** alcătuită din mormintele cu 3-4 vase şi **Grupa III** cuprinzând mormintele cu 5-8 vase. Am procedat şi la o relaţionare după grupele de vârstă - adulţi/copii - obţinând un rezultat cu totul asemănător (**Pl. 9**, cu distribuţia planimetrică, apoi **Pl. 11-17**, pe grupele de sex vârstă, cu incidenţele cazuistice tipărite). Adaug că **Grupei III** îi sunt specifice şi cele mai multe dintre mormintele cu figurine antropomorfe. Cum în toate cele trei grupe există morminte aparţinând celor trei categorii de sex/vârstă în proporţii armonice reciproce, cu alte cuvinte ele sunt echilibrate demografic, dinamica astfel surprinsă reflectă fără îndoială un aspect al comportamentului funerar în relaţie cu ierarhiile subunităţilor sociale aparţinând comunităţii care a folosit cimitirul din epoca bronzului de pe malul bălţii Nasta. Analizată statistico-spaţial, fie prin triangulaţia Voronoi-Dirichlet-Theissen *(***Pl. 8/1**), fie prin cea Delaunay (**Pl. 8/2**), necropola de la *Grindu*

[60]Deseori unele vase adiacente prezintă urme de ardere secundară, ceea ce indică cu suficientă claritate, că au fost trecute prin foc fiind depuse pe rug. Unele dintre acestea sunt crăpate sau deformate, fiind foarte posibil ca unele să se fi spart atunci.

Tomii apare cu o distribuţie regulată a complexelor, aşa cum o indică şi valorile de 2.372 pentru coeficientul Clark-Evans, 0.614 Site Density, 0.131 Kolmogorov Distance D şi, respectiv, 0.948 Randomness Probability[61]. Dar aceasta nu trebuie sa ne induca în eroare căci analiza statistico-spaţială s-a făcut doar pe baza poziţiei mormintelor pe suprafaţa cercetată. Nu trebuie uitat că cimitirul nu a fost epuizat, iar apoi diferenţele de ordin cantitativ dintre cele trei grupe de inventar - **I-III** - nu au fost evidenţiate la prima examinare. Pe plan, răspândirea mormintelor după cele trei grupe de inventare se arată a fi cu totul asemănătoare celei generale (**Pl. 9**), dar se poate observa că mormintele **Grupei III** sunt de obicei înconjurate de morminte aparţinând celorlalte două grupe.

Descifrarea structurii/organizării interne a unei necropole nu este o sarcină uşoară, mai ales în cazul în care nu avem la îndemână toate detaliile de structură pentru fiecare complex mortuar în parte, ca să nu mai zic de faptul că aproape niciodată o cercetare arheologică nu are şansa reală de a dezveli integral o necropolă. Dar cu toate dificultăţile o asemenea întreprindere trebuie cel puţin încercată. Cu mai multă vreme în urmă am încercat pentru cimitirul acum discutat o asemenea desluşire, pe care, cu unele minore rectificări, o reiau acum, mai ales pentru a preciza un model pe baza căruia să poată fi discutate şi celelalte două cimitire Gârla Mare, la vremea aceea practic necunoscute[62]. Într-un capitol anterior am discutat despre posibilităţile de a surprinde elementele de organizare internă a ale unui spaţiu funerar al epocii bronzului şi am atras atenţia asupra faptului că o asemenea descifrare permite la rândul ei o anume viziune asupra structurii sociale a comunităţii care a folosit respectivul spaţiu funerar[63].

O primă încercare de a surprinde eventuale grupări de morminte poate fi făcută pe baza analizei statistico-combinatorii a inventarelor ceramice corespunzătoare. Pornind de la tipologia ceramicii stabilită de Monica Şandor-Chicideanu pentru întreaga grupă Žuto Brdo-Gârla Mare[64] nu pot fi distinse cu claritate grupări de morminte/inventare funerare relevante din punctul de vedere al comportamentului mortuar[65] . Cauza principală o constituie ierarhizarea tipologică - atât pentru forme, cât şi pentru motivele decorative -, necesară pentru a surprinde pe întregul areal al culturii aspecte locale, importuri etc., dar nepotrivită pentru analiza cimitirului ca atare. Prezenţele singulare ale unor tipuri, subtipuri sau variante ale repertoriului ceramic nu sunt relevante statistic şi prin aceasta relaţiile dintre informaţii - morminte şi elemente de inventar - apar difuze. Rezultatele analizei antropologice nu pot fi discutate trebuind a fi luate ca atare. Din practica generală se cunoaşte că ceremonialurile funerare nu au fost identice pentru bărbaţi şi pentru femei, apartenenţa la grupa de sex constituind unul dintre elementele fundamentale ale *persoanei sociale* a fiecărui defunct, care va fi fost el, şi prin urmare analiza statistico-combinatorie trebuie făcută ţinând obligatoriu cont de aceasta.

Refolosind tipologia pe care am propus-o cu mai multă vreme în urmă[66] (**Pl. 10/289/1-2),** încerc în continuare să desluşesc structura cimitirului de la *Grindu Tomii*. Tipurile ceramice, după tipologia mea, sunt distribuite diferit pe ansamblul cimitirului. Se poate observa cu uşurinţă pe planul necropolei că spre răsărit există o lărgire a spaţiului cu morminte, pentru ca apoi acesta să se îngusteze şi să se lărgească din nou mai mult către capătul apusean. Din detaliile de săpătură publicate de Dumitrescu nu reiese o cauză ulterioară care să fi dus la distrugerea unor complexe funerare în porţiunea de teren dintre M. 66, 80, 79 şi 97 în est şi 67, 81, 98, 106-107 în vest. Cu prilejul primei discuţii asupra cimitirului de la *Cârna-Grindu Tomii* am plecat de la presupunerea că în zona "gâtuiturii" - dintre M. 5 şi 31 pentru

---

[61]Cele două procedee de analiză spaţială sunt oferite de programul WINBASP.

[62]I. Chicideanu, *op.cit.*, p. 14.

[63]I. Motzoi-Chicideanu, ***Obiceiuri funerare la Dunărea Mijlocie şi Inferioară***, manuscris, capitolul Noţiunea de "descoperire funerară".

[64]Şandor-Chicideanu, ***Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare...***, p. 45-97.

[65]*Ibidem*, 160-168, şi pl. 290-294.

[66]I. Chicideanu, *op.cit.*, p. 13-14 şi fig. 5-6.

vest şi 109, 4 şi 30 pentru est - ar fi putut exista o separaţie a zonei funerare în două zone pe care le-am numit **Zona Vest** şi **Zona Est**. Am argumentat atunci această afirmaţie, mai întâi prin asocierile diferite de forme ceramice, prin distribuţia diferită a trei tipuri de ceşti ca şi a distribuţiei decorului canelat, specific zonei de vest în opoziţie cu prezenţa meandrului specific zonei răsăritene. Am procedat cu aceiaşi ocazie la o examinare folosind procedee statistice pe care le reiau acum.

În cadrul unei analize statistico-combinatorii mai ample, examinarea generală pentru relaţia dintre tipurile ceramice proprii cimitirului de la *Grindu Tomii* şi cele două presupuse zone, a arătat că există 15 forme comune celor două zone, 10 forme specifice doar Zonei Vest şi una singură apărând doar în Zona Est (**Pl. 11/1**). Repetând înserierea de data aceasta pentru a pune în relaţie tipurile ceramice respective cu grupele de sex/vârstă a reieşit cu destulă claritate faptul că fiecărei grupe de sex/vârstă îi era specific un anume set de forme ceramice, cel al bărbaţilor fiind mai complex decât al femeilor şi având ca mai asemănător pe cel al copiilor (**Pl. 11/2**). Reluând analiza statistico-combinatorie pentru relaţia dintre tipurile ceramice, funcţiile lor în cadrul structurilor funerare individuale şi raportarea la grupele de sex/vârstă, separat pe cele două zone, au reieşit diferenţe notabile între cele două zone, care astfel se mai conturează încă odată, chiar dacă există şi asemănări, explicabile însă prin respectarea cutumelor mortuare.

Astfel **Zonei Vest** îi sunt caracteristice repertorii ceramice funerare distincte pentru bărbaţi, femei şi copii, atât în ceea ce priveşte numărul de vase folosite şi funcţiile pe care acestea le au în cadrul structurilor funerare individuale (morminte). Pentru femeile **zonei vest** au folosit ca urne amforele etajate cu 4 torţi (**I.4** după tipologia mea), amforele simple cu 2 torţi (**I.1**), amforele simple cu 4 torţi (**I.2**) şi vasele-*kantharos* (**II.6**). Pentru bărbaţi au fost folosite aceleaşi tipuri de amfore, dar niciodată vasul-*kantharos* şi cu totul incidental apare vasul dublu-*Zwilingsgefäß* **III.12**, fiind vorba în realitate de un mormânt dublu - bărbat şi copil - vasul solniţă respectiv fiind de fapt al copilului. Pentru copii în **Zona Vest** au fost folosite drept urne amforele simple cu 4 torţi (**I.2**), vasele-*kantharos* (**II.6**), ceştile simple cu o toartă (**III.8),** vasele-*kantharos* cu protome pe torţi (**II.5**), ceştile cu două torţi supraînălţate/*kantharoi* (**II.7**), şi alte două tipuri de ceşti (**III.13** şi **III.14**). La mormintele masculine din **Zona Vest** au fost folosite drept capace 6 tipuri de castroane (**IV.17, IV.24, IV.19, IV.18, IV.20** şi **IV.22**) la care se aduagă ceaşca mare cu o toartă supraînălţată (**III.14**), formă apropiată de fapt de castroane. Vasele adiacente prezente în mormintele determinate ca feminine din **Zona Vest** sunt doar 4: ceştile cu o toartă supraînălţată (**III. 12**, **III.10, III.13** şi **III.14**). Setul corespnzător pentru bărbaţi este compus din 7 forme între care alături de vasele-*kantharos* cu protome pe torţi (**II.5**) se mai includ şi diferite ceşti (**III.12, III.10, III.13, III.11, III.9, III.15**). La copiii din aceiaşi zonă setul este constituit din 8 forme: ceaşca cu două torţi trase din margine şi supraînălţate (**II.7**), 6 variante de ceşti cu o singură toartă (**III.10, III.13, III.9, III.15** şi **III.16**) la care se adaugă o variantă de castron cu picior inelar şi corp semisferic(**IV.22**) (**Pl. 12/1**).

Pentru **Zona Est** urnele mormintelor masculine sunt reprezentate prin cele patru tipuri de amfore (**I.1, I.2, I.3**, **I.4**), urnele pentru mormintele feminine prin amforele simple cu două torţi (**I.1**) şi cele etajate tot cu 2 torţi (**I.3**). Pentru copiii decedaţi au fost folosite ca urne, în această **zonă răsăriteanăă**, în afara amforelor simple cu 2 torţi (**I.1**) şi a celor etajate tot cu 2 torţi (**I.3**), vasele *kantharos* simple (**II.6**) şi cele cu protome pe torţi (**II.5**), plus două variante de ceşti cu o singură toartă (**III.8, III.11**). Capacele folosite la mormintele masculine ale **Zonei Est** sunt reprezentate din 4 forme: trei castroane (**IV.19, IV.18** şi **IV.20**) la care se adaugă ceaşca simplă cu o toartă (**III.14**), toate fiind folosite şi în zona opusă. Aceiaşi reducere a setului de vase folosite pentru capace se observă şi pentru mormintele feminine care folosesc doar ceaşca simplă cu o toartă suprainălţată (**III.14**) şi două variante de castroane (**IV.18** şi **IV.20**). La mormintele de copii drept capace au fost folosite patru variante de castroane (**IV.18, IV.20, IV.17** şi **IV.25**). În ceea ce priveşte vasele adiacente la bărbaţi s-au folosit cu predilecţi două variante de ceşti (**III.15** şi **II.10**) ca şi pixidele (**III.13**). Situaţia in care *kantharosul* cu protome pe torţi apare ca vas adiacent este specială, căci este vorba de un mormânt dublu de de bărbat + copil, la care urna copilului apare ca vas adiacent pentru înmormântarea masculină. La femei, vasele adiacente sunt reprezentate prin acelaşi set ca la mormintele masculine la care se adaugă un castron (**IV.22**). La copii din zona răsăriteană singurele vase adiacente sunt reprezentate prin o variantă de ceaşcă cu o singură toartă (**III.10**) şi pixida (**III.13**) (**Pl. 12/2**).

Din perspectiva acestei scurte analize statistico-combinatorii prin comparaţia dintre cele două zone se poate observa că, pentru ceea ce am definit drept **Zona Vest** setul de vase este mai variat atât cantitativ cât şi prin funcţiile pe care le au avut vasele respective, în vreme ce pentru **Zona Est** seturile pentru fiecare dintre cele trei grupe de sex/vârstă sunt mai bine delimitate şi mai puţin variate ceea ce ar putea indica o mai mare rigoare în cursul ceremoniilor funerare. Dar trebuie tinut seama în acelaşi timp şi de stocurile de înmormântări disponibile pentru fiecare dintre cele două zone, cel din partea răsăriteană fiind sensibil mai mic. De altfel, pe ansamblul cimitirului este deosebit de scăzut numărul înmormântărilor feminine, ceea ce ar putea, eventual, explica lipsa în **Zona Vest** a mormintelor de acest fel cu resturile cinerare depuse în urne etajate cu două torţi (**I.3**).

Aşa cum am arătat deja structura standard a unui mormânt de incineraţie pentru cimitirul de la Grindu Tomii este constituit din urna cu oase arse, capacul acesteia şi vasele adiacente depuse la exteriorul urnei sau înăuntrul acesteia (**Pl. 10/3**). Faţă de acest "model" există diferite variaţii, mai mult sau mai puţin complicate şi cu incidenţe cazuistice de asemenea diferite. În primul rând există morminte cu capace duble - de obicei castroane -, morminte cu un singur vas-capac, sau varianta mai "sărăcăcioasă", pentru care capacul urnei este reprezentat de un ciob de vas, la fel cum există şi morminte cu urne fără capac. Vasele adiacente se găsesc în trei poziţii principale: la exterior - pe capac sau alături de urnă, în capac sau în interiorul urnei peste oasele calcinate. Mormintele cu capace duble, prin structura lor mai complexă, adesea susţinută şi de un număr mai mare de recipiente, se constituie într-o categorie bine distinctă atât în zona de vest cât şi în cea de est.

Înserierea lor după tipurile ceramice, separată pentru fiecare din cele două zone ale necropolei, şi în relaţie cu grupele de sex/vârstă, permite distingerea anumitor grupări după setul de vase din morminte. Astfel pentru mormintele cu capace duble din zona de vest se observă o grupare - din 12 morminte -care foloseşte predilect ca urne amforele etajate cu două torţi (**I.3**) şi cele simple cu patru torţi (**I.2**). Specifice acestei grupări le sunt trei variante de castroane (**IV.17**, **IV.20** şi **IV.19**). Vasele adiacente sunt reprezentate prin ceşti cu o toartă sau pixide. Din această grupare, prin numărul mai ridicat de vase, se disting M. 14, 67 şi 74, cu 8, respecitv 7 recipiente pentru ultimele două. Tot în M. 74 s-au descoperit şi piese de port din metal. Cea de a doua grupare - tot cu 12 morminte - se caracterizează prin folosirea predilectă ca urne a amforelor simple cu două torţi (**I.1**) şi a celor etajate cu patru torţi (**I.4**) la care se mai adaugă douămorminte care au avut ca urnă vase *kantharos* (**II.6**). Destul de frecvent, ca vas adiacent, apare pentru această grupare ceaşca cu o toartă - varianta **III.10** - care în prima grupare este atestată o singură dată. Cu totul incidental mai apar şi alte ceşti cu o toartă sau castroane. Mai mult de jumătate dintre mormintele acestei grupări aparţin **Grupei III** de inventar, având între 5 şi 6 vase. Pentru două morminte - M. 81 si 95 - există şi piese de port din metal. Că nu poate fi vorba de o diferenţiere în timp o dovedesc, cum nu se poate mai clar, o ceaşcă (**III.10**) şi o strachină (**IV.18**) frecvent folosite de ambele grupări, ca vas adiacent sau, respectiv, drept capac. Acelaşi lucru este demonstrat şi de prezenţa principalelor motive decorative de pe vasele-urnă sau de pe capace. Prezenţa mormintelor masculine ca şi feminine - acestea din urmă au o incidenţa cazuistică simţitor redusă, dar nu trebuie uitat că pentru întregul cimitir au fost diagnosticate doar 12 asemenea morminte - în ambele grupări demonstrează ca cele două grupări după setul de vase nu reprezintă inventare diferenţiate sexual (**Pl. 13/292**).

Pentru mormintele cu urnele acoperite cu un singur capac din aceiaşi zonă (**Pl. 14/293**) situaţia se prezintă prin asocieri asemănătoare - seturi ceramice - celor cu capace duble, în sensul că prima grupare este constituită din mormintele folosind ca urne amforele simple cu 2 torţi (**I.1**) şi cele etajate cu 4 torţi (**I.4**), iar cea de a doua grupareconstituită din morminte având ca urne amforele simple cu 4torţi (**I.2**) şi cele etajate cu 2 torţi (**I.3**), la care se adaugă trei morminte cu vasele depuse în ceşti-*kantharos* (**II.7**) şi, un singur caz, pentru care ca urnă s-a folosit o jumătate de vas-solniţă - *Zwillingsgefäß*. De asemeni cele două grupări nu sunt diferenţiate în timp, folosind ca vase adiacente sau capace, ceşti cu o toartă supraînălţată (**III.10**) sau cele similare dar cu protomă pe toartă (**III.11**). În ceea ce priveşte motivele decorative, dacă în cazul mormintelor cu capace duble se întâlneau mai puţine motive pe urne şi mai multe pe capace, acum situaţia este oarecum inversă, în sensul că pentru vasele folosite ca urne decoraţia foloseşte şi motivul pe care l-am desemnat cu sigla **AB** (**Pl. 289/2**), în vreme ce la capace motivele **ab** şi **i** lipsesc. Piese de port din metal au fost găsite doar în cazul M. 100 şi 91, dar prezenţa lor la o grupare sau alta nu este relevantă pentru examinarea aceasta, dat fiind numărul mic de asemenea

morminte pentru ansamblul cimitirului.

Pentru mormintele de copii din **Zona de vest** există doar patru care au avut urnele acoperite cu capace duble, toate folosind ca urne amforele simple cu 2 torţi (**I.1**), iar dintre acestea trei au avut figurine antropomorfe (**Pl. 15/1**). Pentru mormintele de copii cu urnele acoperite cu un singur capac se disting din nou două grupări asemănătoare. Astfel în cazul celor 6 morminte din prima grupare au fost folosite predilect ca urne amforele simple cu 2 torţi (**I.1**) şi vasele-*kantharos* (**II.6**). Acestei grupări îi aparţine şi M. 71a la care s-a găsit o figurină antropomorfă. În ceea ce priveşte cea de a doua grupare, se poate observa că au fost folosite drept urne, predilect ceşti cu o toartă (**III.8, III.9** sau **III.10**), într-un singur caz o ceaşcă cu două torţi supraînălţate (**II.7**), apoi vase *kantharos* cu protome pe cele două torţi (**II.5**) şi, într-un singur caz, amfora simplă cu 4 torţi (**I.2**). Primei grupări îi sunt caracteristice, ca şi pentru mormintele de adulţi corespuzătoare, morminte cu inventare "bogate". Asocierile cu alte vase exclud, ca şi în cazul mormintelor de adulţi, o diferenţă în timp.

Mormintele de adulţi din **Zona de Est**, analizate în aceiaşi manieră statistico-combinatorie, se grupează oarecum similar, dar există diferenţe notabile în ceea ce priveşte compoziţia setului ceramic. Nu mai insist asupra structurilor seturilor ceramice aşa cum reies din rezultatul/tabelul ananlizei combinatorii, tabelul ilustrat fiind destul de grăitor. Dar mi se pare important a prezenta faptul că pentru cele două grupari ale mormintelor cu capace duble din Zona de Est una este caracterizată prin folosirea ca urne a amforele simple cu 2 torţi (**I.1**) şi a celor etajate tot cu 2 torţi (**I.3**), în vreme ce cea de a doua prin folosirea în acelaşi scop a amforelor simple cu 4 torţi (**I.2**) şi a celor etajate tot cu 4 torţi (**I.4**). Aceiaşi situaţie este pusă în evidenţă şi pentru mormintele cu capace simple din Zona de Est (**Pl. 14/1-2**). Deşi destul de puţine la număr, mormintele de copii din Zona Est lasă să se întrevadă existenţa şi în aceste caz a două grupări principale, dintre care, cea cu urne - amfore simple cu o toartă (**I.1**) este caracterizată prin prezenţa mormintelor cu statuete antropomorfe (**P. 17/1-2**).

Cu mai multă vreme în urmă, am atras atenţia că cimitirul de la Cârna pare a fi segmentat în două zone relativ distincte şi anume: o zonă răsăriteană, cu mai puţine morminte şi una apuseană, cu mai multe morminte. Am argumentat atunci această afirmaţie, mai întâi prin asocierile diferite de forme ceramice, prin distribuţia diferită a trei tipuri de ceşti şi a distribuţiei decorului canelat, specific zonei de vest în opoziţie cu prezenţa meandrului specific zonei răsăritene[67]. O bună parte din cele afirmate atunci se reconfirmă astăzi[68]. Grupările de morminte în tabelele statistico-combinatorii, pun în evidenţă o folosire diferită a celor patru tipuri de amfore în cele două zone ale cimitirului de pe *Grindu Tomii*, într-un fel oarecum invers simetric (**Pl. 18/**). Cum urnele sunt elementul principal al structurii unor morminte de incineraţie ca cele din necropola în discuţie, folosirea unui tip sau a altuia dintre amforele folosite predilect nu poate fi lipsită de o anume semnificaţie. Stocul destul de mare de morminte descoperite, la care se adaugă, ca element de maximă importanţă, determinările pe grupe de sex/vârstă, au permis o examinarea fină prin procedee statistice care a avut astfel ca rezultat evidenţierea unor seturi ceramice funerare diferite pentru cele două zone, care îşi capătă astfel confirmarea. Relaţia simetric inversă dintre seturile ceramice funerare poate avea ca explicaţie exprimarea unor anume reguli intracomunitare. Dacă adăugăm şi faptul că în cazul mormintelor duble de copii şi adulţi cel mai adesea cei dintâi sunt asociaţi cu resturi osteologice determinate ca aparţinând unor indivizi de sex masculin, apare ca cea mai posibilă explicaţie pentru relaţia simetric inversă dintre seturile ceramice că acestea exprimau anume particularităţi de ordin ritual în primul rând, în ceea ce priveşte folosirea anumitor tipuri de vase, în relaţie cu raporturile de rudenie dintre indivizii comunităţii care a folosit *Grindul Tomii* pentru a-şi depune defuncţii. La vremea primei discuţii am amintit că astfel de situaţii îşi pot găsi explicaţii în unele

---

[67] *Ibidem*, p. 14 -28, şi fig. 9-12, 14-15.

[68] La vremea aceea analiza statistico-combinatorie am făcut-o "manual", calculând poziţia fiecărui mormânt după un algoritm matematic folosit în statistică şi specific mulţimilor politetice, cum este cazul unor tabele primare în care au fost trecute mormintele şi elementele de inventar sau ritual. Am reluat acum analiza, folosind aceiaşi tipologie a ceramicii din cimitir, dar cu programul WINBASP v.5.42 care utilizează pentru înseriere acelaşi algoritm, dar viteza de lucru e mai mult decât simţitor crescută. Pentru principiile metodologice ale înserierii după algoritmul amintiti vezi K. Eggert, S. Kurz, H.-P. Wotzak, PZ 55.1, 1980, p. 110-145.

înregistrări etnografice fiind vorba de păstrarea regulilor de exogamie şi de filiaţie şi prin expresii ale comportamentului mortuar[69], opinie pe care o păstrez.

Într-o formulare grafică, în cadrul unui model teoretic, prezumativ, al structurii cimitirului de la Cârna-*Grindu Tomii*, pornind de la înserierea statistico-combinatorie, relaţiile reciproce dintre diferitele grupări interne ale comunităţii care a folosit cimitirul sunt reflectate prin simetria inversă a tipurilor de urne folosite. Pentru Zona de Vest, ca şi pentru Zona de Est, se pot distinge două grupe, odată după numărul capacelor prezente pe urne, iar apoi după diagnoza antropologică. Se poate observa că fiecare din cele două zone principale a fost, la rândul ei, diferenţiată în alte două subzone, pe care le-am denumit **A** - cu morminte doar cu capace duble - şi **B** - cu morminte doar cu capace simple **-**, rezultând subzonele **W-A** şi **W-B**, respectiv **E-A** şi **E-B**. De fiecare dată mormintele sunt diferenţiate după grupele de sex, ceea ce duce la o "escaladă" a segmentării rezultând micile grupuri **W-A - 1a**, pentru care, cel puţin pentru bărbaţi, este clară "preferinţa pentru urnele de tip **I.2** şi **I.3**, spre deosebire de grupul **W-A - 1b**, care au folosit urne de tip **I.1** şi **I.4**, cu posibilitatea deschisă a unui comportament similarpentru mormintele de femei corespunzătoare. Situaţii similare se pot observa şi în cazul subzonei **W-B** unde pot fi decelate grupurile **2a** şi **2b**, cu aceleaşi rigori în ceea ce priveşte vasele folosite ca urne, dar într-o situaţie simetric inversă cu grupurile din **W-A**. Pentru Zona de Est situaţia este din nou identică, fiind însă puse în evidenţă atât raporturile reciproce/simetric inverse între grupurile celor două zub zone - **E-A** şi **E-B**, dar, foarte interesant, şi cele de acelaşi fel faţă de grupurile zonei apusene (**Pl. 19**). Modelul propus încearcă să desemneze o societate foarte complex structurată, despre ale cărei reguli cred că putem depista destule indicii privind cu atenţie şi neconvenţional expresiile sale funerare. Construcţia este teoretică şi sunt cu totul conştient de limitele ei. Stocul totuşi redus de înmormântări, lipsa unor morminte feminine care să confirme pe de-a întregul teoria, nesiguranţele rezultate din observaţiile din teren ca şi, dece nu, noutatea demersului, lipsa unui caz similar pentru o analiză comparativă etc., sunt tot atâţia factori restrictivi. O descifrare exactă a acestor cutume prin structurile funerare/mormintele avute la dispoziţie nu este încă posibilă pe cale arheologică. Tot ce se poate spune cu destulă certitudine este că anume expresii rituale, aşa cum se pot surprinde prin analiza statistico-combinatorie, par să reflecte opoziţii dintre segmentele/subunităţile sociale ale unei comunităţi Gârla Mare. În acelaşi timp, această concluzie îndreptăţeşte, o dată în plus, părerile conform cărora cimitirul Gârla Mare de pe *Grindu Tomii*, a fost organizat pe parcele/cartiere de clan/familie distincte, astfel că o extindere "lineară" de-a lungul timpului a spaţiului funerar trebuie exclusă din capul locului[70].

Încheierilor mele din 1986 le au fost opuse recent alte două puncte de vedere privind structura cimitirului de la Cârna-*Grindu Tomii* care au respins din puncte de vedere diferite ipoteza mea privind organizarea necropolei.

Cea dintâi îi aparţine Monicăi Şandor-Chicideanu. Pornind de la o tipologie a ceramicii Gârla Mare stabilită pentru întreaga arie a grupei, autoarea a examinat şi cimitirul amintit. Instrumentul de lucru principal a fost studiul planimetric al răspândirii diferitelor tipuri ceramice, inclusiv variante, ca şi a categoriilor de înmormântări stabilite după vasele folosite ca urnă sau după evaluarea cantitativă a seturilor ceramice pe spaţiul necropolei. Astfel răspândirea variantelor de amfore aşa cum a fost făcută de către autoare pe spaţiul cimitirului nu relevă diferenţe notabile între zonele de vest şi est[71]. Dar tipologia fină pentru cele 90 de cazuri în care, în morminte, au existat urne ne arată din capul locului că

---

[69]R. Lowie, ***Traité de sociologie primitive***, Paris, 1969, p. 112-121, pentru exemplificări privind organizarea de clan la ameroindienii din Statele Unite ale Americii; C. Lévi-Strauss, ***Antropologia structural***ă, Bucureşti, 1978, p. 143-196, pentru aceleaşi probleme în special la ameroindienii din America de Sud.

[70]Posibilitatea ca cimitirul de la Cârna-*Grindu Tomii* să fie organizat pe familii a fost menţionată prima dată de I. Nestor, ***Istoria României***, vol. I. Bucureşti, 1960, p. 109; aceiaşi opinie a fost exprimată şi de B. Hänsel, ***Beiträge zu Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken***, Bonn, 1968, Bd. I, p. 140 şi nota 58.

[71]Şandor-Chicideanu, ***Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare...***, p. 45-52 pentru tipologie, p. 168 pentru discuţia referitoare la structura cimitirului de pe *Grindu Tomii* şi pl. 265 pentru răspândirea pe spaţiu.

anume variante au o incidenţă cazuistică cu totul redusă ceea ce le face, pe cale de consecinţă, irelevante statistic şi lipsite de utilitate în studiul planimetric. Este vorba de variantele A-16 - prezentă într-un singur caz - A-8 - prezentă în două cazuri - şi A-4 - prezentă în 3 cazuri -[72]. Raportate la cele 90 de exemplare incidenţele cazuistice ale celor trei variante obligă la excluderea lor din analiză Aceiaşi deficienţă apare şi în ceea ce priveşte difuziunea vaselor *kantharos*. Pentru 22 de cazuri de astfel de apariţii pe spaţiul necropolei cârnene trei variante - K-2, K-5 şi K-8 - sunt prezente fiecare doar într-un singur caz[73]! Aceleaşi observaţii se pot face şi pentru variantele de castroane sau ceşti, totul conducând la concluzia că o tipologie fină, foarte ierarhizată, duce firesc la dispariţia informaţiei utile statistic, mai ales în cazul unui obiectiv foarte delimitat atât sincron cât şi diacron. De aceea şi analiza statistico-combinatorie generală a cimitirului de la *Grindu Tomii,* pornită de la o asemenea tipologie ierarhizată, nu avea cum conduce la distingerea unor grupări relevante din punctul de vedere al setului ceramic funerar, cu atât mai mult cu cât nu s-a avut în vedere posibilitatea ca aceste seturi să fie diferenţiate în funcţie de grupele de sex/vârstă[74] cu toate că s-afirmat că: "*Pentru necropola de la Cârna-Grindu Tomii exist*ă *indicii clare c*ă *inventarul funerar şi structura lui sunt sensibil influen*ţ*ate de sexul şi vârsta defuntului*"[75]. Am arătat deja acest lucru şi in 1986[76] şi acum, dar pe baza examinării din perspectiva prezenţă/absenţă, căci simpla numărătoare şi precizarea procentelor este amendată totodeauna în cazul cimitirelor de proporţia în care acestea au fost cercetate. În aceste condiţii opinia conform căreia "*Din analizele şi cart*ă*rile noastre (.....) nu reies diferen*ţ*e majore între cele dou*ă *zone ale necropolei*"[77] îşi pierde din temei...

Foarte recent, Christine Reich a propus o altă perspectivă asupra cimitirului de la Cârna-*Grindu Tomii*, atât din punctul de vedere al structurii cât şi din cel al cronologiei interne. Pornind de la o tipologie proprie a repertorului ceramic specific necropolei, dar destul de "înrudită" cu cea propusă de către Hänsel, şi dublată de o tipologie a motivelor decorative, autoarea a încercat să demonstreze că cimitrul de pe *Grindu Tomii* a avut o durată în timp apreciabilă, ce poate fi împărţită în patru etape. În ceea ce priveşte structura cimitirului, Ch. Reich este de părere că acesta a fost organizat încă de la început pe trei zone principale, fiecăreia corespunzându-i morminte din toate cele 4 faze/etape, cele mai vechi fiind înconjurate de cele mai târzii, cele trei zone constituind în fapt spaţiile funerare aparţinând la trei mari familii. Ch. Reich a folosit ca principală procedură algoritmul statistic larg utilizat încă din 1982 pentru înserierea mormintelor după tipologia formelor ceramice - urmărind succesiunea în timp - ca şi după motivele decorative - urmărind structura cimitirului - de fiecare dată încercând să susţină înserierile prin examinare planimetrică[78].

Punctul de plecare pentru Ch. Reich l-a constituit înserierea unui stoc alcătuit din 49 de morminte considerate ca individuale, dar în fapt cuprinzând şi M. 61, 71, 46 şi 70 toate duble, înseriate după prezenţa/absenţa a 27 de tipuri ceramice, rezultatul obţinut fiind considerat ca demonstrând existenţa a

---

[72]*Ibidem*, pl. 296 cu tabelul statistic.

[73]*Ibidem*, pl. 297 şi harta răspândirii la pl. 266. Tipologia la p. 53-59 şi

[74]*Ibidem*, tabelul de la pl. 290. Nu trebuie pierdut din vedere că urna şi, atunci când există, capacul ei reprezintă elementele/dovezile materiale ale unui rit de separare, identice împreună sicriului sau altor recipiente folosite pentru inhumaţi, cf. A. Van Gennep, ***Riturile de trecere***, Bucureşti, 1996, p. 145, fiind astfel firesc ca ele să fie alese în strânsă relaţie cu sexul şi vârsta decedaţilor.

[75]Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p. 165 şi tabelul cantitativ (numeric şi procentual) de la pl. 318, sus.

[76]Chicideanu, *op.cit.*, p. 14-16 şi fig. 7/B-8/A-B.

[77]Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p. 168.

[78]Christine Reich, PZ, 77.2, 2002, p. 159-179. La p. 163, nota 10 se specifică că pentru înseriere s-a folosit programul WINBASP v.5.2.

patru faze de evoluţie a cimitirului[79]. Dar succesiunea astfel obţinută este amendabilă. În primul rând tipologia folosită[80] , destul de "înrudită" de altfel cu cea propusă mai de mult de B. Hänsel şi prin aceasta paradigmatică condiţionând rezultatul înserierii, nu ţine seama că amforele/*Bauchhenkelgefäße* sunt de fapt patru tipuri clar deosebite - simple cu 2 torţi, simple cu 4 torţi, etajate cu 2 torţi şi etajate cu 4 torţi -, apoi că ceştile cu o toartă supra înălţată fără sau cu cu protomă (**K-ANf-K-ANa** la Reich şi **III.19**, respectiv **III.11** la mine) fac parte din seturile ceramice ale majorităţii mormintelor, de faptul că ceştile aproximativ sferice cu 2 torţi supraînălţate trase din buză (**A-Fa** la Reich şi **II.7** la mine) au în cazul M. 71a un decor apropiat de grupa Govora, ceea ce ar fi surprinzător pentru poziţia cronologică propusă. De asemeni separarea statuetelor în două variante (**I-Bb** şi **I-C**) nu este explicată. Şi ar mai fi...

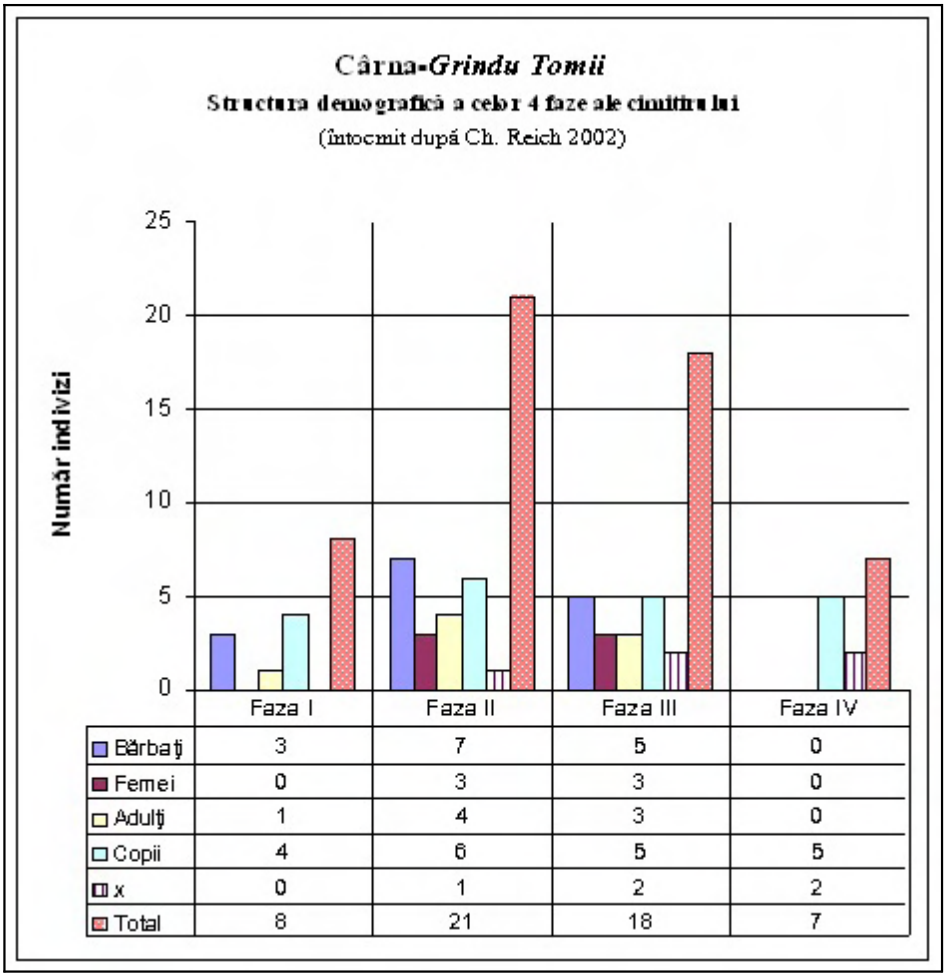

Figura 6

Dar principala lipsă este aceea de a ocoli analiza antropologică[81]. Desigur, metodologia de analiză folosită acum aproape o jumătate de veac, poate fi astăzi discutabilă, dar în lipsa unei noi ocazii de a reanaliza resturile osteologice de la Cârna-*Grindu Tomii*, suntem obligaţi a ţine seama de ea.

Pare destul de probabil că autoarea nu a cunoscut studiul demografic asupra necropolei de la Cârna căci altfel ar fi fost mai prudentă. Pornindu-se de la analiza antropologică publicată în 1961 pentru cimitirul de la Cârna şi cele efectuate pentru cimitirele 2 şi 4 ale culturii Monteoru din staţiunea eponimă

[79] *Ibidem*, înserierea de la fig. 3 şi tipologia formelor ordonată cronologic la fig. 4.

[80] Faptul este destul de vizibil dacă se compară tabelul de forme Reich cu cel folosit de B. Hänsel, *op.cit.*, Bd. 2, anexa 12. Vezi şi nota 1 la Ch. Reich, *op.cit.*, p. 139, care explică oarecum situaţia!!

[81] *Ibidem*, p. 161-162 unde, referindu-se la numărul mic de morminte feminine diagnosticate, îşi exprimă pe această bază rezervele faţă de analiză: "*Nicht zuletzt dies weck Zweifel ander Richtigkeit der antnropologischen Geschlechtsbestimmungen*".

a culturii, s-au studiat problemele de demografie pentru obiectivele cercetate. Cum analiza antropologică a cimitirelor respective a fost făcută de specialişti diferiţi, studiul demografic la care mă refer acum are obiectivitatea lui. Ceea ce se poate desprinde în primul rând este că din comparaţia dintre cimitirele monteorene şi cel Gârla Mare reiese destul de clar un comportament demografic asemănător[82], ceea ce califică diagnozele antropologice de la Cârna, chiar cu tot "deficitul de femei". Foarte importante mi se par precizările privind volmul demografic al comunităţii care a folost cimitirul de la Cârna. Calculat după două metode diferite şi plecând de la un volum estimat de 200 de morminte, pentru Cârna rezultă "*o comunitate alcătuită din 68 de indivizi dacă necropola a funcţionat 100 de ani şi din 54 dacă durata de folosire a fost de 150 de ani*"[83]. O anume prudenţă în folosirea datelor antropologice, mai ales pentru un cimitir de incineraţie, trebuie să existe întotdeauna, dar chiar şi aşa, durata cimitirului apreciată demografic şi numărul redus de indivizi pentru fiecare etapă presupusă nu pot susţine o evoluţie de-a lungul a patru faze, distincte şi tipologic! Că aşa stau lucrurile, se poate vedea şi din distribuţia pe grupe de sex/vârstă a celor 49 de morminte inseriate[84] (**Fig. 6**). Astfel pentru "faza I" cei 3 indivizi masculini şi singurul adult, chiar dacă nedeterminat sexual, au reuşit să aibă alături 4 copii. În "fazele" următoare situaţia se mai echilibrează ceva, dar în ultima etapă devine iarăşi dezastruoasă căci cei doi adulţi nedeterminaţi nu au reuşit să aducă pe lume decât 5 copii, şi aceia morţi în fragedă copilărie ceea ce ar putea eventual explica sfârşitul culturii Gârla Mare...! Este evident că cel puţin faza I şi IV sunt construcţii artificiale datorate unor introduceri eronate de date în înseriere, adică, aşa cum se zice pentru astfel de cazuri, *Garbage in garbage out*!

Motivele decorative au constituit pentru Ch. Reich punctul de plecare pentru a descifra modul de organizare al cimitirului, dezvoltând o teorie *sui generis* conform căreia pe baza acestora se pot distinge familii. Socot binevenită observaţia autoarei conform căreia şi în Zona de Vest există două prezenţe ale meandrului pe care în 1986 nu le-am luat în considerare. Este vorba de respectivul motiv prezent pe statuetele din M. 89 şi 102. Observaţia este importantă, dar nu schimbă situaţia, adică diferenţa dintre cele două zone, căci m-am referit la meandrul de pe vase! Dar mai adaug şi faptul că în urma cartării mormintelor după apartenenţa la cele trei zone de familie stabilite de Ch. Reich (**Pl. 20**), ceea ce reiese foarte limpede este că zona III corespunde de fapt cu Zona Est stabilită de mine (**Pl. 21**/)!!

Se mai poate discuta despre modalitatea în care Ch. Reich a lucrat cu motivele decorative, cum s-a străduit ca prin înseriere să susţină existenţa a trei parcele de grupe/familii care stau la baza organizării cimitirului, familii distincte prin folosirea unuia sau a altuia dintre motivele ornamentale,pe care, dacă le acceptăm după aceste criterii, reiese că au avut neamuri multe de la Belgrad şi până la Corabia... Dar discuţia poate fi scurtată dacă privim cu atenţie rezultatele înserierii motivelor[85]. De la prima vedere se desprinde concluzia că zona I şi II şi-au încheiat existenţa în cursul "subfazei IIb", cele mai târzii fiind M. 26, 54, 61, 80 şi 97 din zona III. Dacă însă încercăm să vedem exact care va fi fost, de data asta după ornamentaţia vaselor, structura demografică a cimitirului în "subfaza Ia" constatăm cu stupoare că la începutul începutului pe *Grindu Tomii* s-au înmormânt 4 bărbaţi (M. 43, 36, 92 şi 65), 3 femei (M. 85, 95 şi 62), 2 adulţi (M. 110a şi 50), doi indivizi nedeterminaţi (M. 110b şi 50) şi 4 copii (M. 36, 94, 27 şi 64, situaţie cu totul în contradicţie cu cea corespunzătoare pentru "faza I" stabilită prin înserierea formelor ceramice!!

Nu cred că mai trebuie subliniat că distingerea celor două zone rituale - de Vest şi de Est -ale

---

[82]D. Nicolaescu-Plopşor, W. Volski, ***Elemente de demografie şi ritual funerar la populaţiile vechi din România***, Bucureşti, 1975, p. 13-29.

[83]*Ibidem*, p. 27, unde cei doi autori arată că s-au folosit de metodologiile lui J. Nemeskéri şi N. Gejvall pentru calcularea volumlui demografic al necropolei.

[84]Ch. Reich observă doar că: "*In keiner der Phasen zeigt sich eine Häafung von Männer- oder Frauengräbern bze. Bestimmter Ausstattungsgruppen*", cf. Ch. Reich, *op.cit.*, p. 163, nota 11. Dar evident că situaţia este cu totul alta...

[85]*Ibidem*, fig. 8 şi hărţile de răspândire de la fig. 5-7.

cimitirului de la Cârna-*Grindu Tomii*, aşa cum am încercat să le schiţez, nu are un caracter definitiv. Există o serie de factori limitativi ai cercetării arheologice propriu zise care nu permit acest lucru. Starea de conservare a cimitirului în mare, ca şi a multor morminte în particular, lipsa datelor privind structurile funerare în integritatea lor, incertitudinile privind formele unora dintre vase etc., toate acestea impun oricărei încercări de descifrare a organizării interne a cimitirului un caracter de tendinţă, cu alte cuvinte orice astfel de încercare nu are cum fi o soluţie definitivă. Rămâne doar de ales între astfel de diferite propuneri, în funcţie de coerenţa argumentării, de criteriile metodologice urmărite. Am arătat dece nu pot accepta celelalte propuneri, precum şi firul procedural al analizei mele pe care o cred a fi mai convingătoare.

Este evident că oricare ar fi fost ea , cimitirul de la Cârna-*Grindu Tomii* a avut o structură grupată, ale cărei detalii nu mai pot fi cunoscute astăzi din motivele arătate. O astfel de organizare a ţinut seama de relaţiile de rudenie/familie, aşa cum o dovedesc mormintele duble de adulţi şi copii. Parcelele de familie nu pot fi surprinse şi cu atât mai puţin succesiunea înmormântărilor în interiorul lor. Faţă de ultima periodizare a culturi Gârla Mare cimitirul se prezintă ca unitar. Descoperirile mai vechi de pe urma cărora au provenit unele materiale achiziţionate din localitate, dacă aparţin cimitirului de pe *Grindu Tomii*, indică posibilitatea existenţei unor înmormântări mai vechi[86], dar care, cimitirul fiind deja distrus de apă, nu au mai fost surprinse arheologic. În acest caz durata funcţionării necorpolei este posibil să fi fost mai mare, eventual în ambele sensuri, dar faptul nu mai poate fi probat arheologic.

În cursul săpăturilor de salvare din anii 1996-1998 efectuate de colectivul şantierului arheologic Bistreţ, tot pe raza localităţii Cârna/Dunăreni, tot pe malul de sud al fostei bălţi Nasta, în punctul ***Groapa lu' Mihalache*** au fost descoperite câteva complexe Gârla Mare. Poziţia în teren a acestor complexe arată că ele se găseau, în cel mai rău caz, în imediata proximitate a cimitirului (**Pl. 22**). Caracterul aparte a cel puţin două dintre ele deschide posibilitatea ca acestea să fi aparţinut spaţiului funerar, prezenţa lor punând astfel în lumină anume comportamente foarte posibil legate de ansamblul ceremonial funerar. Primul dintre acestea - Cpl. 1 - a fost o groapă de formă ovală, din care nu a fost surprinsă decât partea inferioară, restul fiind ras de bulldozere în cursul lucrărilor din anii 1968-1971. Conţinutul gropii, atât cât a putut fi recuperat era constituit din foarte multe fragmente ceramice, un vas cu picioruşe, două topoare miniaturale, cărbune de lemn, cenuşe[87]. Cel de al doilea complex - Cpl. 2 - desemenea surprins în aceeaşi situaţie, a avut în interior o piatră de râşniţă, un castron fragmentar şi o tipsie/tavă tot fragmentară. Sub castronul aşezat cu fundul în sus s-a descoperit un pumnal din bronz cu placă de înmănuşare trapezoidală[88]. Cel de al treilea complex - Cpl. 3a-b - era situat într-o poziţie mult mai ingrată, astfel că cercetarea lui nu a putut fi dusă până la capăt, extremitatea nordică fiind sub apă ca urmare a creşterii nivelului apei în cursul anului 1997. De o formă aproximativ rectangulară şi săpat în solul viu, complexul era constituit dintr-o groapă de formă aproximativ rectangulară - Cpl. 3a - care către nord era tăiată de o alta - Cpl.3b. Prima groapă a avut un conţinut cu totul aparte. La partea superioară a fost descoperită o cantitate impresionantă de bucăţi mari de chirpic ars, multe dintre acestea având urme de pari groşi de 0.10-0.15 m, provenind de la o structură incendiată şi nenumărate fragmente ceramice, unele dintre ele de dimensiuni apreciabile (**Pl. 23/1-4**). În umplutura de culoare cafenie închisă cu multe pete de chirpic, nu au fost descoperite oase umane, nici arse nici nearse. Adâncimea reală a gropii nu a putut fi apreciată dat fiind că terenul fusese răzuit în cursul lucrărilor din anii 1968-1971, dar măsurată de la nivelul de călcare din 1996-1997, era de circa 0.80 m. Nu au fost descoperite urme de pari şi nici amenajări pe fund astfel că interpretarea complexului drept bordei este exclusă. De altfel cioburile descoperite nu au permis întregirea nici unui vas, iar poziţia lor, atât la partea superioară a umpluturii,

---

[86]În cursul campaniei din vara 2004, un localnic ne-a adus mai multe vase întregi descoperite "*toate la un loc*", pe malul grindului *Prundu Măgarilor*. Vasele se apropie cât se poate de mult celor cunoscute pentru mediul Szeremle. Din păcate, nivelul foarte crescut al apei din lac nu a permis o verificare în teren a situaţiei. Astăzi, după recentele inundaţii catastrofale o reluare a cercetărilor în zona respectivă este complet compromisă.

[87]Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p. 43 şi pl. 136-141.

[88]*Ibidem*, loc. cit şi pl. 142.

cât şi la mijlocul acesteia, indică că nu e vorba de inventarul vreunei locuinţe. Cantitatea de chirpic recuperată era apreciabilă, mai ales dacă se ţine seama de faptul că o bună parte din complex nu a putut fi cercetată. Multe dintre bucăţile de chirpic depăşeau 15 cm în lungime, fiind groase de circa 0.07-0.10 cm, cu urme de pari groşi. Toate fragmentele prezentau urme de arsură puternică, unele chiar cu urme de vitrifiere. Cel de al doilea complex, care străpungea groapa 3a, a putut fi cercetat şi mai puţin, dar pe baza câtorva fragmente ceramice găsite în umplutură se poate aprecia că aparţine grupului Bistreţ-Işalniţa. Poziţia, structura şi conţinutul Cpl. 3a îi conferă un caracter aparte nu uşor de desluşit. Proximitatea faţă de necropola săpată de V. Dumitrescu în anii 1943, 1955-1956 pare a indica că acest complex a fost, cel puţin într-o anumită măsură, în relaţie cu înmormântările Gârla Mare, ceea ce se poate afirma şi despre celelalte două situate oarecum mai excentric. Prin cantitatea impresionantă de chirpic provenit de la o structură incendiată se apropie de o serie de complexe de la începutul epocii fierului cum este cel descoperit tot în zona lacului Bistreţ, la circa 3.5 km vest, în punctul *Nea Vasile Feraru* . În acest loc a fost dezvelit un complex cu o structură cu totul aparte constituită din câteva gropi, toate umplute cu chirpici arşi de la construcţii incendiate, iar într-una dintre acestea au mai fost găsite şi câteva oas eumane trecute prin foc. Prezenţa oaselor umane arse a permis punerea în relaţie a complexului amintit cu practicile funerare ale începutului epocii fierului[89], unele antecedente de acest fel fiind cunoscute în alte părţi şi pentru ultimele etape ale epocii bronzului[90]. Privind din această perspectivă, cele trei complexe din punctul *Groapa lu' Mihalache* ar putea fi considerate ca exprimând anume episoade ale ceremoniilor funerare, fie concomitent săvârşite cu incinerarea şi depunerea resturilor în morminte, fie ulterior. Este posibil ca resturile construcţiei incendiate şi îngropate să fie puse în legătură cu incinerarea morţilor, putând fi privite ca resturile unui rug care a fost folosit la arderea unor morţi, dar proba arheologică este încă greu de făcut.

Cea de a doua necropolă Gârla Mare, situată la circa 2.5 km vest de *Grindu Tomii* este cea situată pe ostrovul ***Ostrovogania***, în punctul ***Malu Mare***, pe malul sudic al unei foste peninsule formate în bună parte din aluviunile aduse de Desnăţui. Astăzi, în urma lucrărilor din 1968-1971, peninsula a devenit un ostrov situat în mijlocul bălţii Bistreţ - bazinul 2, legătura cu cele două maluri fiind posibilă de-a lungul unui dig care îl traversează. Cercetările propriu zise la cimitirul de pe *Ostrovogania* au început în 1985 şi au continuat fără întrerupere până în 1993. Ulterior, câţiva dintre pescarii din Cârna au mai recuperat vase de la morminte distruse, prin scurte intervenţii ale colectivului arheologic mai putând fi precizate alte două complexe funerare. În bună măsură suspendarea cercetărilor arheologice pe *Ostrovogania* au fost determinată de nivelul crescând al apei din bazinul 2, impus de necesităţile fermei piscicole. Aşa că deja în anii 1992-1993 suprafaţa cimitirului era cu mult mai redusă, astăzi fiind practic imposibilă orice verificare. Deja la începutul săpăturilor s-au putut observa multe resturi de morminte distruse de la care s-au recuperat doar unele vase şi acelea sparte. Grindul *Ostrovogania* este constituit din aluviunile aduse de Desnăţui peste care s-au aşezat în cursul timpului depuneri datorate inundaţiilor periodice, iar apoi, după 1971, un strat de nisip eolian. În decursul vremii prin infiltrarea apei în perioada Ianuarie-Iunie a fiecărui an, stratele s-au compactat ceea ce a îngreunat în special eforturile pentru surprinderea gropilor în plan ca şi în profil. O dificultate aparte era constituită de nivelul ridicat al apei de-a lungul campaniilor arheologice 1985-1993, astfel că marea majoritate a mormintelor aveau urnele în apă. În cursul cercetărilor au fost descoperite 69 de morminte cărora li s-au adăugat alte două - M. 70-71 - descoperite fortuit în 1996 şi 2000. Dintre aceste morminte, 61 aparţin culturii Gârla Mare, alte 7 grupului Bistreţ-Işalniţa, unul posibil grupei Verbicioara, un altul, tot de incineraţie, unei perioade greu de precizat şi, în sfârşit, un altul de inhumaţie, cu totul insolit prin structură, dar lipsit de inventar. Între cele 61 de morminte Gârla Mare există trei duble - M. 46a-b, 59a-b şi 68a-b - astfel că numărul total al înmormântărilor Gârla Mare este de 64. În afara complexelor funerare au mai fost descoperite şi alte complexe, cele mai multe aparţinând aparţinând Hallstattului timpuriu, dar şi epocii Latène sau romane târzii, fără legătură cu cimitirul din epoca bronzului ((**Pl. 24**). Dar există şi 5 complexe cu caracter aparte ce aparţin epocii bronzului - Cpl. K, N, O, S şi U -, dar şi perioadei sale de sfârşit, respectiv grupei

[89] I. Motzoi-Chicideanu, Dacia, NS, 43-44, 1999-2001, p. 197-229.

[90] I. Motzoi-Chicideanu, Monica Şandor-Chicideanu, Dacia, NS, 38-39, 1994-1995, p. 19-40.

Bistreţ-Işalniţa.

Resturile osteologice nu au fost analizate antropologic din lipsa oportunităţilor corespunzătoare[91]. În schimb de fiecare dată s-a încercat ca prin cercetarea atentă a conţinutului urnelor ca şi după dimensiunile acestora să se aprecieze grupa de vârstă, fiind îndeobşte cunoscut de pildă că la o incinerare resturile osteologice de la copii sunt mult mai puţine şi mult mai mici, iar recipientele foloste ca urne sunt, îndeobşte pe măsură. În acest mod pentru 22 de morminte - corespunzând la 34.38% - s-a apreciat că este vorba de copii. Dispoziţia lor pe plan nu indică grupări semnificative, mormintele de copii fiind răsfirate, firesc, printre cele socotite de adulţi (**Pl. 25**). Procentul mormintelor infantile este cu puţin mai ridicat peste media obişnuită de circa 33% a mortalităţii infantile preistorice, ceea ce asigură o anume siguranţă aprecierilor de vârstă făcute.

În afara faptului că multe dintre morminte aveau gropile deja inflitrate cu apă, mai trebuie specificat că 21 dintre ele au fost, fie deranjate de animale, fie distruse de asemenea manieră, că structurile şi inventarele nu au mai putut fi reconstituite satisfăcător, astfel că stocul operaţional statistic sigur, pe baza căruia se poate analiza necropola de la *Ostrovogania* a rămas de 43 (62.80%).

Cimitirul este plan, ca de altfel toate necropolele grupei Gârla Mare. În cursul săpăturilor nu au fost descoperite nici un fel de indicii privind presupuse semne exterioare al mormintelor, desele consideraţii privind asemenea "semne" din lemn sau mai ştiu eu din ce, în lipsa unor probe arheologice clare, fiind cu totul lipsite de sens. Partea centrală a suprafeţei săpate se găsea cu circa 0.10-0.20 m mai sus decât partea de est, unde terenul cobora în pantă lină atingând, prin intermediul unei plaje scurte, nivelul apei. Sectorul de mijloc, ca şi cel apusean, se terminau printr-un mal vertical, încă existent în 1985-1988, şi înalt de circa 0.70-0.90 m de la luciul apei. Cum chiar în apă au fost descoperite numeroase fragmente ceramice, uneori chiar şi vase întregi, este evident că cimitirul a fost distrus de apă de-a lungul vremii, dar proporţia în care s-a petrecut acest lucru nu poate fi apreciată. Judecând după numărul mai mic al înmormântărilor în comparaţie cu cele de la *Grindu Tomii* sau *Cabana de metal*, este posibil ca ceea ce s-a descoperit pe grindul de pe *Ostrovogania* să reprezinte sensibil mai puţin decât jumătate.

La circa 1 km spre vest, tot pe malul de sud al *Ostrovoganiei*, au fost descoperite în apă, chiar lângă mal, resturi ceramice Gârla Mare, între care şi fragmente de la un altar miniatural din lut[92]. Datorită faptului că, în această parte, terenul a fost foarte mult afectat în anii 1968-1971 prin construcţia unui canal şi ridicarea digului corespunzător, care traversează împreună *Ostrovogania*, nu au putut fi întreprinse verificări, astfel că nu mai este posibil de precizat caracterul descoperirii.

Cum era de aşteptat cimitirul este unitar din punctul de vedere al modului de tratare al morţilor, incineraţia fiind ritul exclusiv. Din punct de vedere ritual se observă o anume variabilitate, intr-un grad foarte mic însă, căci dintre cele 61 de morminte doar două au avut resturile cinerare depuse pe fundul gropilor - M. 67 şi 69 - la care s-ar putea adăuga eventual M. 63, deasemeni cu oasele depuse pe fundul gropii şi acoperite cu cioburi, dacă admitem că acest mormânt, ce poate fi atribuit grupei Verbicioara pe baza fragmentelor ceramice[93], a fost contemporan cu celelalte înmormântări Gârla Mare. Cele două morminte reprezintă 3.12%, iar dacă le socotim pe toate trei atunci este vorba de 3.46%. Comparat cu procentul de 3.03% pentru acelaşi tip de morminte de incineraţie de pe *Grindu Tomii*, primul procent pare mai apropiat, în felul acesta conturându-se ca unul dintre elementele standardului funerar Gârla Mare o prezenţă de circa 3-3.5% a mormintelor de incineraţie în groapă/*Brandgräber*. Pentru celelalte morminte de pe Ostrovogania, s-a putut observa că în aproape toate urnele împreună cu oasele calcinate se găsea

---

[91]Câteva observaţii au fost făcute de către N. Miriţoiu de la centrul de Cercetări Antropologice "Francisc Rainer". Astfel a precizat că pentru M. 14 este vorba de un individ de vârstă juvens, probabil de sex feminin, iar pe baza oaselor calcinate din mai multe morminte a apreciat că temperatura rugurilor a fost de peste 1000°C aşa cum o dovedesc plesniturile circulare de pe oase, culoarea lor alb-albăstruie şi deformările ca şi reducerile de dimensiuni. În mulţumesc lui N. Miriţoiu şi pe această cale.

[92]Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p. 127, unde este considerat "*fragment de taburet cu şezut rotund*" şi pl. 154/8a-c.

[93]I. Motzoi-Chicideanu, OlteniaStCom, 15, 2004, p. 3-12.

şi cenuşe, iar în cazul acelor morminte la care s-au putut delimita gropile, umpluturile conţineau şi cenuşe amestecată cu pământ nisipos. Mai mult chiar în câteva cazuri, ca şi la *Grindu Tomii* de altfel, au fost descoperite oase sau cioburi sub urnele funerare, ceea ce pare a indica din nou că, cel puţin în gropile acestor morminte, înaintea depunerii urnelor au mai fost aruncate şi alte resturi culese de pe ruguri fiind vorba ca atare de morminte de incineraţie cu cenuşe risipită/*Urnenbrandgräber*. O statistică în acest sens nu este câtuşi de puţin avenită căci pentru destule morminte de pe Ostrovogania, condiţiile în care s-a putut face cercetarea au fost dintre cele mai vitrege, multe observaţii neputându-se face din motive obiective. Cazurile menţionate pentru cimitirul de pe *Ostrovogania* se adaugă firesc situaţiilor surprinse la *Grindu Tomii*, împreună documentând o anume variabilitate de ordin ritual care pare să fie una din caractersiticle comportamentului funerar Gârla Mare.

Chiar dacă condiţiile de sol de pe *Ostrovogania* au fost la fel de ingrate ca cele de pe *Grindu Tomii,* iar în plus aproape toate mormintele erau deja infiltrate de apă, în câteva cazuri - M. 16, 17, 23, 45, 67, 69 - s-a reuşit să fie surprinse în plan gropile funerare, iar în alte câtvea cazuri - M. 16-17, 68 -s-au putut observa şi în profil (**Pl. 26**)[94]. De fiecare dată s-a observat că gropile au avut forme circular-ovale, cu dimensiuni destul de mari raportate la vasele din interior. În cele trei cazuri în care a fost posibil desenul de profil al gropilor, s-a putut observa că de fiecare dată urnele nu se găseau pe fundul gropilor ci la o anume distanţă, ceea dovedeşte că înainte de depunerea urnelor în gropi se depuseseră deja alte resturi de la incinerare, cum o dovedeşte de altfel şi prezenţa cenuşii ca şi a bucăţilor de cărbune de lemn în urnele din M. 24, 34, 45, 47, sau în umplutura gropii la M. 51 şi 69. O situaţie specială este relevată pentru M. 67 şi 69, amândouă din categoria celor cu resturile cinerare depuse în groapă. Din planurile mormintelor se poate observa că oasele calcinate au fost aşezate în grămezi ordonate, foarte probabil într-un ambalaj din material perisabil, alături fiind depuse vasele adiacente. Foarte importantă este observaţia conform căreia oasele de animale, netrecute prin foc, apar cu precădere în astfel de structuri funerare, ele lipsind la mormintele de incineraţie în urnă[95].

Inventarele mormintelor, constituite în principal din ceramică, se dovedeşte a fi fost trecute, aproape în întregime, prin foc, un exemplu grăitor find constituit dintr-una dintre ceştile M. 5 sau de un castron din M. 52, ambele deformate puternic de arderea secundară. Şi în alte cazuri s-a putut observa că vasele adiacente sau chiar capacele urnelor au fost arse secundar, iar deseori în interiorul urnelor au fost găsite cioburi de la vase arse secundar, toate la un loc probând că alturi de defunct, pe rug erau depuse vase, figurine etc. care apoi erau depuse în mormânt. În această situaţie ne putem întreba pe bună dreptate în ce măsură vasele, mai mult sau mai puţin întregi sau întregibile, descoperite în mormintele Gârla Mare reprezintă în totalitate setul ceramic care însoţea defuncţii pe rug sau nu.

Din punctul de vedere al "sărăciei" sau "bogăţiei" inventarelor funerare, starea de conservare a unor morminte - M. 2, 14, 18, 36, 70 şi 71 - ca să nu dau decât câteva exemple, nu permite distincţii clare. Se poate vorbi în general de aceleaşi trei grupe de inventare cu diferenţe pentru grupele de vârstă, aşa cum au fost ele apreciate pentru cimitirul de pe *Ostrovogania* (**Fig. 7**). Dar nu poate fi pierdut din vedere faptul că există morminte cu inventare cu totul aparte, din punctul de vedere al numărului de piese, între acestea înscriindu-se în special mormintele cu figurine antropomorfe cum este cazul de pildă al M. 8, 57 sau 52, dar şi al mormintelor presupuse de adulţi cum este cazul M. 5, 17, 32, 47 sau al celui de incineraţie în groapă M. 69.

Din păcate, aşa cum am menţionat deja, cimitirul de la *Ostrovogania* nu a putut fi cercetat în întregime. O bună parte dintre morminte au fost distruse înaintea începerii săpăturilor. Stocul de morminte pe care îl deţinem nu este însă unitar din punct de vedere cronologic, căci s-a arătat, cu mult temei, că pentru înmormântările Gârla Mare din necropola respectivă, pot fi distinse două etape. Cea

[94]Fac precizarea că de cele mai multe ori grupurile de vase, după ce au fost desenate în plan, s-a încercat secţionarea în cruce în vederea onţinerii unor profile pe care să fie surprinse contururile gropilor funeare.

[95]Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p.161.

dintâi cuprinde M. 2, 10, 19, 21, 24, 34 şi 71, eventual şi M. 4, 36, 46 şi 68, toate cu forme ceramice mai timpurii. Restul mormintelor aparţin unei etape următoare, care pe baza materialului ceramic - forme şi decor - se dovedeşte a fi contemporană cu necropola de la Cârna-*Grindu Tomii*[96]. Diferenţierea cronologică a înmormântărilor Gârla Mare de la *Ostrovogania* îngreunează într-o anume măsură examinarea comportamentului mortuar, căci anume "grupări" obţinute prin analiza statistico-combinatorie pot reprezenta grupe diferenţiate cronologic. Situaţia este şi mai dificilă în lipsa diagnosticelor de sex/vârstă căci grupările pot reflecta fie diferenţe în timp, fie diferenţe datorate deosebirilor de ritual în relaţie cu grupele de sex/vârstă sau, concomitent, de statut social.

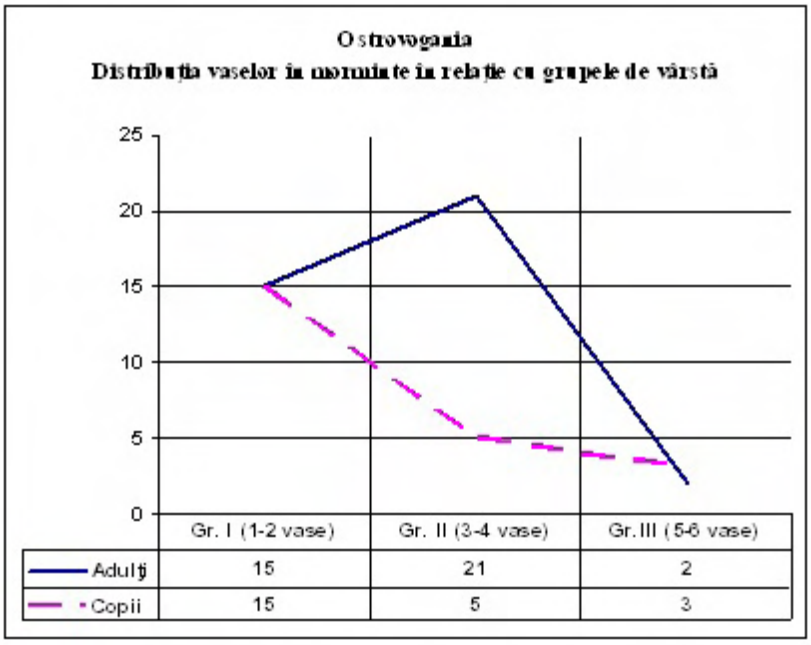

Figura 7

O observaţie importantă, care a putut fi făcută în premieră la *Ostrovogania*, este aceea conform căreia la unele morminte oasele calcinate nu au fost depuse în urne la întâmplare. Este cazul M. 19, 27-29, 31-32, 52, 55-56, la care s-a observat că deasupra oaselor calcinate din urnă se găseau aranjate fragmente de la calota craniană şi, imediat dedesubtul lor, fragmente din oasele lungi, de obicei femure şi tibii, în vreme ce la restul de morminte acest soi de aranjament nu a fost observat. În două cazuri - M. 29 şi 52 - este vorba de morminte de copii. Pe planul cimitirului aceste morminte par să aparţină unor grupuri constituite din M. 52, 32 şi 27, la extremitatea nordică a cimitirului, apoi central din M. 28, 29, 32 şi 19, şi, în sfârşit, M. 55 şi 56 în partea sud-estică (**Pl. 27**).

Structura cimitirului este dificil de sesizat. Prin procedeele statististice de analiză spaţială - teselaţia Voronoi-Dirichlet-Thiessen şi triangulaţia Delaunay - rezultă o structură regulată aşa cum o dovedeşte valoarea coeficientului Clark-Evans (**Pl. 28/1-2**). Valorile coeficineţilor de statistică spaţială pentru ambele procedee sunt apropiate de cele obţinute pentru cimitirul de la *Grindu Tomii*, deasemenea organizat "regulat", adică 2.231 Clark-Evans, 0.905 Site Density, 0.102 Kolmogorov Distance D şi, respectiv 0.915 Randomness Probability. Dar, din nou, nu trebuie pierdut din vedere că cimitirul nu a putut fi săpat exhaustiv.

Răspândirea unor elemente de inventar - piese de port din metal, figurine antropomorfe şi oase de animale - pe planul cimitirului nu oferă nici un indiciu (**Pl. 28/307**), ceea ce era de aşteptat. Principalele tipuri de vase folosite ca urne - amforele **I.1-I.4** şi *kantharoii* **II.5-7** - deasemenea nu se grupează cu claritate. Dacă vasele *kantharos* sunt practic omniprezente, abia dacă se poate vorbi de două grupuri pentru care amforele etajate par a fi o prezenţă caracteristică, grupuri situate unul în centrul cimitirului, iar un altul în colţul cel mai sudic (**Pl. 30**).

Folosind aceeaşi tipologie ceramică ca şi pentru cimitirul de pe *Grindu Tomii*[97], am înseriat

[96]Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p. 179-180, pl. 322 şi cartarea mormintelor pe etape la pl. 282. În lucrare nu a fost inclus şi M. 71, căci fiind descoperit fortuit inventarul său nu este pe deplin asigurat. Menţionez că din inventarul acestui posibil mormânt face parte o amforă etajată cu foarte bune paralele la Dubovac.

[97]Repertoriile ceramice ale celor douănecropole situate foarte aproape una de alta, sunt cu totul identice.

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

mormintele presupuse de copii separat de cele socotite ca reprezentând indivizii adulţi. Înserierea mormintelor de adulţi, deşi amendată de lipsa determinărilor pe grupe de sex, permite anume distincţii în funcţie de tipul de vas folosit ca urnă. Există două morminte pe *Ostrovogania* - M. 16 şi 22 - pentru care s-a folosit ca urnă de fiecare dată o jumătate de vas-solniţă/*Zwillingsgefäß*. În cazurile similare de la *Grindu Tomii,* era vorba de morminte aparţinând unor bărbaţi. Tot la *Ostrovogania* mai există un număr relativ mare de morminte ale căror urne sunt vasele *kantharos* - **II.5-6** -. Acelaşi tip de vas la *Grindu Tomii* era folosit ca urnă cu precădere pentru femei şi copii. În M. 1 de la *Ostrovogania*, cu un vas *kantharos* folosit ca urnă, a avut o mărgică din lut[98], ceea ce ar susţine indirect observaţiile privind folosirea *kantharoilor* ca urne pentru mormintele feminine. Pe de altă parte la una dintre extremităţile înserierii mormintelor de adulţi de pe *Ostrovogania* se plasează, semnificativ, mormintele 34, 2, 19 şi 24, care, aşa cum am văzut, conţin vase ce le plasează într-o etapă mai veche de înmormântări. Este evident ca atare că înserierea, neputând fi făcută separat pe sexe, a grupat mormintele după seturile ceramice şi unele elemente de ritual, care în combinaţiile lor au conţinut specificul pe grupe de sex dar şi diferenţele de ordin cronologic. Cu toate acestea se poate distinge o grupă caracterizată prin folosirea ca urne a vaselor de tipurile **III.12**, **I.1** şi **I.4**, şi o a doua folosind ca urne vasele **I.2**, **I.3** şi **II.5-6**. Deşi mult mai mic, şi prin urmare cu o valoare stohastică redusă, lotul de morminte infantile sugerează o grupare oarecum identică (**Pl. 31/1-2**). Desigur, înserierea are o valoare de tendinţă, dar mi se pare ca foarte semnificativ faptul că prin combinaţia principalelor tipuri de vase, cimitirul de pe *Ostrovogania* se aseamănă Zonei Vest a necropolei de pe *Grindu Tomii*.

Un lucru clar însă care se desprinde, şi din înserieri, este cel privind mormintele al căror inventar sau elemente de ritual, indică un statut social aparte. Este vorba în primul rând de mormintele de copii cu statuete antropomorfe. Cele 5 morminte - M. 8, 14, 52, 57 şi 68b - reprezintă 22.72%, cifră oarecum diferită de cel pentru cimitirul de la *Grindu Tomii* unde faţă de totalul mormintelor de copii, cele cu statuete reprezintă 17.5%.

Prezenţa pieselor de port din metal este cu totul redusă, dar acest lucru se datorează în special incineraţiei, multe dintre asemenea piese fiind distruse pe rug, acelaşi lucru putând fi foarte posibil şi pentru alte piese de inventar.

Două prezenţe insolite în inventarele funerare de la Ostrovogania sunt constituite printr-o fusaiolă în M. 44 şi o greutate din lut în M. 47. În primul caz fusaiola nu a fost trecută prin foc, în vreme ce greutatea din M. 47 era arsă secundar.

În încheierea consideraţiilor asupra cimitirului de la Cârna-*Ostrovogania* aş atrage atenţia asupra faptului că, deşi lipsa determinărilor antropologice îi scade din valoare, monumentul se înscrie printre cele mai importante ale grupei Gârla Mare. Prin comparaţia cu cimitirul de pe *Grundu Tomii* au putut fi puse în evidenţă anume asemănări care, pe de-o parte confirmă, cel puţin în mare, structura propusă, iar pe de altă parte, prin existenţa unei etape de înmormântări mai veche, permite o privire diacronă asupra comportamentului funerar Gârla Mare.

Un deosebit de bun prilej de verificare al analizelor făcute pe cimitirele de la *Grindu Tomii* şi *Ostrovogania* îl oferă necropola de la **Plosca-*Cabana de metal***, situată la 7 km vest de *Grindu Tomii* şi circa 3 km vest de *Ostrovogania*, pe malul de sud al lacului Bistreţ, în punctul *Cabana d e metal*, în faţa satului Plosca[99]. Identificarea obiectivului a fost făcută în cursul anului 1984 printr-o cercetare de teren, căreia i-au urmat apoi două intervenţii de slavare în anii 1991 şi 1996. Săpăturile propriu zise au început în anul 1999, fiind continuate în anii următori. Cimitirul este situat pe o prelungire a fostului grind *Gagiu*, întreaga zona fiind afectată de lucrările din anii 1968-1971. În cursul acestor lucrări terenul a fost nivelat parţial cu bulldozerele pentru "împrumutul" de pământ necesar ridicării unui dig de protecţie. În această parte, malul actual al lacului se ridică cu circa 1.20-1.60 m deasupra luciului apei, astfel că, cel puţin în ultimii 30 de ani, terenul nu a mai fost inundat. În schimb, datorită vânturilor puternice şi a valurilor pe care le crează, malul apei se erodează continuu, astfel că cimitirul este distrus în permanenţă dinspre nord

[98]Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p. şi pl. 1/5a-b.

[99]Denumirea de *Cabana de metal* se datorează prezenţei în acel loc a unei magazii din metal pentru furaje, aparţinând fermei piscicole Dunăreni, magazie distrusă de eroziune în anii 1987-1988.

spre sud. Săpăturile au fost organizate în funcţie de această situaţie, căutându-se în primul rând salvarea acelor morminte care prin poziţia lor erau cele mai ameninţate. Până în momentul de faţă au fost descoperite 83 de complexe funerare, la care se adaugă resturile altor cinci morminte distruse (**Pl. 32**)[100]. Din cele 85 de morminte cercetate 6 sunt duble - M. 10a-b, 13a-b, 31a-b, 42a-b, 60a-b şi 61a-b -, trei sunt triple -M. 64-65, 67 -, iar unul este cvadruplu - M. 16a-d -. Rezultă un număr total de 96 de înmormântări, dintre care 89 aparţin grupei Gârla Mare şi trei grupului Bistreţ-Işalniţa, prin aceasta cimitirul de la Plosca-*Cabana de metal* situându-se printre cele mai importante pentru epoca bronzului în valea Dunării.

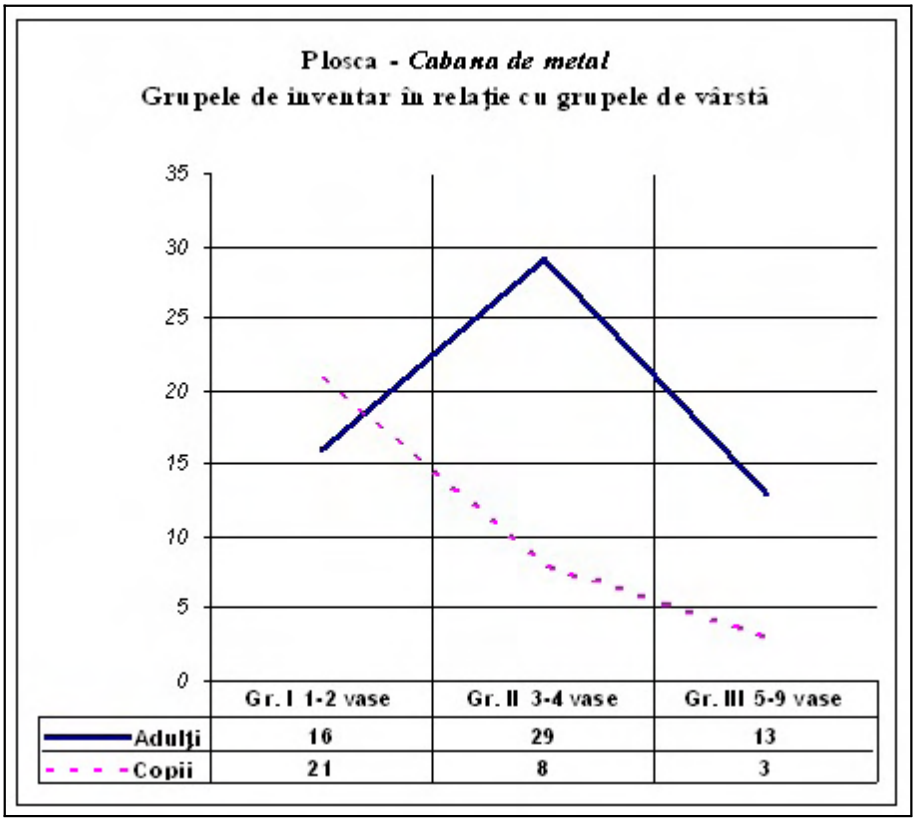

Figura 8

În chip evident necropola nu a fost cercetată în întregime, resturile ceramice de pe mica plajă indicând încă de la începutul cercetărilor că multe morminte au fost deja distruse de apă. Totodată către est s-a putut observa cum o serie de depuneri de vreme Latène au deranjat şi chiar distrus unele complexe Gârla Mare, astfel că limita reală de răsărit a cimitirului cu greu mai poate fi precizată. Către sud, zona de protecţie a digului împiedică extinderea săpăturilor, astfel că nici în această parte delimitarea spaţiului funerar nu este lesne de făcut. Extinderea în ultimele două campanii a săpăturilor către vest a dus la sporirea numărului mormintelor descoperite. O estimare cât de cât rezonabilă a numărului iniţial de morminte nu are cum fi făcută. Oricum este limpede că cimitirul a fost destul de mare, numărul înmormântărilor fiind destul de probabil de peste 100.

Cercetările fiind încă în curs, majoritatea informaţiilor sunt încă în studiu[101]. Materialul arheologic nu a fost prelucrat în totalitate şi de aceea unele amănunte nu pot fi încă precizate. Resturile osteologice nu au fost diagnosticate antropologic[102].

---

[100]Cercetarea cimitirului de la Plosca s-a încheiat în anul 2005. Rezultatele definitive urmează a fi prezentate în I. Motzoi-Chicideanu, Monica Şandor-Chicideanu, ***Cimitirul de incineraţie din epoca bronzului de la Plosca***, în curs de redactare.

[101]Primele 35 de morminte au fost prezentate şi discutate de M. Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, cu catalogul la p. 298-318 şi pl. 61-104.

[102]Începând din anul 2002, la săpături a participat şi M. Constantinescu de la Centrul de cercetări Antropologice "Francisc Rainer" care a făcut unele estimări preliminare asupra resturilor osteologice din M. 52-83.

Cimitirul era situat pe o ridicătură naturală a fostului grind *Gagiu*, care cobora în pante line către est şi vest, vârful fiind plasat aproximativ în mijlocul suprafeţei săpate. Nivelarea cu bulldozerele a afectat cel mai mult această porţiune, de aceea o serie de morminte, cum sunt M. 27-30, 36, 32, 36-37 şi 56, au fost descoperite la adâncimi foarte mici faţă de nivelul actual de săpare. De altfel imediat la vest de aliniamentul M. 37-56 nu au fost descoperite decât M. 48 şi 49, ale căror gropi mai adânci le-au ferit de distrugeri. Este dificil de a preciza dacă porţiunea "liberă" dintre mormintele amintite şi cele imediat la vest de aliniamentul M. 77-66-60a-b-58, a fost şi în vechime lipsită de înmormântări sau absenţa acestora se datorează lucrărilor de amenajare a lacului. Problema aceasta are importanţa ei, căci în cazul în care lipsa înmormântărilor Gârla Mare în această porţiune nu este datorată intervenţiilor moderne, atunci cimitirul a avut două zone funerare distincte. O soluţionare a acestei probleme este cu totul necesară, dar ea nu mai are cum fi obţinută prin cercetarea practică de teren ci prin o examinare atentă a informaţiilor obţinute deja, ca şi a celor viitoare.

Condiţiile de sol din zona în care se găsea cimitirul de la *Cabana de metal* sunt cu totul asemănătoare celor specifice grindurilor din zonă. Astfel peste un strat nisipos, gălbui, se găsesc depuneri de culori de la cenuşiu la negru, alcătuite din aluviuni amestecate cu nisip, uneori traversate de dungi de cochilii de scoici indicând diferitele nivele la care ajungea apa lacului, totul fiind acoperit cu un strat de nisip eolian, de grosimi diferite, depus după anii 1968-1971. Datorită acestor condiţii de sol şi la *Cabana de metal* surprinderea gropilor funerare, în plan ca şi în profil, a fost o intreprindere deosebit de dificilă, rezultate satisfăcătoare fiind obţinute în puţine situaţii în ciuda faptului că, aproape de fiecare dată, complexele funerare au fost atent răzuite şi secţionate "în cruce".

În lipsa determinărilor antropologice s-a încercat o diferenţiere a înmormântărilor după cantitatea şi dimensiunile oaselor calcinate şi, uneori, combinat cu tipul de urnă. Numărul mormintelor de copii astfel distinse este de 33, pentru ansamblul înmormântărilor Gârla Mare de la *Cabana de metal* fiind vorba de 37.07%, un procent cu puţin mai mare decât cel stabilit, pe aceiaşi cale, pentru cimitirul de la Ostrovogania. Din modul în care sunt răspândite pe suprafaţa cercetată a cimitirului aceste morminte socotite de copii apar în dese rânduri asociate cu morminte de adulţi - M. 10a-b, 13a-b, 31a-b, 42a-b, 38 + 39, grupul 33-35, 60a-b şi 66, grupul 64-65 şi 67, 72 + 71 - ceea ce indică cu destulă claritate faptul că relaţiile de rudenie din viaţa de zi cu zi au fost luate în seamă, iar grupările respective pot indica într-o anume măsură parcele funerare de familie (**Pl. 33**). Statistica spaţială prin cele două procedee - Voronoi şi Delaunay - indică o organizare grupată (*clustered*) a cimitirului, aşa cum o arată valorarea de - 2.097 pentru coeficientul Clark-Evans (**Pl. 34/1-2**). Rezultatul este diferit faţă de cele corespunzătoare pentru celelalte două cimitire Gârla Mare din zona lacului Bistreţ, pentru care valorile coeficientului Clark-Evans indicau o structură regulată. Diferenţele pot fi explicate, în bună măsură, prin intervenţiile moderne care au distrus morminte atât la *Ostrovogania*, cât mai ales, la *Cabana de metal*. În acelaşi timp suprafeţele cercetate în cele trei necropole sunt diferite, la fel ca şi numărul de morminte descoperite. Oricum, rezultatele obţinute prin aceste procedee statistice nu trebuiesc absolutizate, cel puţin din motivele amintite, ci trebuiesc privite ca tendinţe. Dar în acelaşi timp destul de numeroasele grupe de morminte, bine puse în evidenţă la *Cabana de metal*, pledează pentru o structură grupată a cimitirului care era oarecum de aşteptat.

Din cele 89 de complexe funerare Gârla Mare descoperite, majoritatea covâritoare este reprezentată de morminte cu resturi calcinate depuse în urne, abia două morminte - M. 48 şi 49 - aparţinând categoriei de morminte de incineraţie în groapă/*Brandgräber*. Cu rezervele impuse de modificările produse de lucrările din 1968-1971, notez faptul că cele două morminte de incineraţie în groapă sunt situate în mijlocul zonei funerare, în presupusa zonă "liberă" (**Pl. 35**). Faţă de totatul de 89 de înmormântări mormintele din categoria *Brandgräber* de la *Cabana de metal* reprezintă abia 2.25%, mai puţin decât procentele respective de la *Grindu Tomii* sau *Ostrovogania*, dar în astfel de aprecieri trebuie ţinut cont de hazardul cercetării.

Între cele 89 de morminte au fost descoperite şi 3 complexe, a căror structură este asemănătoare, mormintelor propriu zise, dar erau lipsite de oase calcinate. Este vorba de M. 39, 78 şi 79. Dintre acestea se distinge M. 39, constituit dintr-o amforă etajată cu două torţi, un castron aşezat cu gura în jos peste amforă, iar alături se mai găsea o ceaşcă culcată pe o parte. În amforă se afla o altă ceaşcă dar nu şi oase calcinate. Tot grupul de vase se afla la 0.40 m NW de M. 38 constituind împreună un grup distinct.

Pornind de la numărul de vase pentru fiecare complex mortuar în parte, s-au putut distinge, după frecvenţă, trei gupe de inventare: Grupa I, cu morminte având 1-2 vase, Grupa II, cu morminte având 3-4 vase şi Grupa III, cu morminte având între 3 şi 9 vase. Raportate la grupele de vârstă, aşa cum au fost ele apreciate, graficul rezultat este foarte asemănător cu cel obţinut pe aceiaşi cale pentru cimitirul de la *Ostrovogania (***Fig. 8**). Dar mai semnificativă este cartarea mormintelor după aceste grupe, căci apare cât se poate de evident că pentru sectorul răsăritean al cimitirului, mormintele aparţinând grupei III sunt cu totul caracteristice, ele lipsind în sectorul apusean (**Pl. 36**). Rezultatul obţinut este important, chiar dacă realităţile din teren impun o anumită prudenţă. În acelaşi timp, cartarea pe aceste considerente mai pune în lumină anume grupări de morminte cum sunt cele constituite din M. 5 şi 10a-b şi cea constituită din M. 31a-b-39, grupări care au putut fi puse în evidenţă şi prin cartarea pe grupe de vârstă.

Puţine la număr, situaţiile în care s-au putut surprinde cu claritate contururile gropilor pe plan sau în profil, indică din nou faptul că acestea au avut o formă aproximativ circulară, şi totdeauna mai mare decât grupul de vase din interior. Ca şi în cazurile citate pentru *Grindu Tomii* sau *Ostrovogania* şi la *Cabana de metal* poziţia multora dintre vasele situate la exteriorul urnelor arată limpede că gropile erau deja umplute pe jumătate atunci când au fost aşezate vasele la exteriorul urnelor. Deseori prezenţa cenuşii în jurul vaselor a putut fi observată, ca şi cazuri în care unele dintre vasele adiacente urnelor se găseau mai jos, cum este cazul M. 66. Pentru cele două morminte de incineraţie în groapă observaţiile au fost favorizate de faptul că cele două gropi se adânceau în solul galben nisipos, ceea ce a permis înregistrarea lor în plan şi, după secţionare şi în profil (**Pl. 37**). În ambele cazuri diametrele gropilor au fost de peste 1 m, cu adâncimi de 0.80-0.95 în cazul M. 48 şi de 0.40 m în cazul M. 49, diferenţele fiind eplicabile prin cantitatea de pământ răzuită de bulldozer. Pe fundul celor două gropi, ca şi în umplutură, au fost descoperite oase calcinate şi fragmente ceramice trecute prin foc. O situaţie specială o constituie grupul mormintelor 16a-d. Cu urnele situate foarte aproape unele de altele, cele patru morminte par a constitui un grup de înmormântări simultane. Un contur probabil de groapă, a fost surprins parţial la N de 16.a şi d, cele două morminte părând astfel a se fi aflat într-o singură groapă funerară. Din păcate observaţia nu a putut fi confirmată pe profilele păstrate şi nici pe restul suprafeţei cercetate (**Pl. 38/A-B**). Oricum ar fi însă situaţia reală, cele patru morminte documentează cu claritate un grup, confirmând astfel practic cele indicate de statistica spaţială. Situaţii asemănătoare s-au mai înregistrat şi în cazul M. 10a-b (**Pl. 39**), M. 61a-b, 64-65 şi 67 şi 71 şi 72 (**Pl. 40**), de fiecare dată fiind evidentă gruparea complexelor mortuare, chiar dacă contururile gropilor nu au putut fi observate.

Plosca-*Cabana de metal*
Figurină din M. 31a-b

Figura 9

La fel ca şi în cazul mormintelor de la *Ostrovogania*, în cimitirul de la *Cabana de metal* au fost examinate pe teren oasele calcinate din interiorul urnelor. S-au identificat astfel 12 morminte în ale căror urne oasele arse au fost aşezate ordonat, adică având la partea superioară fragmente de calotă craniană şi, dedesubtul lor, oase lungi de la membre. Este vorba de M. 7, 12, 32, 42a, 61a-b, 62, 64, 70, 72, 77 şi 82, toate apreciate dupădimensiunile oaselor ca fiind de adulţi. Răspândirea lor pe suprafaţa cimitirului este aproximativ uniformă nefiind sesizate diferenţe între cele două sectoare (**Pl. 41**).

Analiza statistico-combinatorie pentru mormintele de la Plosca-*Cabana de metal* am făcut-o după aceeaşi tipologie a ceramicii şi aceleaşi criterii ca şi pentru necropolele de la *Grindu Tomii* şi *Ostrovogania*, inventarele fiind cu totul asemănătoare. Din tabelul astfel rezultat pentru mormintele de adulţi (**Pl. 42**) se poate observa că mormintele se separă distinct pe două zone Est şi Vest, cu anume caracteristici în ceea ce priveşte setul de vase prezent în morminte. Astfel se poate observa că din cele 15 amfore simple cu 2 torţi (**I.1**) în Zona Est sunt prezente 12, faţă de abia 3 în zona apuseană. La, fel,

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

amforele etajate cu 4 torţi (**I.4**), prezente în cimitir prin 4 exemplare, apar predilect tot în zona Est, cu 3 cazuri. Vasul *kantharos* (**II.6**) este prezent în Zona de Est prin 6 exemplare, în vreme ce în Zona de Vest doar prin 2. Mormintele cu oasele calcinate depuse ordonat în urne predomină cu 8 cazuri în Zona vest. O situaţie similară se remarcă şi în ceea ce priveşte înserierea mormintelor apreciate a fi de copii (**Pl. 43**). Astfel pentru Zona de Est, sunt caracteristice vasele *kantharos* (**II.5** şi **II.6**), care nu se întâlnesc în Zona de Vest. Mormintele de copii cu figurine[103] aparţin în exclusivitate aceleeaşi zone a cimitirului, într-un caz - M. 31a-b - fiind descoperite două asemenea piese (**Fig. 9**, pentru una dintre ele). Mormintele de copii cu piese de port din metal sunt preponderente in zona răsăriteană a cimitirului. Zonei de Vest îi sunt în schimb caracteristice mormintele de copii ce au folosit drept urne amforele etajate cu 4 torţi (**I.4**) sau ceştile sferice cu 3 torţi (**II.7**), care lipseasc în cealaltă zonă (**Pl. 43**). La fel ca şi pentru mormintele de adulţi, prezenţa ceştilor cu o toartă (**III.10** şi **III.11**) sau a unor castroane (**IV.18**) în ambele zone exclude o diferenţă de ordin cronologic între ele.

Fără a absolutiza neapărat rezultatele analizei statistico-combinatorii, este totuşi evident că între sectorul răsăritean al cimitirului şi cel apusean există diferenţe din punctul de vedere al seturilor de vase folosite la înmormântări, ca şi altele de ordin ritual. Coroborată cu rezultatele statisticii spaţiale, analiza statistico-combinatorie permite conturarea, cel puţin ca ipoteză de lucru, a unei încheieri privind segmentarea spaţiului funerar pe două jumătăţi între care există o relaţie invers simetrică în ceea ce priveşte folosirea unui tip sau al altuia de amfore. O cartare a elementelor principale de inventar şi a mormintelor cu oasele calcinate aşezate ordonat, făcută independent de analiza statistico-combinatorie, pune din nou în evidenţă, din altă perspectivă, cele două zone ale cimitirului (**Pl. 319**). Astfel se poate observa că figurinele antropomorfe din lut şi piesele de port din metal, sunt caracteristice doar Zonei Est, pentru primele şi preponderente pentru, cele din al doilea caz, din nou în zona răsăriteană - cu 5 cazuri - faţă de cea apuseană - un singur caz -. În schimb piesele de port din os apar doar o singură dată în sectorul estic şi de trei ori în cel vestic.

Prezenţa unei săgeţi din bronz cu tub, găsită printre oasele calcinate din urna M. 16d, este incidentală şi, prin aceasta, nu este relevantă statistic[104]. Printre elementele de inventar aparte aş aminti vasul tavă/tipsie prezent o dată cu funcţia de urnă şi apoi, printr-un al doilea exemplar, drept capac în acelaşi M. 60a. Vasul respectiv îşi găseşte o bună paralelă într-un mormânt de incineraţie în groapă de la Csór, în Ungaria, aparţinând Culturii cu ceramică incrustată[105]. În M. 38, la exteriorul urnei a fost descoperit şi un "altar" miniatural din lut. Astfel de piese sunt destul de bine cunoscute, dar până acum nu şi în complexe funerare. Funcţia lor este de presupus că este legată de anume manifestari de cult, dar cu rol auxiliar. Din această perspectivă cred că trebuie privită şi prezenţa "alăraşului" în M. 38. Cred că mai trebuie subliniat şi faptul că mormântul respectiv, după cantitatea şi dimensiunile oaselor calcinate pare să fi aparţinut unui copil.

Printre elementele de inventar cu o frecvenţă redusă se înscriu şi oasele de animale. La Plosca-*Cabana de metal* oase de animale, netrecute prin foc, au fost descoperite în M. 26, 60a, 62 şi 79, ultimul fiind un cenotaf.

O bună ocazie pentru verificarea observaţiilor făcute asupra celor trei cimitire din zona lacului Bistreţ ar fi putut fi oferită de necropola de la Orsoja care este probabil obiectivul funerar Gârla Mare cu cele mai multe morminte descoperite până în prezent, chiar dacă asupra numărului exact de înmormântări există îndoieli. Dar cum modalitatea prin care cimitirul a fost pus în circulaţie este total

---

[103]Conform diagnozelor antropologice făcute pe stocul de oseminte de la *Grindu Tomii*, dar şi pe baza relaţiei dintre dimensiunea şi tipul vasului folosit ca urnă, se poate spune cu destul temei că şi la *Plosca-Cabana de metal* mormintele cu figurine antropomorfe au aparţinut unor copii.

[104]Săgeata din bronz cu tub (cf. Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p. 140), este unică ca atare în mediul Gârla Mare, mai ales ca armă în înmormântările grupei şi de aceea ar putea foarte probabil să reprezinte cauza decesului individului respectiv.

[105]I. Bóna, ***Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen***, Budapest, 1975, p.212 şi pl. 243.

nesatisfăcătoare, puţine lucruri se pot spune despre acest important, dar pierdut, monument Gârla Mare. Situat pe malul Dunării şi afectat de indundaţiile periodice, cimitirul avea mormintele la adâncimi de 0.80-3.00 m, în funcţie de grosimea aluviinilor depuse. Gropile sepulcrale nu au putut fi surprinse datorită aceloraşi condiţii de sol care se întâlnesc şi pe malul românesc al Dunării. Într-o primă prezentare se afirmă că: " *A certain order, which has now been violated to a considerable extent, was observed in performing the individual burials. The order of the funerary urns is south-east to north-west*"[106], dar cum nu dispunem de nici măcar o schiţă a săpăturilor, care au ocupat o suprafaţă de 6200 mp[107], afirmaţia nu are cum fi probată sau infirmată. Inventarele mormintelor, aşa cum au fost prezentate în prima publicare, nu sunt câtuşi de puţin credibile căci deseori unul şi acelaşi vas a fost publicat (numai fotografii) ca făcând parte din mai multe morminte! A. Bonev, care susţine că au fost descoperite 343 de morminte de incineraţie, a făcut o tipologie a materialului ceramic[108], tipologie care pune în evidenţă aceleaşi forme principale care se găsesc şi pe malul românesc al Dunării, în cele trei cimitire deja discutate şi nu numai. Există însă la Orsoja câteva forme cu aspect aparte[109], care pot fi, eventual, considerate tipuri locale, dat fiind că distribuţia lor pe aria culturii le arată ca fiind restrânse ca prezenţă doar pentru sectorul "bulgar" al grupei. Ca prezenţe insolite în inventarele de la Orsoja este de notat o piesă de "mobilier" - o bancă cu spătar miniaturală considerată "трон"- despre care se afirmă că a aparţinut M. 310, fiind găsită printre oasele calcinate din urnă[110]. Este cu totul posibil ca durata cimitirului de la Orsoja să fie ceva mai lungă[111] decât a celor de la Cârna-*Grindu Tomii*, - *Ostrovogania*, sau Plosca-*Cabana de metal*, după cum par a indica acele forme aparte sau decoraţia de pe castronul-capac din M. 43 şi, mai ales, M. 160 sau 239, apoi decorul canelat de pe câteva amfore, cum sunt cele din M. 14-16, 39, 74, 88, 98, 100, 132, 135, 145, 147, 154, 227, 247[112].

Mult discutat în literatura de specialitate este cimitirul de la **Balta Verde-*La morminţi***. Situat nu departe de Dunăre, într-o zonă cu dune de nisip, cimitirul a fost cercetat în două etape, în 1932 şi apoi în 1949-1950. Cu aceste ocazii au fost cercetate mai multe morminte de incineraţie, dintre care 18 pot fi atribuite culturii Gârla Mare. Din păcate modul de publicare lasă mult de dorit[113]. Nu există un plan al cimitirului, ca atare nu se pot face nici un fel de observaţii privind structura lui, iar pentru morminte nu dispunem decât de câteva fotografii nu foarte clare. Deseori descrierile mormintelor sunt deosebit de confuze şi încărcate cu amănunte nesemnificative. Renumărarea în 1956 a mormintelor săpate în 1932 a constituit probabil cauza unor confuzii. Mai mult chiar, pentru unele morminte inventarele, aşa cum au fost publicate în 1956, nu sunt asigurate. Pentru M. 4, sunt publicate odată un desen de vas cu două

---

[106]T. Filipov, *op.cit.*, p. 32 (rez. în limba engleză).

[107]A. Bonev, *op.cit.*, p. 39.

[108]*Ibidem*, p. 40-49 şi tabelele 4-5.

[109]E vorba de amforele etajate din M. 80, M. 82 (care mai apare i la M. 160), M. 142 şi *kantharosul* etajat folosit ca urnă la M. 121, cf. T. Filipov, *op.cit.*, p. 71, 72, 91 şi, respectiv, 84. Ele corespund la tipurile д şi к, după tipologia lui Bonev, *op.cit.*, tabelul 4.

[110]*Ibidem*, p. 49 şi fig. 27-28.

[111]Am menţionat deja prezenţa unor descoperiri Bistreţ-Iţalniţa la Makreš, la sud de Dunăre care exclude astfel o contemporaneitate a fazei Orsoja cu grupul respectiv (cf. M. Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p. 169-187 pentru această supoziţie).

[112]Pentru toate vezi catalogul lui T. Filipov.

[113]D. Berciu, E. Comşa, Materiale 2, 1956, p. 260-307.

torţi[114], iar apoi fotografia lui[115], dar vasul nu apare însă în descrierea inventarului[116]. Lucrurile se agravează însă căci fotografia cu 3 vase din M. 12 şi vasul amintit deja, a mai fost publicată o dată, dar ca reprezentând toate împreună inventarul unui mormânt de la Ostrovu Corbului[117]!!! În această situaţie reconstituirea inventarelor funerare trebuie privită cu multe rezerve, mai ales că pentru şase morminte situaţiile exacte nu au mai putut fi precizate, fiind vorba de morminte distruse sau deranjate. Este evident că cimitirul de la Balta Verde îşi pierde mult din importanţa pe care ar fi avut-o în cazul unei cercetări şi, mai ales, puneri în circulaţie profesionale. Cu toate acestea se pot face unele consideraţii de ordin general, desigur cu rezervele amintite.

Pentru două morminte - M. 2 şi 11 - este posibil să fie vorba de morminte de incineraţie în groapă/*Brandgräber*, în ambele cazuri specificându-se că oasele calcinate erau depuse pe nisip având aşezate în jurul lor vasele adiacente. Cel puţin în cazul M. 17-18 este vorba de un mormânt dublu, dar inventarele nu au putut fi separate. De altfel din inventarul celor două morminte fac parte şi câteva piese de port din metal - o brăţară şi un fragment de brăţară, două inele de buclă şi un fragment, sârme şi alte două fragmente de tablă - descoperite într-unul dintre vasele urnă[118]. Tot din acest mormânt mai provin şi o miniatură de *pyraunos*, o "măsuţă" tot din lut ca şi un presupus "piedestal" din lut[119]. Piese de port din metal s-au mai descoperit şi în M. 14, unde e vorba de 16 fragmente de sârmă din bronz. Figurine antropomorfe s-au găsit în M. 12 (2 bucăţi), 14 şi, din nou, 17-18. Privit în ansamblu cimitirul de la Balta Verde, care cu siguranţă trebuie sa fi avut mult mai multe înmormântări, în ciuda informaţiei confuze de care dispunem, oferă chiar pentru un stoc redus de cazuri, aceleaşi elemente de standard funerar care au putu fi puse în evidenţă în cimitirele din zona Bistreţ. Foarte importantă este prezenţa mormintelor de incineraţie în groapă şi la Balta Verde, ca element specific al obiceiurilor funerare Gârla Mare.

Un alt cimitir Gârla Mare, relativ recent cercetat, este cel de la **Ghidici-*Balta Ţarovei***. Din păcate, în lipsa unei publicări detaliate, deţinem doar informaţii parţiale care nu ajută mult la înţelegerea situaţiei[120]. Trebuie reţinut însă din capul locului că la Ghidici este documentată, de altfel destul de neclar şi cu multe contradicţii în descriere, o aşezare Gârla Mare[121].

Dacă pentru descoperiri provenind din a doua jumătate a sec. XX, cum sunt cele de la Balta

---

[114]*Ibidem*, fig.4/1.

[115]*Ibidem*, fig. 16/4, din nou cu menţiunea expresă şi trimitere la desenul amintit!

[116]*Ibidem*, p. 270-273.

[117]D. Berciu, ***Arheologia preistorică a Olteniei***, Craiova, 1939, fig. 141 şi explicaţia figurilor (în limba franceză) la p. 247 unde se spune că este vorba de M. VII de la Ostrovu Corbului!

[118]D. Berciu, E. Comşa, *op.cit.*, p. 306-307, unde se precizează doar pentru trei piese că au fost descoperite în urna 1, şi fig. 32.

[119]*Ibidem*, p. 303 şi fig. 38, respectiv 301 şi fig. 35/3 şi 36/1.

[120]M. Nica, Thraco-Dacica 8.1-2, 1987, p. 16, unde se face singura menţiune: "*În primăvara anului 1981, cu prilejul cercetărilor de suprafaţă efectuate împreună cu Nicolae Popescu din localitate, a fost identificată pe una din dunele de nisip din punctul "Digul lui Milu" o necropolă de tip Gârla Mare. Săpăturile arheologice de salvare întreprinse în vara aceluiaşi an au dat la iveală 37 morminte de incineraţie, cu un inventar foarte bogat, de peste o sută de vase, reprezentări antropomorfe, orinitomorfe şi zoomorfe. O prezentare amănunţită a acestora o vom face cu alt prilej. Amintim doar pe scurt că ritul şi ritualul de înmormântare, împreună cu inventarul descoperit: urnele, castroanele-capac, ceştile, cănile, străchinile, reprezentările antropomorfe şi orinitomorfe sunt identice ca formă, tehnică şi ornamentare cu cele descoperite în necropolele de la Cârna-Dunăreni, Balta Verde, Ostrovu Mare din România şi Novo Selo şi Orsoja din Bulgaria*". În cei 22 de ani care au trecut nu au mai apărut alte informaţii. Le aştept în continuare...

[121]*Ibidem*, p. 16-38; M. Nica, P. Rogozea, în vol. ***Cercetări arheologice în aria nord tracă I***, Bucureşti, 1995, p. 199-217.

Verde sau Ghidici, informaţiile sunt de-a dreptul lacunare, pentru cele anterioare acestei perioade situaţia este şi mai precară, astfel că practic nu dispunem de o descoperire care să ofere informaţii substanţiale pentru discuţia de faţă.

Ar mai trebui însă menţionată descoperirea izolată a unui mormânt de incineraţie în groapă la **Ostrovu Mare-*Km. Fluvial 865***[122] . O altă menţiune, ce trebuie făcută, este pentru **Ostrovu Corbului**, unde în afara cimitirului descoperit cu mai multă vreme în urmă, există descoperiri care atestă o altă necropolă situată în vatra localităţii, fapt de anume însemnătate, căci indică o situaţie similară celei surprinse în zona lacului Bistreţ, prezenţa a mai multor complexe funerare/cimitire Gârla Mare contemporane şi situate la mici distanţă în aceiaşi zonă.

O situaţie iarăşi asemănătoare a existat şi în zona localităţii **Korbovo**. În preajma localităţii, în etape diferite, au fost cercetate două cimitire Gârla Mare situate în punctele **Korbovo-*Pesak***, cu 35 de morminte, şi **Korbovo-*Glamija-Staro Selište***, cu 48 de morminte, [123] , nu departe de ele fiind cercetate, destul de superficial, şi trei aşezări Gârla Mare în punctele *Obala/Staro selo*[124], *Zbradila*[125] şi în hotarul localităţii[126].

Pentru cimitirul de la Korbovo-*Glamija* nu dispunem de un plan al săpăturii şi nici de planuri individuale pentru cele 48 de morminte, ci doar de două fotografii pentru M. 24[127]. Mormintele nu sunt catalogate, autorul săpăturii mulţumindu-se cu o prezentare-discuţie generală, accentuând unele detalii. O prim observaţie importantă este aceea conform căreia deasupra unora dintr emorminte s-au descoperit "grămăjoare" de pietriş bătătorit, interpretate ca semne alemînmormântărilor. O altă observaţie demnă de reţinut este aceea conform cărei în jurul mormintelor îngropate mai adânc erau dispuse altele. Nu există o documentaţie publicată care să susţină afirmaţia. Dar dacă o luăm în seamă situaţia descrisă astfel ar putea să indice existenţa unor grupuri de morminte, fapt de altfel întărit şi prin menţionarea unor situaţii în care un mormânt a suprapus pe altul fără a-l deranja. Dar o serie de paradigme ale autorului îl fac deseori să piardă legătura cu realitatea şi astfel pentru un mormânt triplu - M. 24, şi cel mai "bogat" din cimitir cu 24 de vase - D. Kristić consideră că resturile arse ale unui individ tânăr depuse într-un vas aflat la rândul lui între alte două urne cu oase calcinate, ar reprezenta un "sacrificiu uman ritual" al unui sclav sau servitor a cărui poziţie de subordonat este accentuată de poziţia vasului-urnă[128]! Pentru unele dintre morminte este menţionată prezenţa oaselor de animale. Tipurile de vase folosite ca urne nu sunt indicate în mod expres, dar se arată că pentru M. 26 ca urnă a fost folosită o jumătate de vas dublu/*Zwillingsgefäß*. Pentru un alt mormânt este menţionată o figurină antropomorfă.

Cel de al doilea cimitir de la Korbovo, din punctul *Pesak*, cu 35 de morminte a fost publicat, dar fără un plan al necropolei şi fără planuri individuale de morminte[129]. Dintre cele 34 de înmormântări două - M. D/3 şi D/4 - aparţin grupului Bistreţ-Işalniţa prin formele cu secţiunea plan-orizontală pătrată a vaselor urnă, autoarea considerându-le însă drept Coţofeni. Elementul de noutate este reprezentat de piedestalurile circulare pentru amfore, prezente în patru cazuri. De asemeni unele forme au un aspect aparte, corespunzând destul de posibil unui facies local. În rest formele de vase sunt cele obişnuite pentru repretoriul Žuto Brdo-Gârla Mare, între ele numărându-se şi vasele duble/*Zwillingsgefäße* şi cele

---

[122]G. Crăciunescu, Drobeta 6, 1985, p. 47 şi pl. 3/6.

[123]Z. Letica, Starinar, NS, 24-25, 1973-1975 (1975), p. 163-174.

[124]D. Krstić, Đerdapske sveske 2, 1984, p. 101-107.

[125]L. Babović, Đerdapske sveske 2, 1984, p. 93-100; eadem, Đerdapske sveske 3, 1984, p. 95-115.

[126]M. Vasić, Starinar 5, 1910, p. 9-12.

[127]Krstić, Đerdapske sveske 11.1, 1983, p. 19-29.

[128]*Ibidem*, p. 28 (rez. englez).

[129]Z. Letica, *op,cit.*

pyraunos.

Un alt cimitir cu un număr mai mare de înmormântări promite într-un anume fel să fie cel cercetat la **Liubcova-Ţ*iglă*rie**, dar nici până astăzi nu a fost introdus corespunzător în circulaţie, iar informaţiile disparate prin diferite publicaţii sunt cu totul contradictorii. Cimitirul situat chiar pe malul Dunării a putut fi "cercetat" doar în perioadele când nivelul apei era scăzut, fapt care explică sărăcia unor dintre inventare. Nu există un plan coerent şi disponibil al săpăturii, iar dintre morminte a fost publicat doar controversatul M. 15, cu nenumărate bronzuri, dar fără oase calcinate. Cimitirul este considerat a aparţine în întregime culturii Gârla Mare, iar prin "depozitul de bronzuri" sau "mormântul de meşter" se încearcă o datare a sfârşitului culturii până în pragul epocii fierului[130]. În realitate cimitirul de la Liubcova, cercetat cu foarte puţin profesionalism şi practic necunoscut, cu greu poate fi pus în discuţie, fie pentru problemele comportamentului funerar Gârla Mare, fie pentru cronologia internă a culturii Gârla Mare. Din puţinele materiale publicate apare destul de clar că la Liubcova-Ţ*iglă*rie există multe înmormântări mai vechi, cu amfore specifice descoperirilor de la Dubovac, într-unul dintre morminte fiind descoperit şi un ac de tip *Hülsenkopfnadel*. Ele par a reprezenta grosul cimitirului, în vreme ce o altă parte, inclusiv M. 15 cu bronzurile din vas, sunt mai apropiate de grupa Belegiš care pătrunde, cel puţin prin moda ceramică, în aval pe Dunăre[131].

Pentru studiul comportamentului funerar al grupei/culturii Žuto Brdo-Gârla Mare restul descoperirilor funerare listate nu aduc informaţii importante, ele slujind doar la conturarea ariei acestor manifestări. Caracterul lacunar al informaţiei face ca în momentul de faţă baza documentară să fie alcătuită doar din cele trei cimitire din zona lacului Bistreţ.

Rezumând observaţiile făcute şi discuţia asupralor reiese că pentru grupa în discuţie se poate schiţa un standard funerar în care pot fi precizate elementele de structură, atât din punct de vedere sincron cât şi diacron. Incineraţia ca rit funerar exclusiv plasează grupa Žuto Brdo-Gârla într-o lume destul de bine definită şi plasată pe Dunărea Mijlocie, unde această practică funerară are antecedente bine stabilite. De-a lungul vremii ceremonia încinerării a suferit o serie de modificări de expresie, încetăţenindu-se, ca element predominant al comportamentului, depunerea resturilor cinerare în urne care ulterior au fost îngropate. Am văzut că în cele trei cimitire bistriţene, dar şi în alte locuri, mai există, în procente foarte mici de altfel, morminte de incineraţie în groapă, pentru care în chip destul de frecvent, există asociate şi oase de animale netrecute prin foc. Din această perspectivă se pune întrebarea firească dacă nu cumva şi în cazul mormintelor de incineraţie în urne, printre oasele umane calcinate nu există şi resturi de la oseminte de animale, arse pe rug, dar în lipsa unor determinări de specialitate, nu avem cum da un răspuns afirmativ sau negativ. În cazul răspunsului afirmativ, prezenţa oaselor de animale arse odată cu cele umane ar putea indica o anume schimbare şi în ceremonia incinerării propriu zise, primul caz ofrandele de hrană nefiind depuse pe rug, iar in al doilea caz fiind depuse pe rug odată cu vasele adiacente, sau poate chiar în interiorul acestora.

Relaţia dintre aşezări şi zonele funerare cu greu poate fi studiată, dată fiind documentaţia cu totul precară privind staţiunile grupei. Oricum însă, din puţinele informaţii disponibile, este evident că aceiaşi zonă în care s-a locuit şi care a fost bine cunoscută prin exploatarea surselor de hrană, au fost plasate şi aşezările, dar mai mult decât atât nu se poate spune. Situaţia cu totul aparte, la prima vedere, înregistrat în zona lacului Bistreţ, unde, cel puţin trei cimitire, contemporane în bună măsură şi cu numeroase înmormântări, se găsesc la circa 2.5-3 km distanţă unul de altul, măreşte dimensiunile problemei raportului dintre zonele locuite şi cele funerare. La Bistreţ a fost identificată doar o singură aşezare, în bună parte distrusă deja, situată aproximativ în mijloc între cele trei cimitire, dar cercetările de acolo sunt limitate din motive obiective doar la zona imediat învecinată lacului, ca atare nefiind câtuşi depuţin exclus ca şi alte aşezări să se mai fi aflat în preajmă. În acelaşi timp, structura cel puţin a cimitirelor de la *Grindu Tomii* şi *Cabana de metal*, nu ne îngăduie să apreciem că cele trei cimitire distincte au aparţinut

---

[130]M. Gumă, ***Civilizaţia primei epoci a fierului în sud-vestul României***, Bucureşti, 1993, p. 162-163 şi pl. 12 cu inventarul complexului în discuţie; idem, ***Eoca bronzului în Banat***, Timişoara 1997, p. 66-74 şi pl. 74-77, 79.

[131]Vezi supra nota 16.

la tot atâtea segmente ale uneia şi aceleiaşi comunităţi. Suntem siliţi astfel, până la proba contrarie, să admitem existenţa unor comunităti, nu foarte mari şi cu o anume durată în timp, care au coexistat într-un mediu deosebit de favorabil, pe suprafeţe relativ restrânse. Situaţiile de la Ostrovu Corbului sau Korbovo, şi nu numai, par să dovedească că aceasta a fost situaţia nu numai în zona fostei lagune fluviatile Bistreţ-Nedeia, ci pe tot segmentul Văii Dunării ocupat în epoca bronzului de comunităţile Žuto Brdo-Gârla Mare, eventual ca o preluare/continuare din fondul anterior cunoscut în mediile ceramicii incrustate danubiene.

Structura propriu zisă a cimitirelor Gârla Mare pare să fi fost una destul de sofisticată. La *Grindu Tomii* ca şi la *Cabana de metal*, dacă nu şi la *Ostrovogania*, spaţiul funerar a fost segmentat în două, fără însă ca această diferenţiere să rupă unitatea zonei de înmormântare şi cu atât mai puţin a relaţiei dintre cele două segmente. Raportul invers simetric dintre seturile ceramice folosite în morminte de cele două jumătăţi pun în lumină un anume dialog între cele două subunităţi, continuat şi dincolo de viaţa de zi cu zi. Inventarele funerare au reprezentat modurile de expresie ale acestui dialog în cursul căruia au fost afirmate nu numai relaţiile, foarte probabil de rudenie/matrimoniale, ci şi ierarhia internă a fiecărei subunităţi sociale. Şi toate acestea conţinând în acelaşi timp şi unele particularităţi ce le deosebeau, din câte ştim, de vecini. Fac această afirmaţie referindu-mă la frecvenţa asocierii în cadrul mormintelor duble dintre adult de sex masculin şi copii, care pare a indica, aşa cum am mai spus deja, o regulă a locaţiei patrilineare postmortem. Fără îndoială, rezultatele analizelor statistico-combinatorii pentru cele trei cimitire bistriţene trebuiesc verificate pe baza analizării descoperirilor viitoare, de sigur la fel de substanţiale, dar deocamdată modelul aşa cum a fost stabilit pentru cele trei necropole poate fi considerat ca unul dintre elementele de structură ale standardului funerar Gârla Mare.

"Grija" pentru cei dispăruţi este exprimată prin cantitatea şi varietatea inventarului, care uneori pentru grupa Gârla Mare poate părea chiar excesiv. În realitate structura unui mormânt Gârla Mare reflectă poate mai puţin "grija" faţă de cei dispăruţi şi mai mult consumul de energie socială ocazionat de dispariţia unui individ sau a altuia, deseori chiar indiferent de grupa de sex/vârstă. Stocul de morminte analizate antropologic de la *Grindu Tomii*, dar şi observaţiile pe seturi ceramice comparabile pentru înmormântările de la *Ostrovogania* sau *Cabana de metal* par a dovedi că pentru unele inventare se poate prezuma o diferenţiere pe grupe de sex după criterii arheologice. Această posibilitate, cel puţin parţial dovedită, este reflecţia unei segregări, în sensul bun al cuvântului desigur, pe grupe de sex în viaţa de zi cu zi, segregare care a impus regulile de constituire/construcţie a inventarelor funerare. În ce măsură relaţia invers simetrică poate reflecta un schimb de inventare mortuare, aşa cum se cunoaşte din cercetarea antropologică culturală[132], nu avem cum şti, dar dialogul dintre subunităţile comunităţii este evident.

Prezenţa figurinelor antropomorfe din lut la doar unele dintre înmormântările de copii constituie de departe o caracteristică de structură a standardului funerar Gârla Mare. Funcţionalitatea acestor figurine - cu o singură excepţie, toate reprezentând un personaj feminin - nu poate fi precizată, explicaţiile mergând de la "jucării", înlocuitoare de mame, la reprezentări de divinităţi, dar o bună parte din miezul problemei îl constituie prezenţa sau absenţa lor, care nu pot fi separate de o importanţă foarte precisă pentru cei de atunci şi care nouă ne scapă. Importanţa lor mai este subliniată şi de faptul că adesea apar în morminte al căror inventar se distinge fie prin cantitate, fie şi prin calitate, ceea ce ne îndeamnă din capul locului să apreciem că depunerea acestor statuete reprezintă un apanaj atribuit doar unora dintre defuncţii de vârstă *infans* sau *juvens*. Cel mai firesc, în condiţiile în care nu putem depăşi documentarea strict arheologică, este să le considerăm ca reflectând prestigiul, nu atât al unor copii mai răsăriţi, ci al unor descendenţi ai unor subunităţi mai răsărite! Că aceasta ar trebui să fie interpretarea cea mai corectă ne o indică şi folosirea predilectă ca urne în aceste cazuri de morminte infantile a unor vase de dimensiuni mari - amforele de pildă - mai puţin potrivite din acest punct de vedere decât ceştile folosite în acelaşi scop pentru majoritatea copiilor decedaţi. Se cunoaşte faptul că singura arie în care statuete din lut au mai fost depuse în morminte este cea helladică târzie şi s-a încercat chiar o apropiere

[132]Vezi pentru aceste obiceiuri G. Chukwukere, CurrAnthrop 22.1, 1981, p. 61-70, unde se vorbeşte de asemenea schimburi la populaţia Fanta din actuala Ghana, ca şi C. Levi-Strauss, *op,cit.*, p. 143 şi urm.,pentru amerindienii Winnebago sau pentru Birmania la E. Leach, ***Critique de l'anthropologie,*** Paris 1968, p. 33-36.

între cele două arii, Gârla Mare şi miceniană, dar relaţia este greu de probat în lipsa unor dovezi clare ale contactelor reciproce, dar mai ales ţinând cont de diferenţele de ordin cronologic[133].

Ar fi fost poate de aşteptat să discut şi piesele de la Dupljaja. Dar demersul meu este comparativ şi statistic, ceea ce nu se potriveşte celor două piese de excepţie, cu atât mai mult cu cât condiţia lor exactă de descoperire este discutabilă. De aceea le-am lăsat de-o parte aşteptând alte descoperiri similare.

De altfel şi alte elemente de ritual sau de inventar, prezente la mormintele de adulţi, pledează pentru existenţa unei categorii căreia îi era specific un consum mai mare de energie socială în cadrul ceremoniei funerare. În primul rând obiceiul atestat doar pentru unele morminte de adulţi de la *Ostrovogania* şi *Cabana de metal*, de a ordona oasele arse la depunerea lor în urne, aşezând fragmentele de calotă craniană deasupra. Din păcate observaţii similare nu au mai fost făcute în alte cimitire[134], şi mă refer în primul rând la cel de pe *Grindu Tomii*, pentru a putea face o examinare pe un stoc mai mare şi cu determinări antropologice de sex. Oricum, obiceiul dovedit arată o atenţie sporită asupra unor reguli ceremoniale în cazul unor indivizi, nu foarte numeroşi. Dar aceste cazuri nu totdeauna sunt asociate cu inventare impresionante, aşa cum poate ne-am fi aşteptat, ceea ce dovedeşte că nu întotdeauna un mormânt "bogat" înseamnă neapărat şi un individ important.

Privite mai atent, gropile mormintelor, cu dimensiuni apreciabile, arată că în interior odată cu vasele - urna, capacul ei si vasele adiacente - au fost aşezate în interior pe măsură ce groapa era umplută cu un sol în care cenuşa, destul de probabil de pe rug, era prezentă. Câteva cazuri în care sub urne au fost descoperite fie fragmente ceramice, fie chiar oase calcinate, arată că cel puţin în cazurile semnalate, nu este vorba de simple morminte de incineraţie în urnă, ci de morminte în care s-a aruncat şi cenuşa şi o dată cu ea şi alte resturi culese de pe rug.

Sunt puţine cazurile în care printre oasele calcinate s-au găsit piese de port din metal sau alte materiale. Dar absenţa lor poate fi pusă pe seama temperaturii ridicate, o dovadă în acest sens fiind şi vasele deformate de foc amintite, dar mai ales aspectul oaselor incinerate care arată că temperatura a atins 800-1000°C, ceea ce arată că focul rugului a fost întreţinut şi nu lăsat la voia întâmplării. Nu există dovezi arheologice privind rugurile. Fără îndoială acestea au fost ridicate ad-hoc la fiecare deces şi se găseau plasate în afara spaţiului funerar aşa cum îl putem circumscrie arheologic. Dar o serie de complexe atât de la *Ostrovogania* cât şi din preajma cimitirului de la *Grindu Tomii* ar putea documenta, dacă nu direct prezenţa unor ruguri, atunci alte episoade ale ceremoniei de incinerare, iar resturile descoperite în unele dintre ele - cum e cazul complexului de la Cârna - *Groapa lu' Mihalache* - par a indica că au fost arse structuri din chirpici pe pari, poate un soi de *Totenhaus*. Din păcate unele gropi circulare de la *Ostrovogania* nu au putut fi cercetate datorită infiltrării apei, dar cantitatea de chirpici din ele a putut fi înregistrată precum şi faptul că multe dintre bucăţile de chirpici prezentau amprente de pari sau nuiele.

Dacă piesele de port au fost în mare măsură distruse de focul rugului, armele este evident că nu au făcut parte din inventarele funerare, atributele masculine fiind exprimate prin seturi ceramice. În aria grupei Gârla Mare sunt deosebit de puţine, şi mai ales discutabile, descoperiri de arme, astfel că o comparaţie statistică între depunerile de arme - singulare sau în depozite - şi inventarele funerare nu poate fi făcută, dar rămâne deschisă posibilitatea ca multe dintre piesele de arsenal să fi făcut obiectul acelor *Wetfinds* astăzi zăcând probabil pe fundul lacurilor, gârlelor sau al Dunării.

Privind în ansamblu, structurile inventarelor mortuare Žuto Brdo-Gârla Mare, în ciuda "bogăţiei" unora dintre morminte, ele nu se deosebesc în ansamblul mai larg al epocii bronzului la Dunărea Mijlocie, ba chiar câteodată frapează prin aparenta monotonie şi chiar prin lipsa unor piese spectaculoase

---

[133]Vezi discuţia pe această temă la M. Şandor-Chicideanu, I. Chicideanu, Dacia NS, 34, 1990, p. 53-75 şi o reluare recentă la M. Şandor-Chicideanu, *op.cit.*, p. 101-112, cu un catalog de figurine adus la zi.

[134]Astăzi ştim că un asemenea tratament al resturilor cinerare a mai fost înregistrat la un mormânt Verbicioara descoperit la Desa, cf. I. Motzoi-Chicideanu, Oltenia StCom 15, 2004, p. 3-12, precum şi într-un alt caz reprezentat de un *Glockengrab* din mediul Lausitz, recent cercetat în Polonia, cf. Cz. Hadamak, J. Wróbel, în vol. J. Chochorowski (red.), ***Studia nad epoką brązu I wczeną epoką żelaza w Europie***, Kraków 2007, p. 347-359.

cum ar fi elementele de port, desigur şi din cauza incinerării. Dar diferenţele, care există totuşi, sunt date şi subliniate de modul deosebit de complex al organizării spaţiului funerar, organizare care indică comunităţi cu o structură internă pe măsură de complexă, cu ierarhii intra şi extra comunitare, aşa cum o indică în fond competiţia reflectată în morminte.

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planşa 1

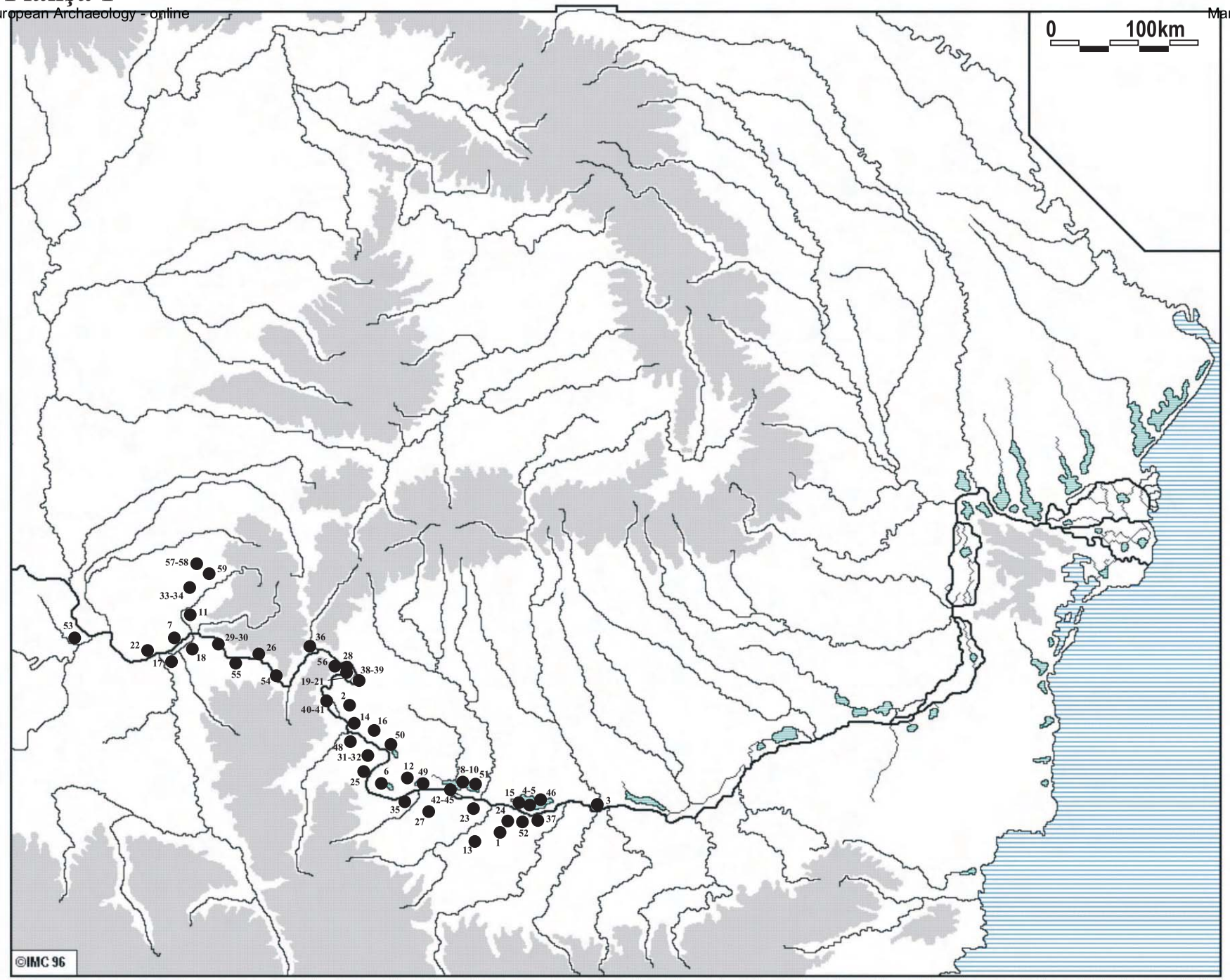

Descoperiri funerare ale culturii Gârla Mare

Planșa 2

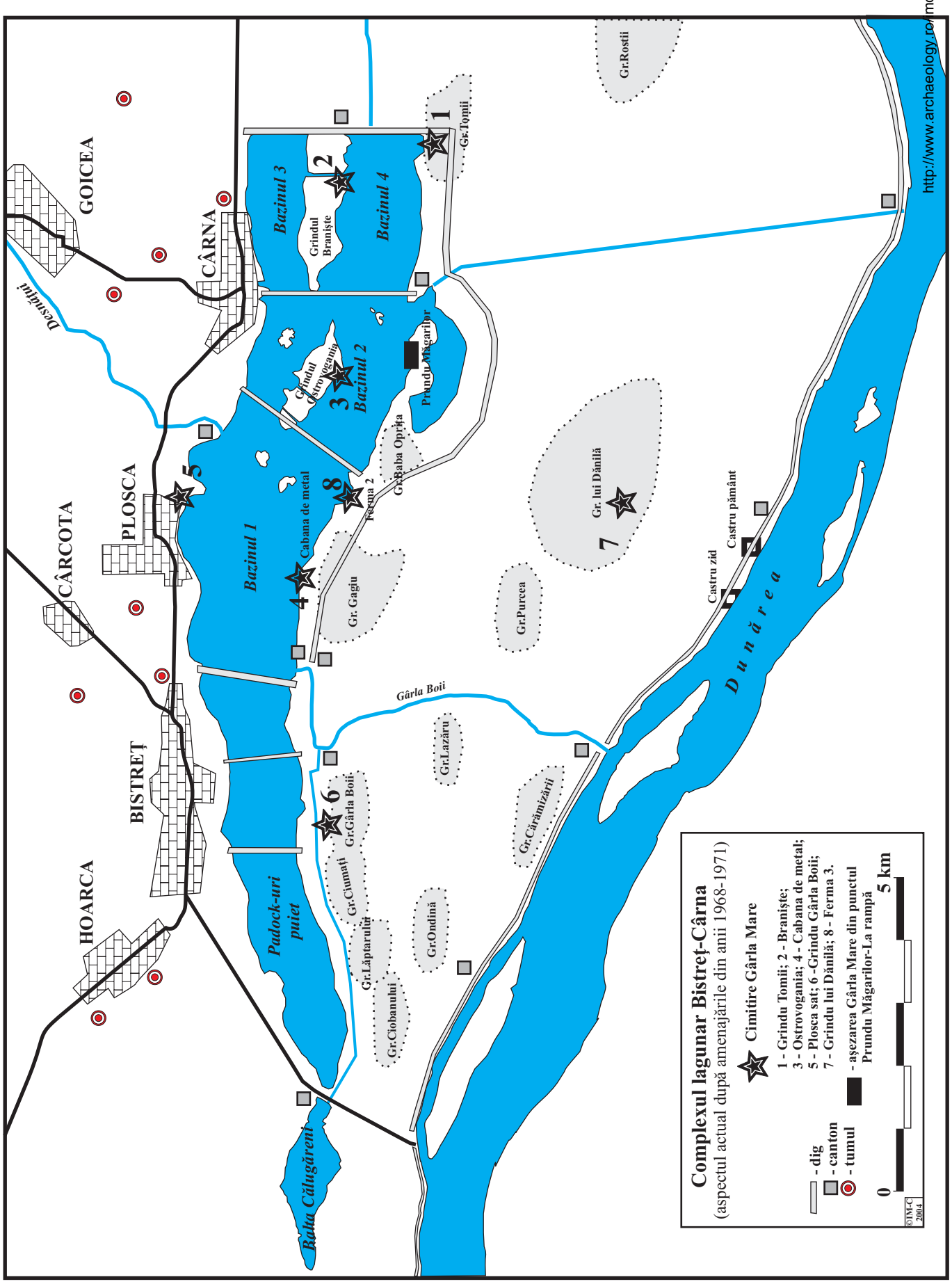
Complexul lagunar Bistreț-Cârna
(aspectul actual după amenajările din anii 1968-1971)
Cimitire Gârla Mare
1 - Grindu Tomii; 2 - Branișe;
3 - Ostrovogania; 4 - Cabana de metal;
5 - Plosca sat; 6 -Grindu Gârla Boii;
7 - Grindu lui Dănilă; 8 - Ferma 3.
- dig
- canton
- tumul
- așezarea Gârla Mare din punctul
Prundu Măgarilor-La rampă
0
5 km
©IM-C 2004
GOICEA
CÂRNA
CÂRCOTA
PLOSCA
BISTREȚ
HOARCA
Desnățui
Bazinul 1
Bazinul 2
Bazinul 3
Bazinul 4
Grindul Branișe
Grindul Ostrovogania
Prundu Măgarilor
Cabana de metal
Ferma 2
Gr.Baba Oprița
Gr. Gagiu
Gârla Boii
Gr.Purcea
Gr. lui Dănilă
Castru zid
Castru pământ
Dunărea
Gr.Rostii
Gr.Tomii
Gr.Lazăru
Gr.Cărămizării
Gr.Ciumați
Gr.Gârla Boii
Gr.Lăptarului
Gr.Ciobanului
Gr.Ondină
Padock-uri puiet
Balta Călugăreni
http://www.archaeology.ro/mc_gm.pdf

Planşa 3

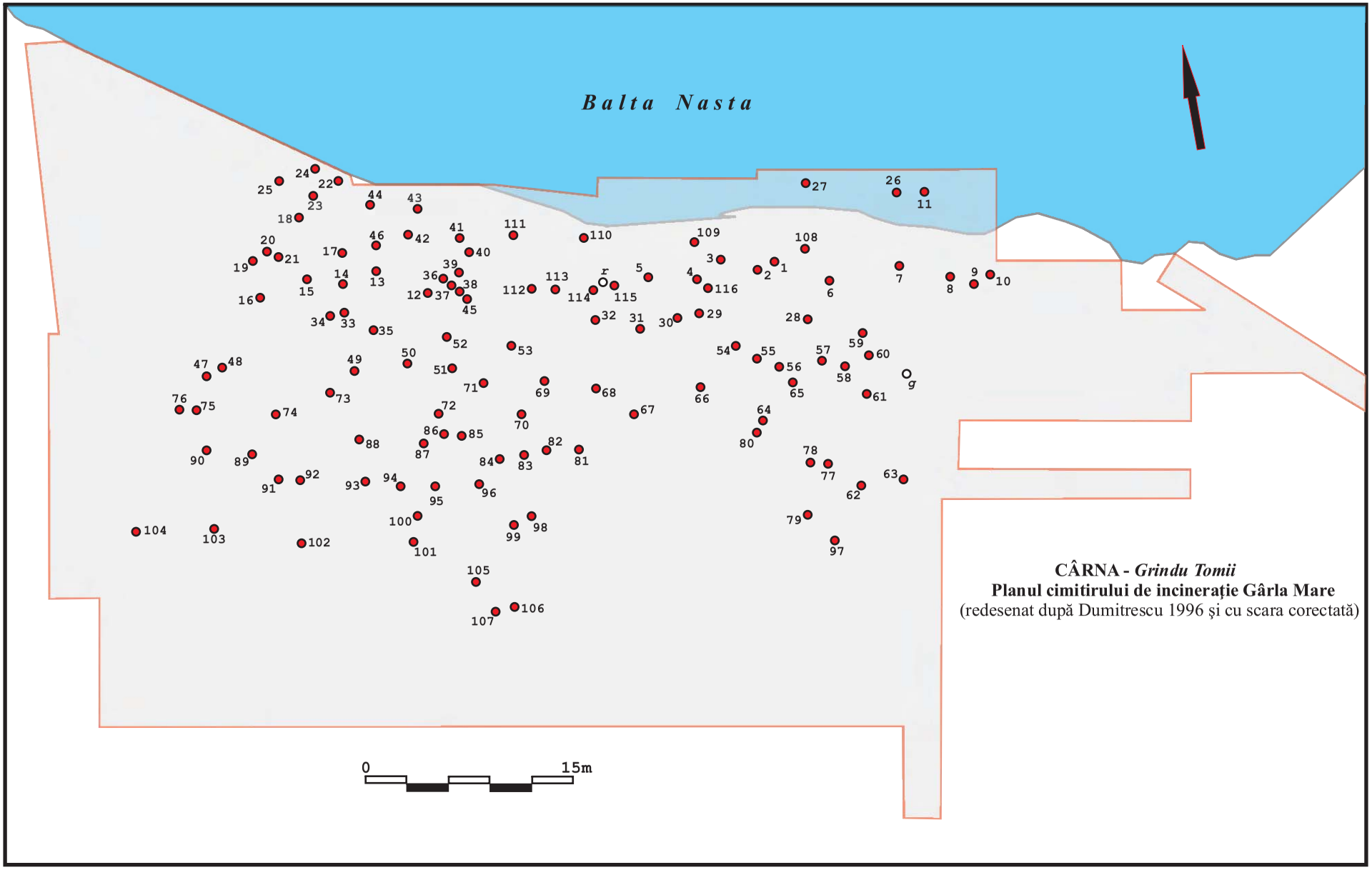

CÂRNA - *Grindu Tomii*
Planul cimitirului de incinerație Gârla Mare
(redesenat după Dumitrescu 1996 şi cu scara corectată)

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planșa 4

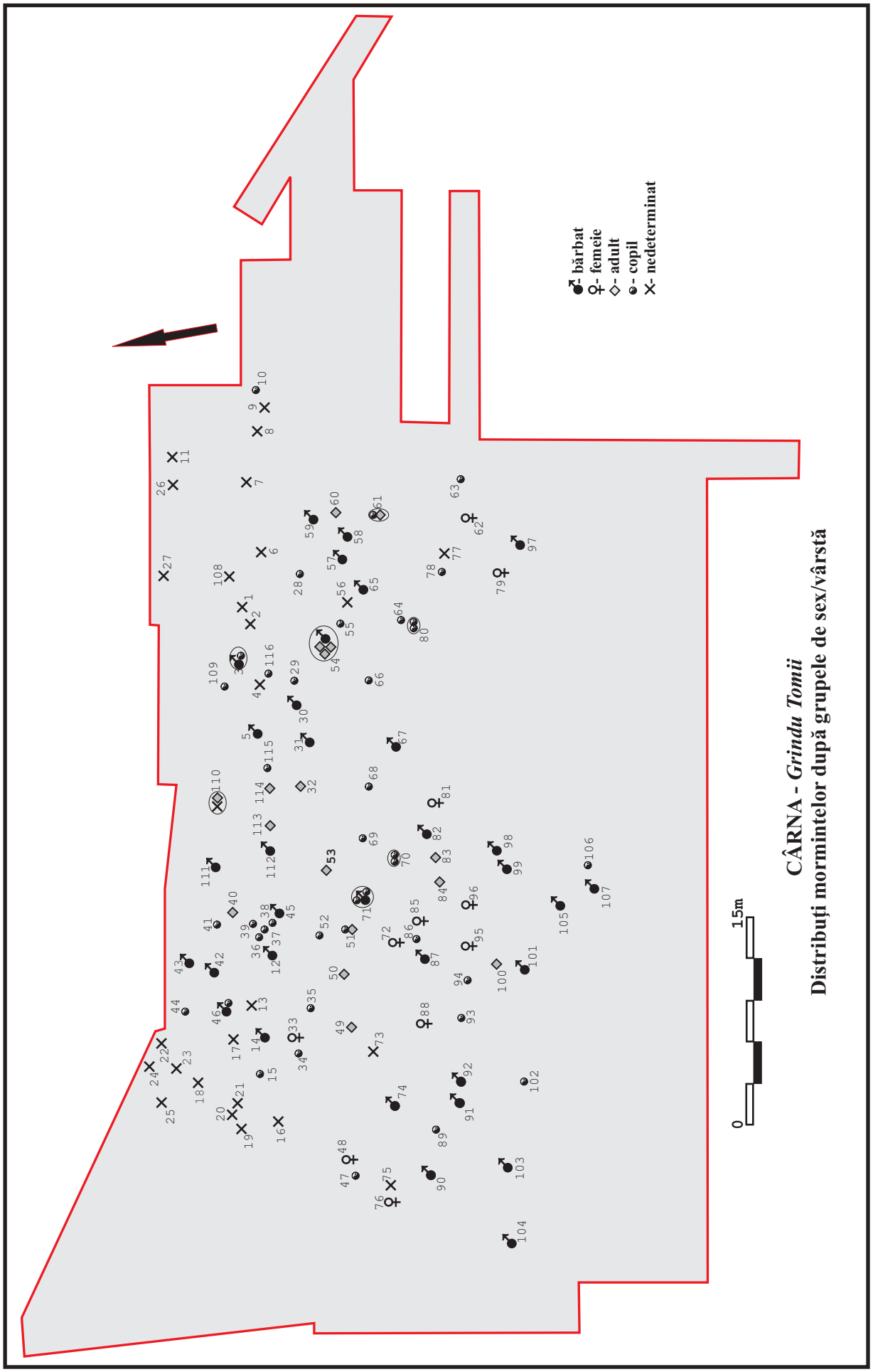

CÂRNA - *Grindu Tomii*
Distribuţi mormintelor după grupele de sex/vârstă

Planşa 5

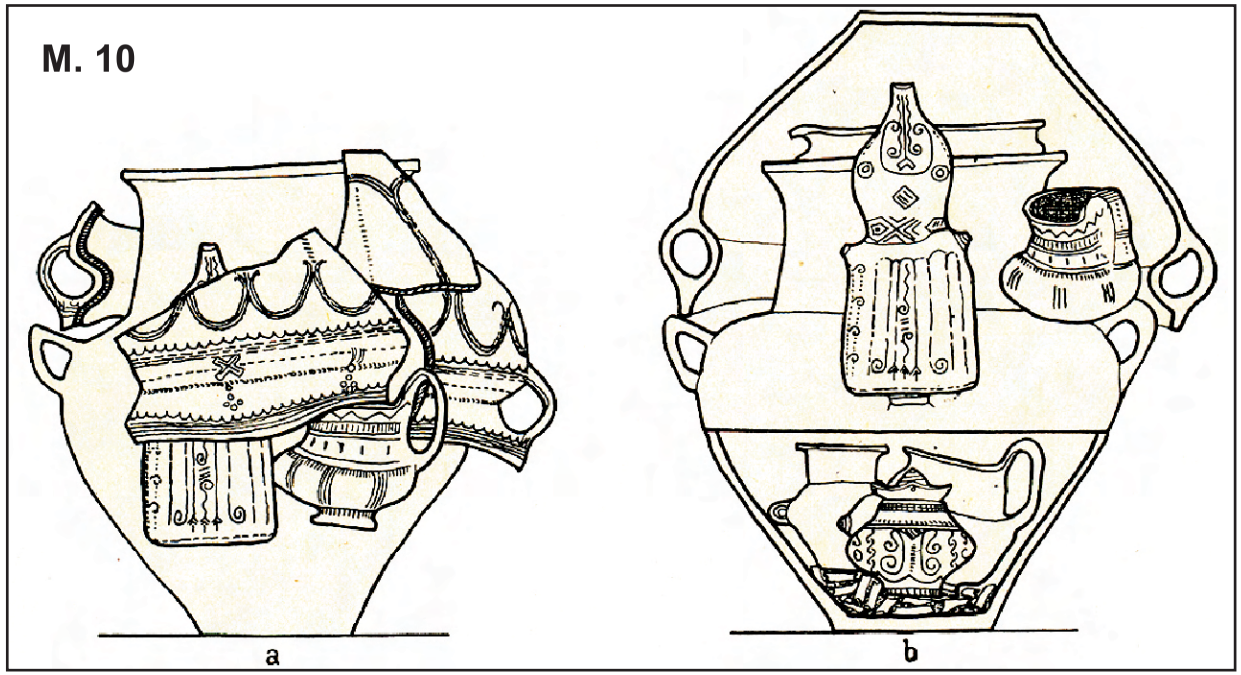

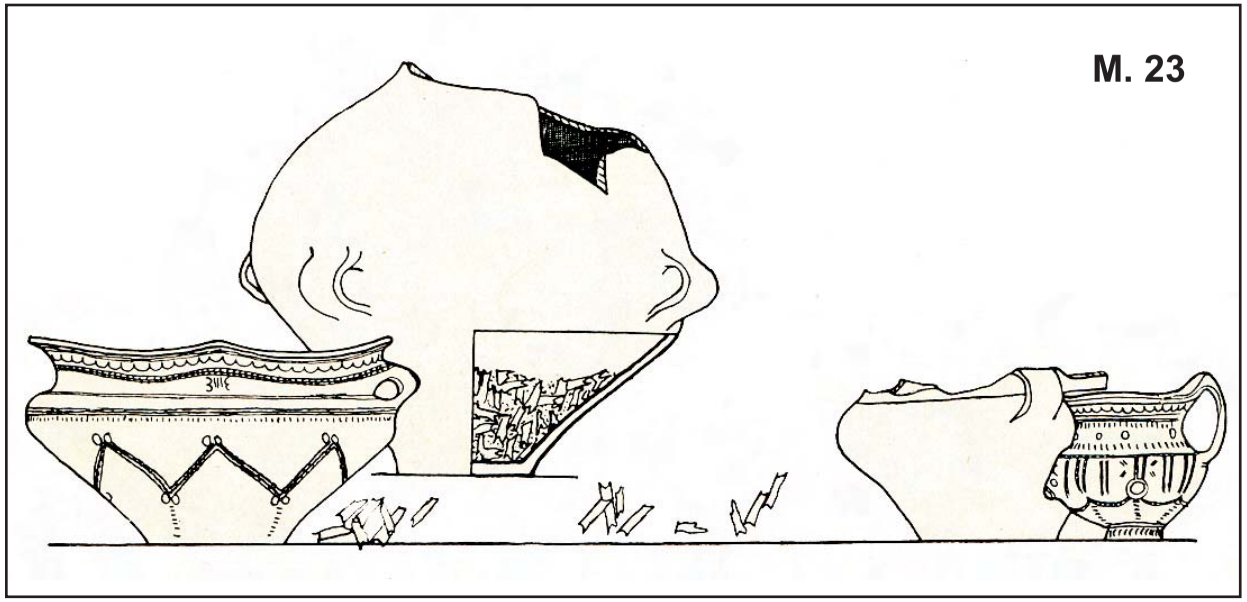

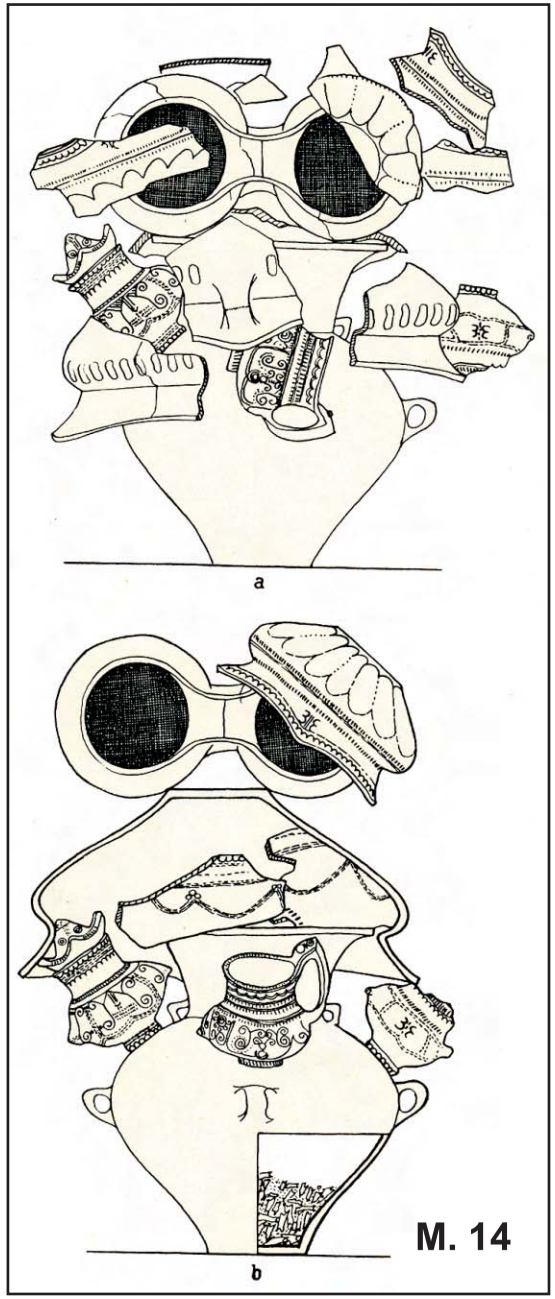

CÂRNA-*Grindu Tomii*: morminte
(după Dumitrescu 1961)

Planşa 6

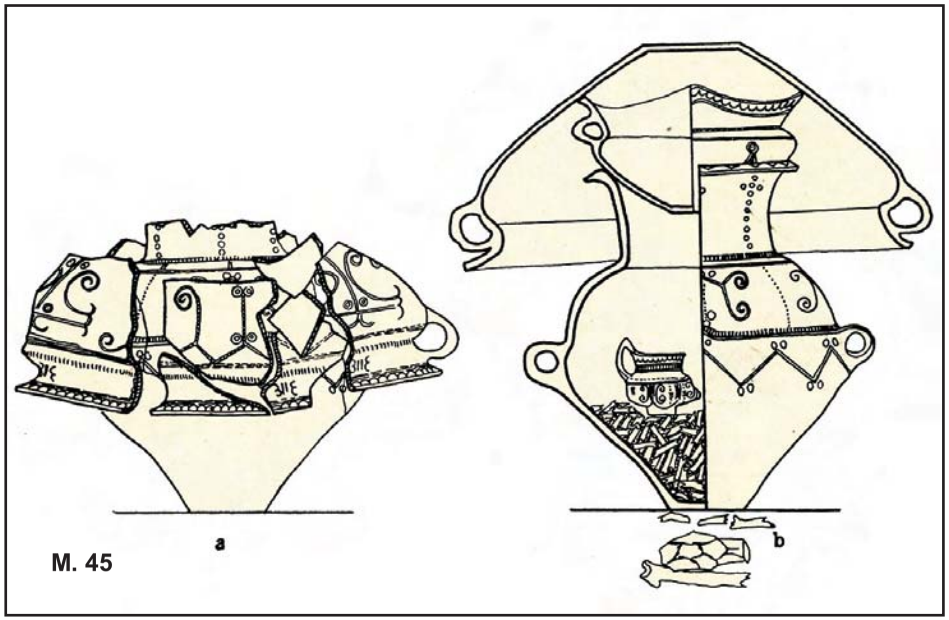

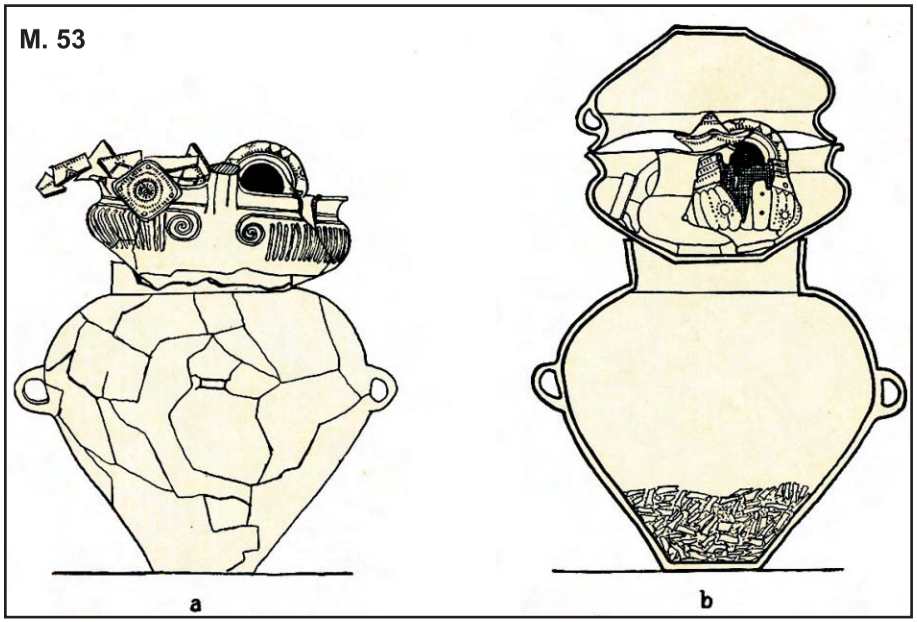

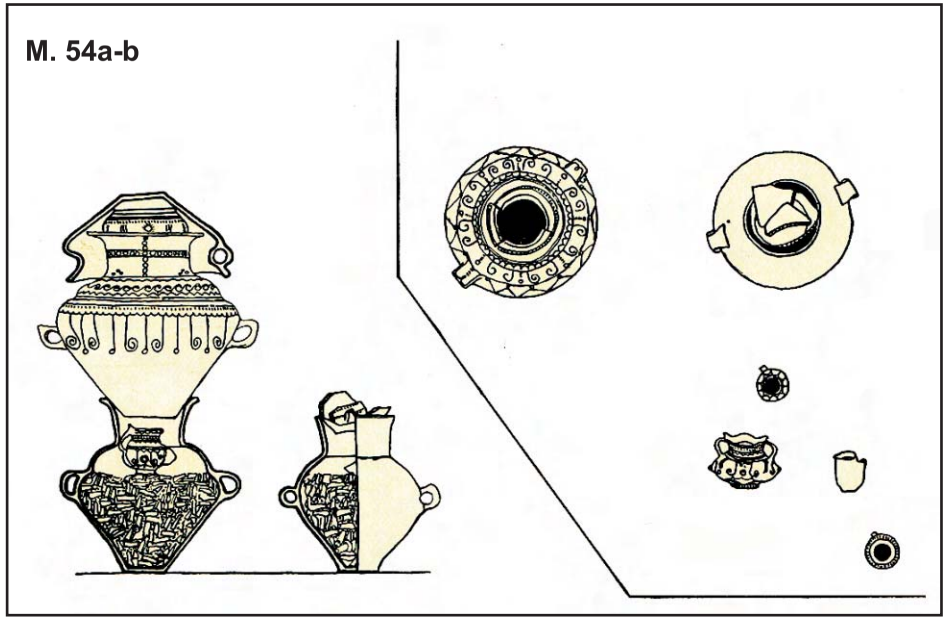

CÂRNA-*Grindu Tomii*: morminte
(după Dumitrescu 1961)

Planşa 7

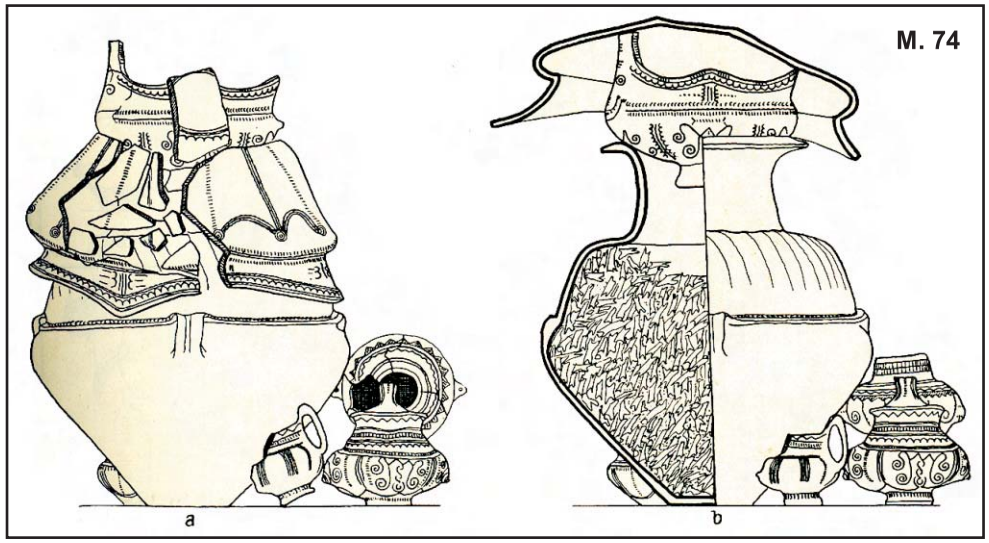

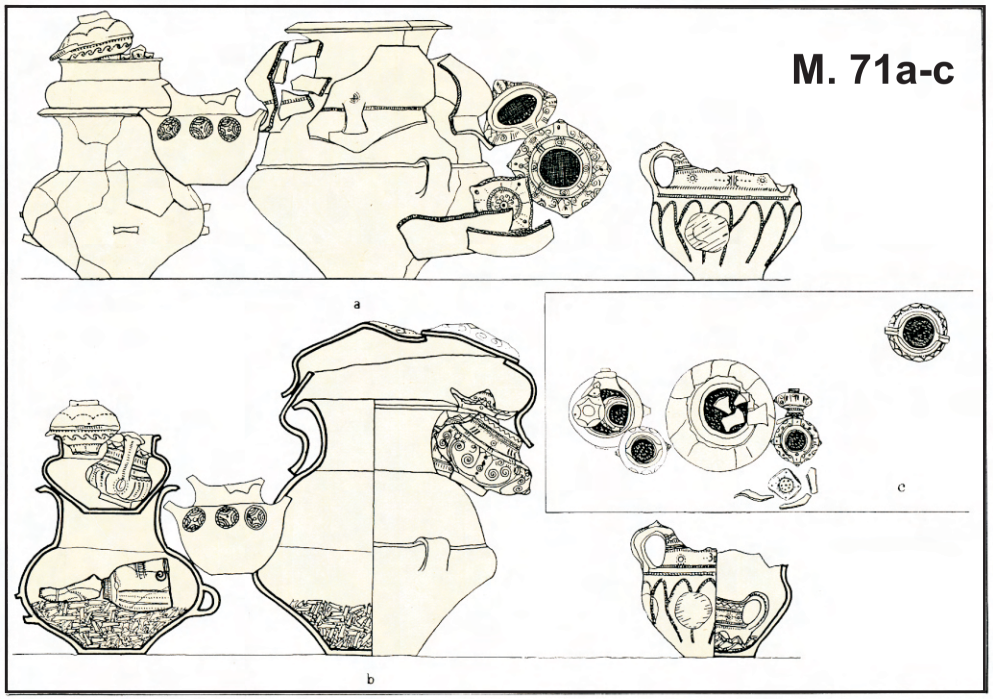

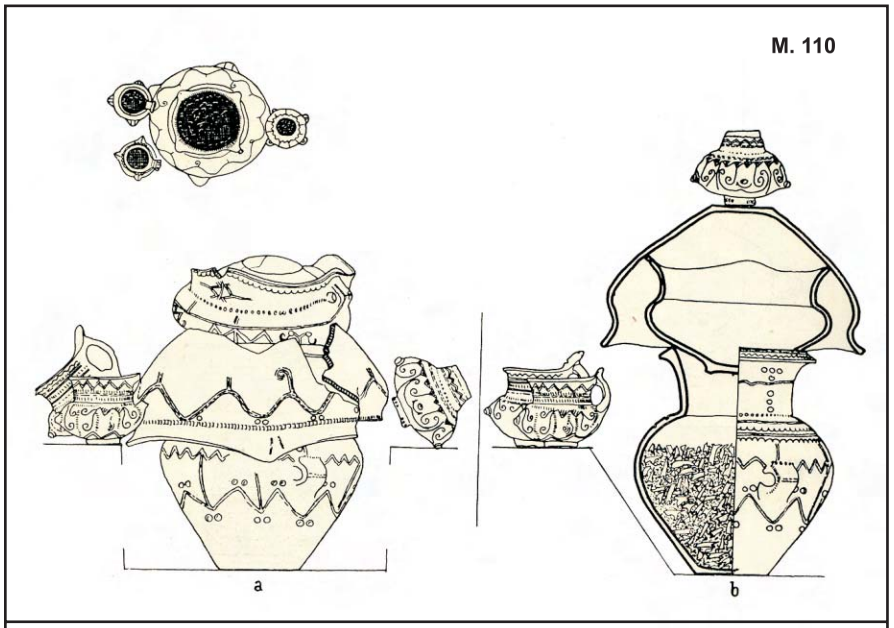

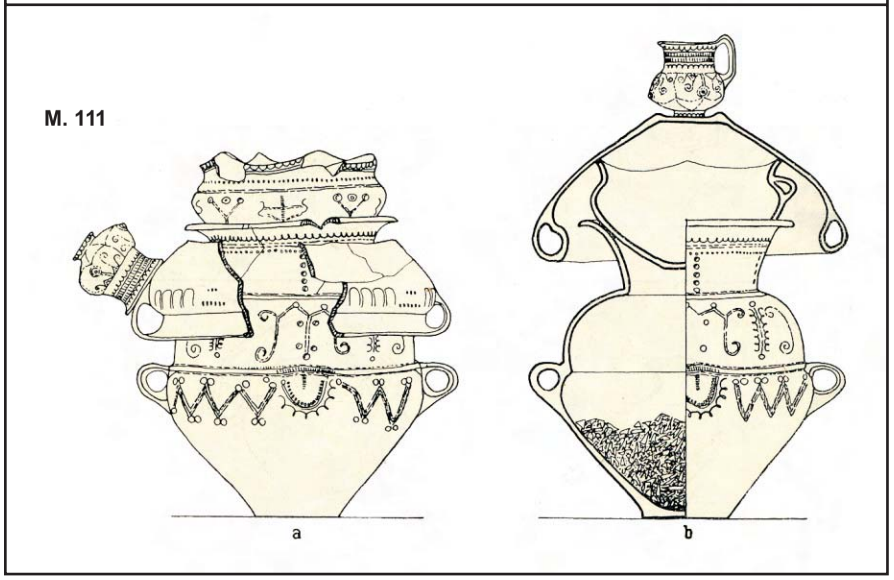

CÂRNA-*Grindu Tomii*: morminte
(după Dumitrescu 1961)

Planşa 8

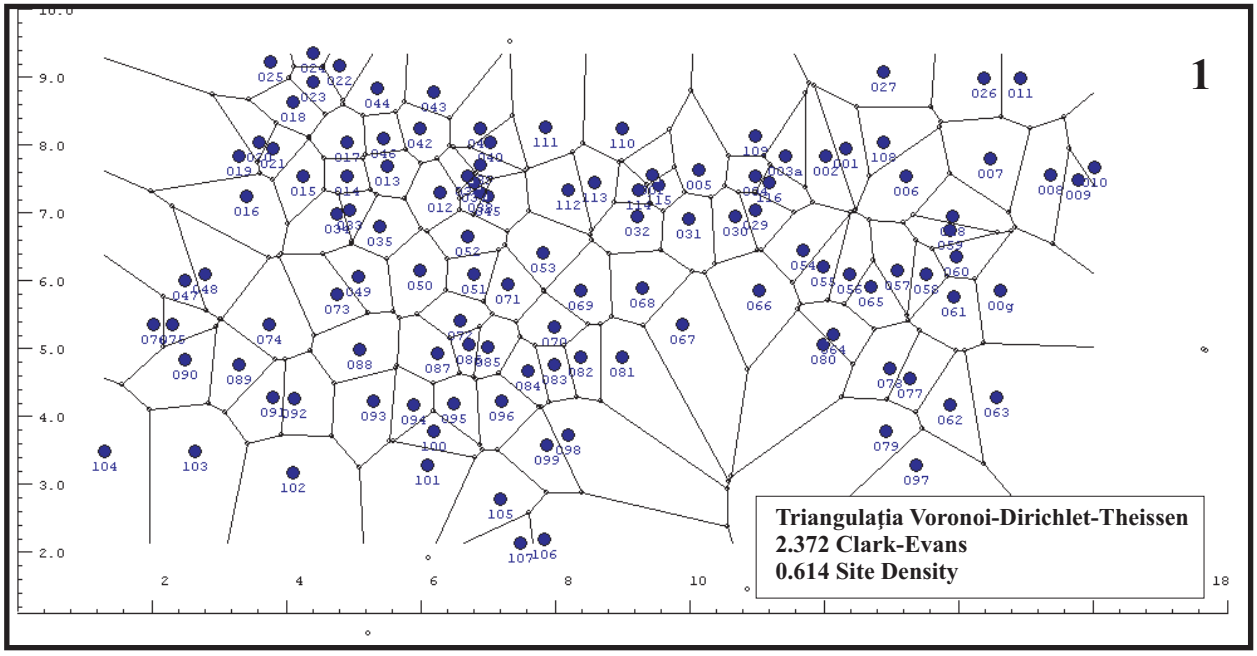

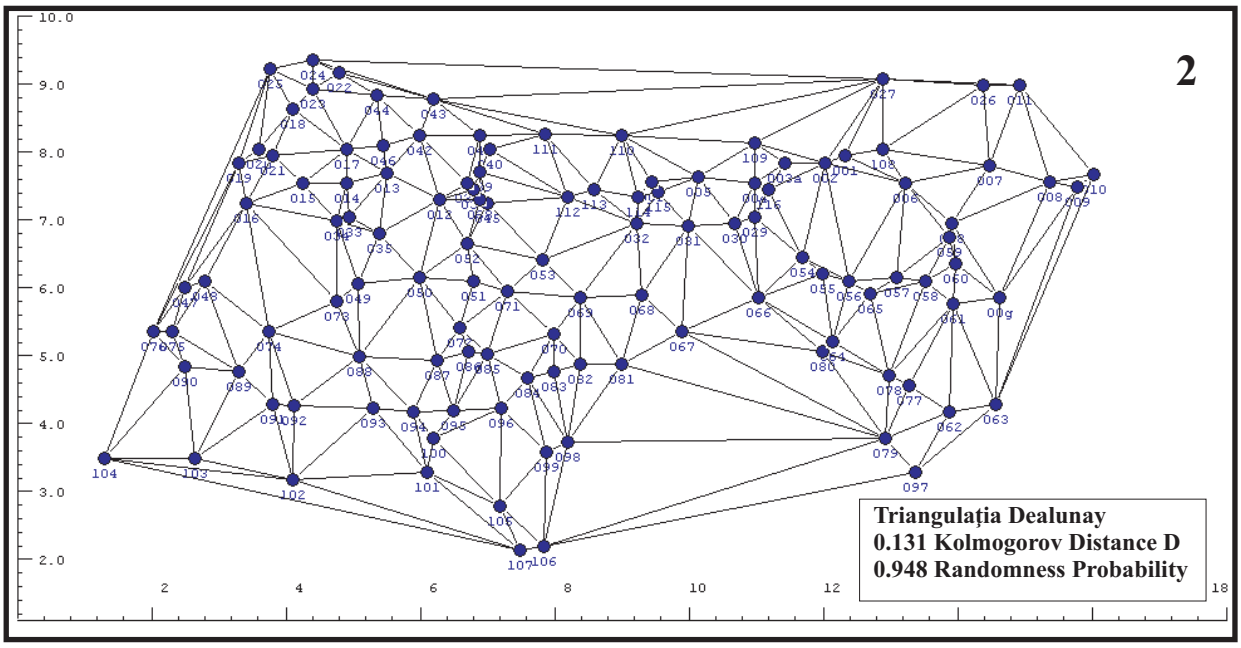

CÂRNA - *Grindu Tomii*
Statistică spaţială

Planşa 9

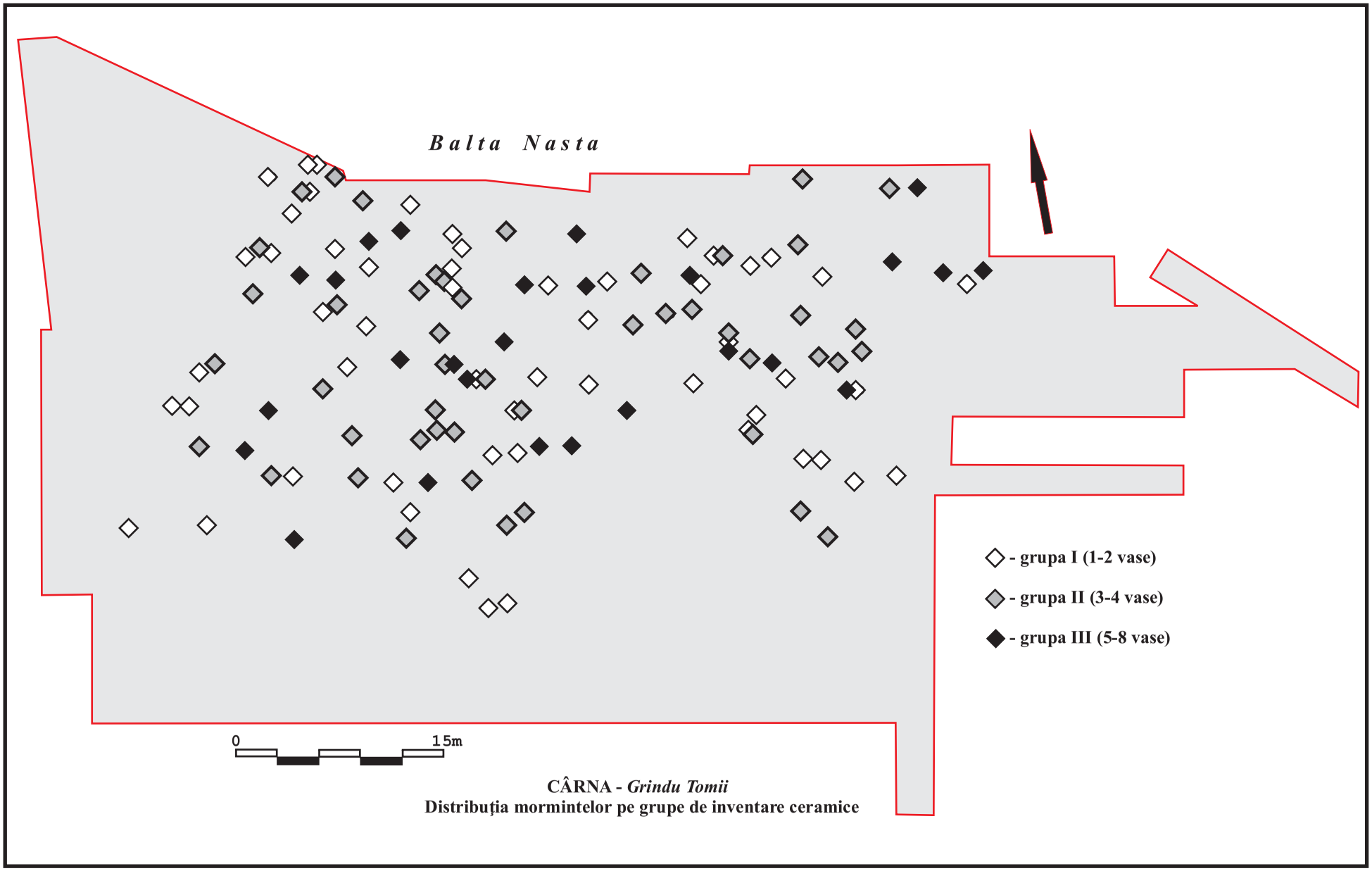

CÂRNA - *Grindu Tomii*
Distribuţia mormintelor pe grupe de inventare ceramice

Planşa 10

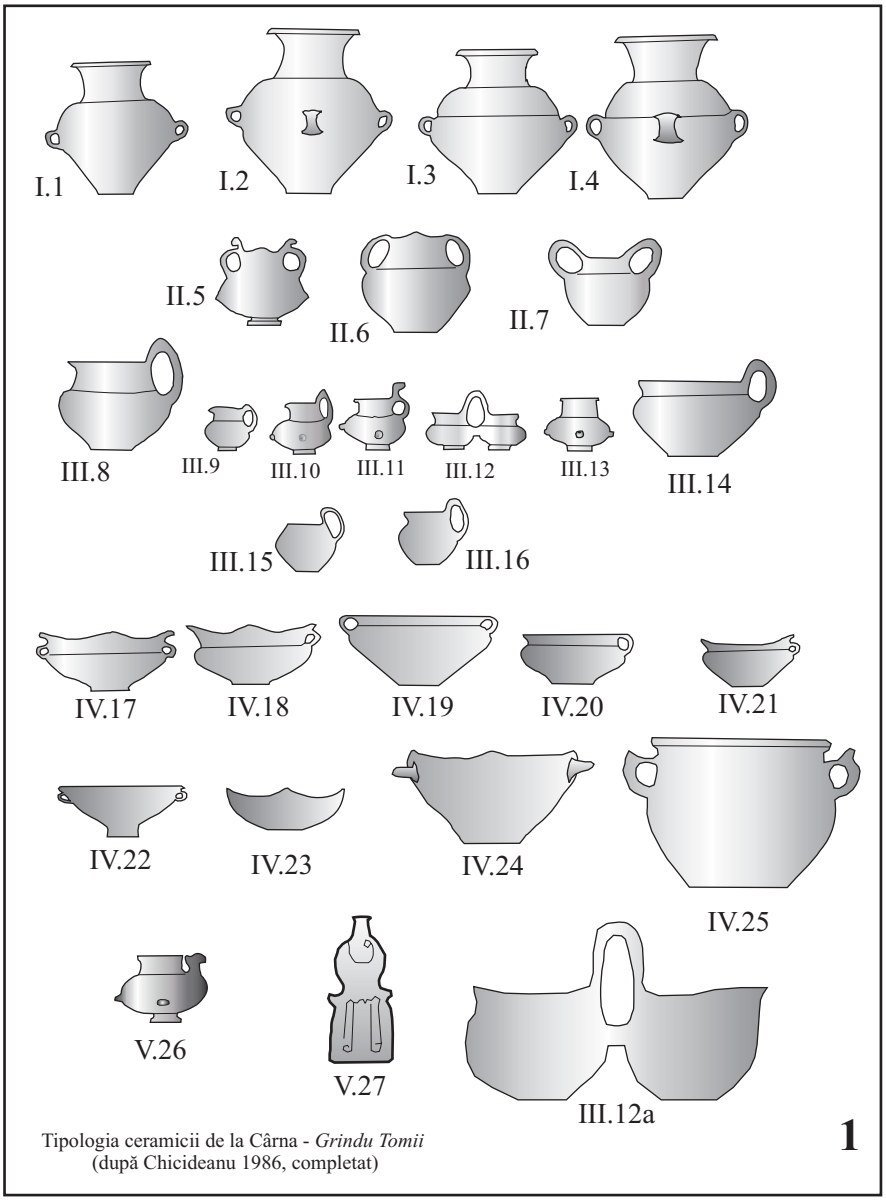

Tipologia ceramicii de la Cârna - *Grindu Tomii*
(după Chicideanu 1986, completat)

1

Motiv	Poziţie	
	pe urnă	pe capac
	A	a
	B	b
	C	c
	D	d
	E	e
	F	f
	G	g
K	H	h
	I	i

2

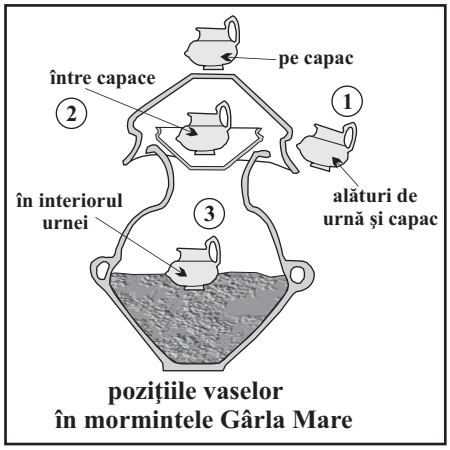

poziţiile vaselor în mormintele Gârla Mare

3

Tipologia ceramicii (1) şi a motivelor decorative (2) pentru Cârna-*Grindu Tomii*

Plansa 11

Tipuri ceramice	II.7	III.9	III.11	III.12	III.16	IV.21	IV.22	IV.23	IV. 24	V.26	I.1	I.2	I.3	I.4	II.5	II.6	III.8	III.10	III.13	III.14	III.15	IV.17	IV.18	IV.19	IV.20	IV.25
Zona Vest	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	
Zona Est											▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬	▬

Grindu Tomii - Relaţia dintre tipurile ceramice şi cele două zone - Vest şi Est - ale cimitirului. **1**

Grupa de sex/vârstă	Tipuri ceramice																								
	IV.22	IV.24	I.4	IV.19	I.1	I.2	III.10	II.11	III.12	III.13	IV.18	IV.20	I.3	II.5	III.9	III.14	III.15	III.16	IV.17	II.6	II.7	III.8	IV.23	IV.25	V.26
Bărbaţi	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○						
Femei			○	○	○	○	○	○	○	○	○	○								○					
Copii					○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○

Grindu Tomii - Relaţia dintre tipurile ceramice şi grupele de sex/vârstă **2**

Planşa 12

Funcţia vasului	Sex/ vârstă	Tipuri ceramice																					
		I.4	I.1	I.2	II.6	I.3	III.8	IV.17	IV.24	III.14	IV.19	IV.18	IV.20	II.5	II.12	II.7	III.10	IV.22	III.13	III.11	III.9	III.15	III.16
Urne	Femei	●	●	●	●																		
	Bărbaţi	●	●	●		●									●								
	Copii			●	●		●							●		●	●		●				
Capace	Bărbaţi							◍	◍	◍	◍	◍	◍					◍					
	Femei									◍	◍	◍	◍				◍						
	Copii											◍	◍		◍		◍			◍			
Vase adiacente	Femei														○		○		○	○			
	Bărbaţi													○	○		○		○	○	○	○	
	Copii															○	○	○	○	○	○	○	○

Grindu Tomii - Zona vest
Relaţia dintre tipurile ceramice, funcţia lor şi grupele de sex/vârstă

1

Funcţia vasului	Sex/ vârstă	Tipuri ceramice																	
		I.4	I.1	I.2	I.3	II.6	III.8	III.11	IV.19	III.14	IV.18	IV.20	II.5	IV.17	IV.25	IV.22	III.15	III.10	III.13
Urne	Bărbaţi	●	●	●	●														
	Femei		●	●															
	Copii		●		●	●	●	●					●						
Capace	Bărbaţi								◍	◍	◍	◍							
	Femei									◍	◍	◍							
	Copii										◍	◍		◍	◍				
Vase adiacente	Bărbaţi												○				○	○	○
	Femei															○	○	○	○
	Copii																	○	○

Grindu Tomii - Zona Est
Relaţia dintre tipurile ceramice, funcţia lor şi grupele de sex/vârstă

2

Planşa 13

Tipuri ceramice: (U) - folosite ca urne; (O) - capace sau vase adiacente

Nr.morminte	Grupa de sex/vârstă			Poziţia vaselor adiacente (2)	(1)	(3)	Nr.vase Grupa de inventar	IV.17	IV.20	I.3	I.2	III.10	IV.18	III.13	IV.19	I.1	III.11	I.4	III.12	II.6	III.9	IV.24	III.14	IV.21	Motive decorative: pe urne C	E	F	H	pe capace ab	c	e	f	g	h	i	Piese de port din metal
31	M			■			4	O		U		O	O												◆	◆					◇	◇				
111	M				□		4		O	U		O	O												◆		◆		◇		◇						
99	M				□		4		O		U	O																									
12	M						3		O		U		O															◆		◇							
20			Ad	■			4				U	O	O																◇							◇	
88		F		■			4				U	O	O																◇								
74	M				□		7			U		O	O	O															◇			◇					●
45	M					■	4			U		O	O		O										◆		◆			◇	◇	◇					●
14	M				□		8				U	O	O	O																							
87a	M					■	4				U		O	O																		◇					
48		F				■	4				U		O		O														◇								
67	M			■	□		7				U	O	O				O												◇				◇				
81		F				■	5					O	O	O		U																					●
71b	M				□		5					O	O	O				U														◇					
53			Ad	■			6					O	O	O		U	O																	◇			
49			Ad				3						O			U													◇	◇							
50			Ad	■	□		5					O	O				O	U							◆	◆			◇		◇						
110			Ad		□		6						O			U	O								◆					◇	◇						
33		F					3						O		O			U									◆										
85		F				■	4						O		O		O	U							◆	◆											
95		F		■			5					O	O				O		O	U									◇					◇			●
112	M				□	■	6						O	O				U			O	O			◆		◆			◇							
72		F				■	4					O								U			O														
16			Ad				3											U						O	◆	◆			◇								

Grindu Tomii - Zona Vest
Mormintele cu capac dublu - statistica-combinatorie a elementelor de ritual, inventar şi inventar în relaţie cu grupele de sex/vârstă

Planşa 14

Nr.morminte	Grupa de sex/vârstă			Poziţia vaselor adiacente ①	③	②	Nr.vase Grupa de inventar	Tipuri ceramice IV.19	I.4	I.1	IV.23	III.9	III.16	III.10	IV.18	III.13	I.2	II.5	III.12	III.11	IV.24	I.3	III.15	III.8	II.7	Motive decorative: pe urne AB	C	E	F	H	pe capace ab	f	g	c	Piese de port din metal
100			Ad				2	O		⊔																										●
92	M						2			⊔																					◇					
105	M						2			⊔																										
21			Ad				2		⊔						O												◆								
76		F					2		⊔						O																◇					
19			Ad				2			⊔					O																◇					
40			Ad				2			⊔					O																◇					
98	M			□			3			⊔				O	O																◇					
101	M				▪		3			⊔				O	O																	◇				
91	M					■	3		⊔						O	O										◆		◆				◇				
82	M				▪	■	5			⊔		O		O	O	O															◇					●
114			Ad		▪		5			⊔	O				O					O															◇	
96		F			▪		4			⊔					O	O				O											◇					
73			Ad		▪		3						O		O		⊔									◆			◆		◇					
22			Ad	□			4					O		O	O				⊔																	
90	M				▪		3							O	O		⊔														◇					
103	M						2								O		⊔															◇				
42	M				▪		5							O		O	⊔	O															◇			
5	M			□			4							O	O		⊔			O											◇					
83			Ad				2										⊔																			
87b			Ad				2										⊔												◆							
113			Ad			▪	4								O	O					O	⊔						◆	◆							
32a			Ad				2								O							⊔					◆	◆	◆						◇	
107	M						2												⊔																	
43	M					▪	3								O					O		⊔									◇				◇	
51b			Ad	□			5								O							⊔	O						◆	◇						
104b			Ad			▪	2								O										⊔						◇					
13			Ad				2													O				⊔						◆	◇					
32b			Ad				2													O					⊔				◆							
18			Ad				2																		⊔				◆							

Grindu Tomii - Zona Vest
Mormintele cu capac simplu - statistica-combinatorie a elementelor de ritual, inventar şi decor în relaţie cu grupele de sex/vârstă

Planşa 15

Nr.morminte	Poziţia vaselor adiacente			Nr. vase Grupa de inventar	Tipuri ceramice						Motive decorative				Statuete
											pe urnă		pe capac		
	③	①	②		III.15	I.1	IV.18	III.11	III.13	III.10	C	H	ab	f	
51a				3	○	U	○				◆				
89				3		U	○	○				◆	◇		♟
102	■	□		5		U	○	○					◇		♟
15		□		5		U	○		○	○			◇	◇	♟

Grindu Tomii - Zona Vest
Mormintele de copii cu capac dublu - statistica combinatorie a elementelor de ritual, inventar şi decor

Nr.morminte	Poziţia vaselor adiacente			Nr.vase Grupa de inventar	Tipuri ceramice													Motive decorative							Statuete	Piese de port din metal
	①	②	③		I.1	II.6	III.11	II.7	IV.18	III.10	III.13	III.8	III.15	IV.20	II.5	III.9	I.2	G	AB	H	F	g	c	f		
69				2	U																					
106				2	U																					
47				2		U																				
71a	□	■		5	U		○	○																	♟	
86			■	4	U		○		○	○																
37		■		3		U			○		○													◇		
115	□			3			○					U							◆							
34				2						U								◆				◇				
52			■	4				U	○		○			○									◇			
41				2							U	○														
70a			■	3						○		U	○											◇		
70b			■	3						U														◇		
93	□			3						U			○								◆			◇		
36		■		3					○						U					◆				◇		
44			■	3						○				○	U						◆					
17	□			3							○					U										
84				2												U					◆					
39				2													U		◆							●

Grindu Tomii - Zona Vest
Mormintele de copii cu capace singulare - statistica-combinatori a elementelor de ritual, inventar şi decor

Planşa 16

Nr.morminte	Grupa de sex/vârstă			Poziţia vaselor adiacente			Nr. vase Grupa de inventar	Tipuri ceramice										Motive decorative									Piese de port din metal
																		pe urne				pe capace					
				②	①	③		II.5	I.3	I.1	III.10	IV.18	IV.19	III.13	I.2	IV.20	I.4	C	E	F	AB	f	c	d	ab	g	
54a	M					■	5	○	U		○							◆	◆	◆		◇					●
6			Ad				3		U		○	○															
65	M						3			U		○											◇				
8			Ad		□		5			U	○	○															
11			Ad		□		5			U	○	○	○										◇				
7			Ad	■	□		7			U	○	○	○											◇	◇		
4			Ad	■	□		6			U	○	○	○	○											◇		
1			Ad	■			4				○	○			U										◇		
61a					□	■	5				○	○			U	○									◇		
97	M		Ad				3					○					U			◆					◇	◇	

Grindu Tomii - Zona Est
Mormintele cu capac dublu - statistica-combinatorie a elementelor de ritual, inventar şi decor în relaţie cu grupele de sex/vârstă

Nr.morminte	Grupa de sex/vârstă			Poziţia vaselor adiacente			Nr. vase Grupa de inventar	Tipuri ceramice											Motive decorative							Piese de port din metal
																			pe urnă		pe capace					
				①	②	③		III.14	I.3	I.1	III.10	IV.18	III.13	I.2	II.5	I.4	III.15	IV.19	C	AB	e	f	d	ab	c	
9			Ad				2	○		U									◆							
79	M						3	○		U	○		○													
58			Ad	□			2		U			○									◇					
2	M						2			U		○										◇				
54b		F			■		3			U		○										◇				●
54c			Ad		■		3			U		○											◇	◇		●
108		F		□			3			U	○	○														
59	M			□			3			U	○		○							◆						
57	M			□			4			U	○	○	○													
62		F		□			2					○		U										◇		
60			Ad	□		■	3					○	○	U										◇		
30	M			□			3					○		U	○				◆		◇				◇	
27			Ad			■	3					○				U	○				◇					●
3b	M			□			2						U					○								

Grindu Tomii - Zona Est
Mormintele cu un singur capac - statistica-combinatorie a elementelor de ritual, inventar şi decor în relaţie cu grupele de sex/vârstă

Planşa 17

Nr.morminte	Poziţia vaselor adiacente			Nr. vase Grupa de inventar	Tipuri ceramice						Motive decorative			Statuete
											pe urnă	pe capace		
	③	①	②		II.5	IV.18	I.3	I.1	III.10	III.13	F	ab	d	
61b				3	U	○					◆	◇		
80a				3		○	U					◇	◇	
10	■	□		7		○		U	○	○		◇		♟

Grindu Tomii - Zona Est
Mormintele de copii cu capac dublu - statistica-combinatorie
a elementelor de ritual, inventar şi decor

Nr.morminte	Poziţia vaselor adiacente			Nr. vase Grupa de inventar	Tipuri ceramice							Motive decorative							Statuete
												pe urnă			pe capace				
	②	①	③		III.11	III.8	II.6	III.10	IV.18	I.1	III.13	F	AB	G	ab	i	f	d	
64				2	U							◆							
116				3		U													
109				2		○	U												
78				2		○		U											
29	■			3			U	○				◆	◆	◆					
55		□		3			U	○	○			◆			◇				
63	■			2			U		○			◆				◇			
26				3				○	○	U							◇		♟
66				2					○	U					◇			◇	♟
28			■	4				○	○	U	○				◇				♟

Grindu Tomii - Zona Est
Mormintele de copii, cu capac simplu - statistica-combinatorie
a elementelor de ritual, inventar şi decor

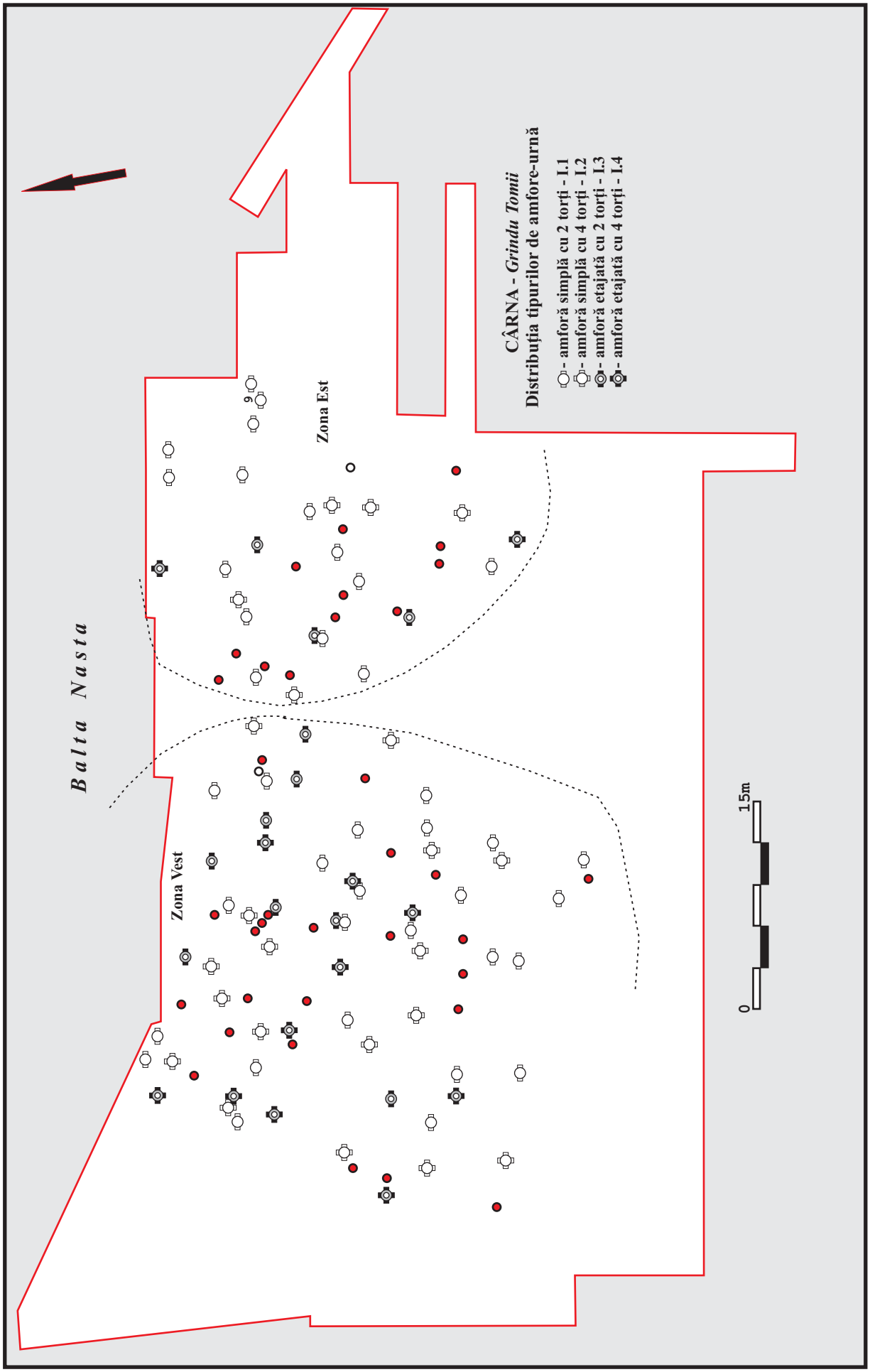

Planșa 18

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planşa 19

CÂRNA - *Grindu Tomii*

Relaţiile dintre grupele de inventare, grupele de sex şi zonele cimitirului

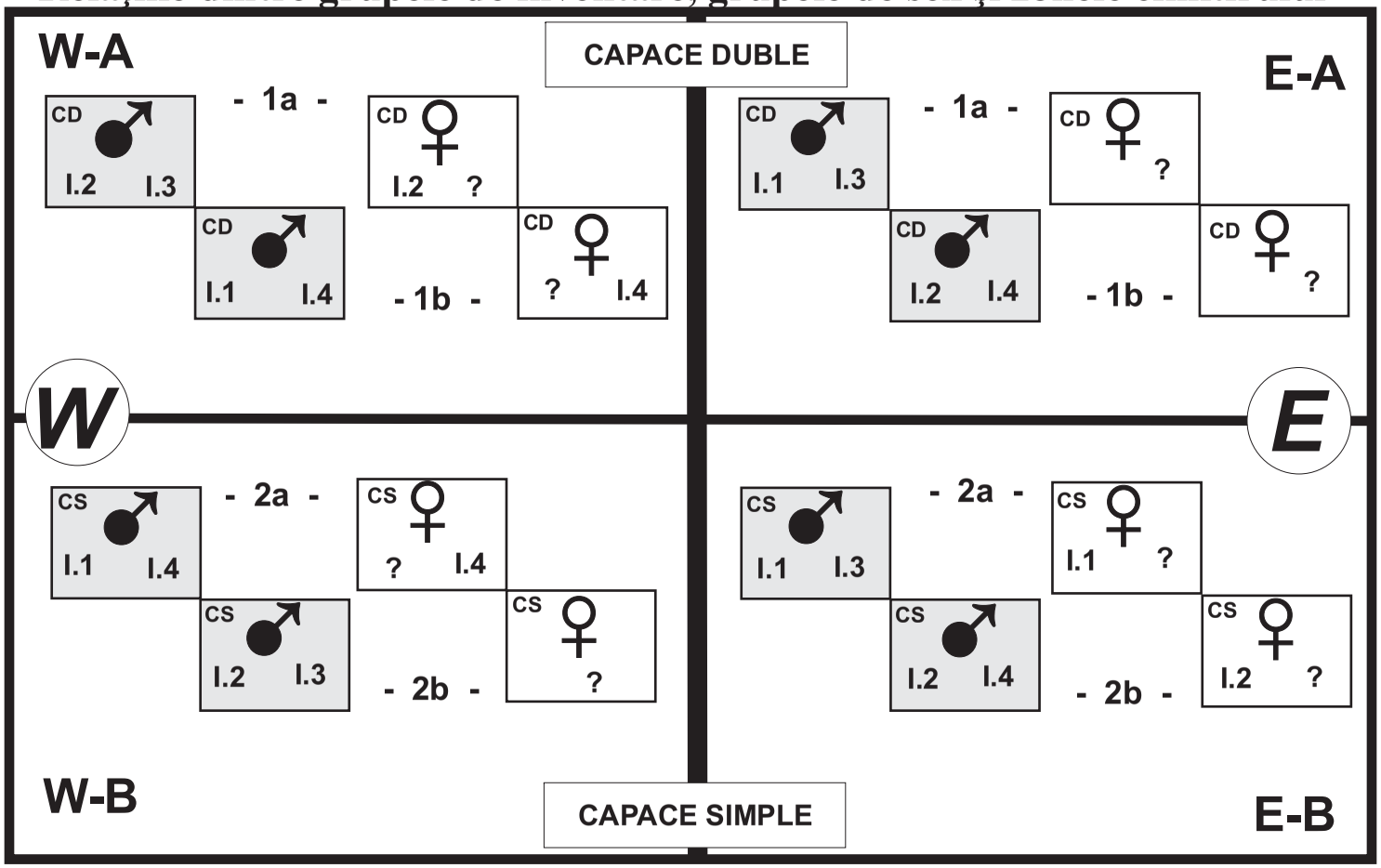

Principalele tipuri de vase-urnă

Planșa 20

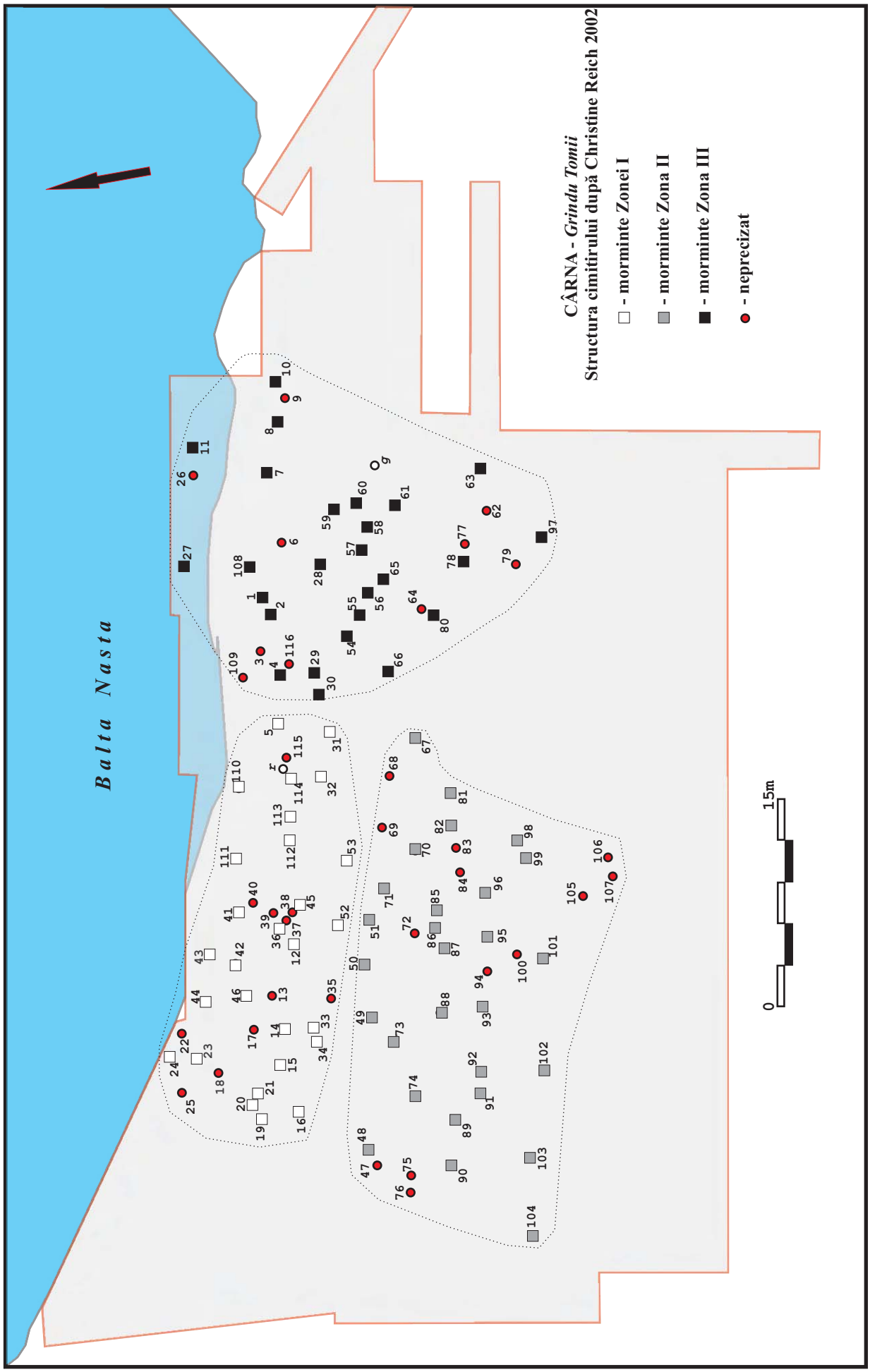

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planşa 21

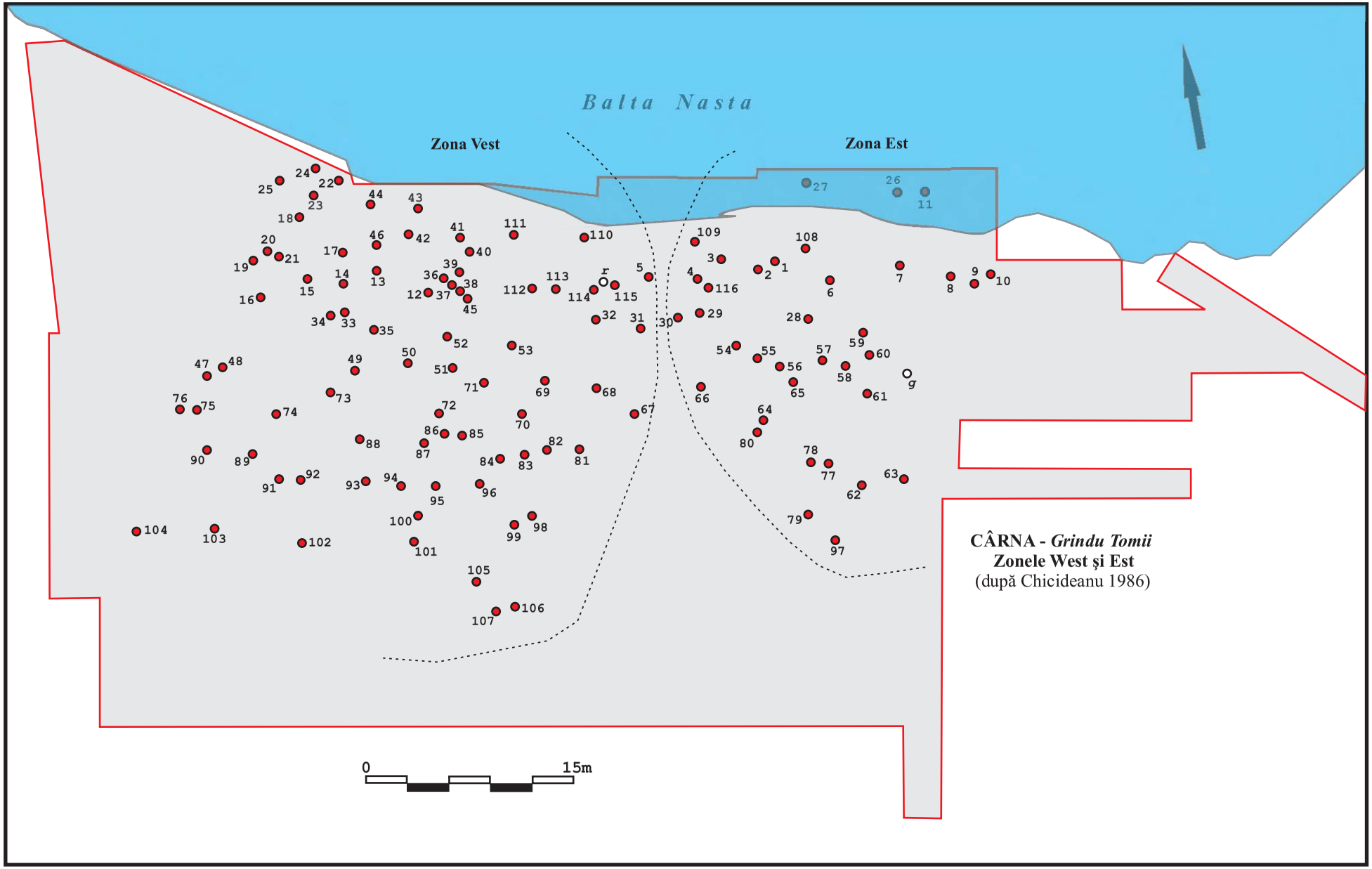

CÂRNA - *Grindu Tomii*
Zonele West şi Est
(după Chicideanu 1986)

Planșa 22

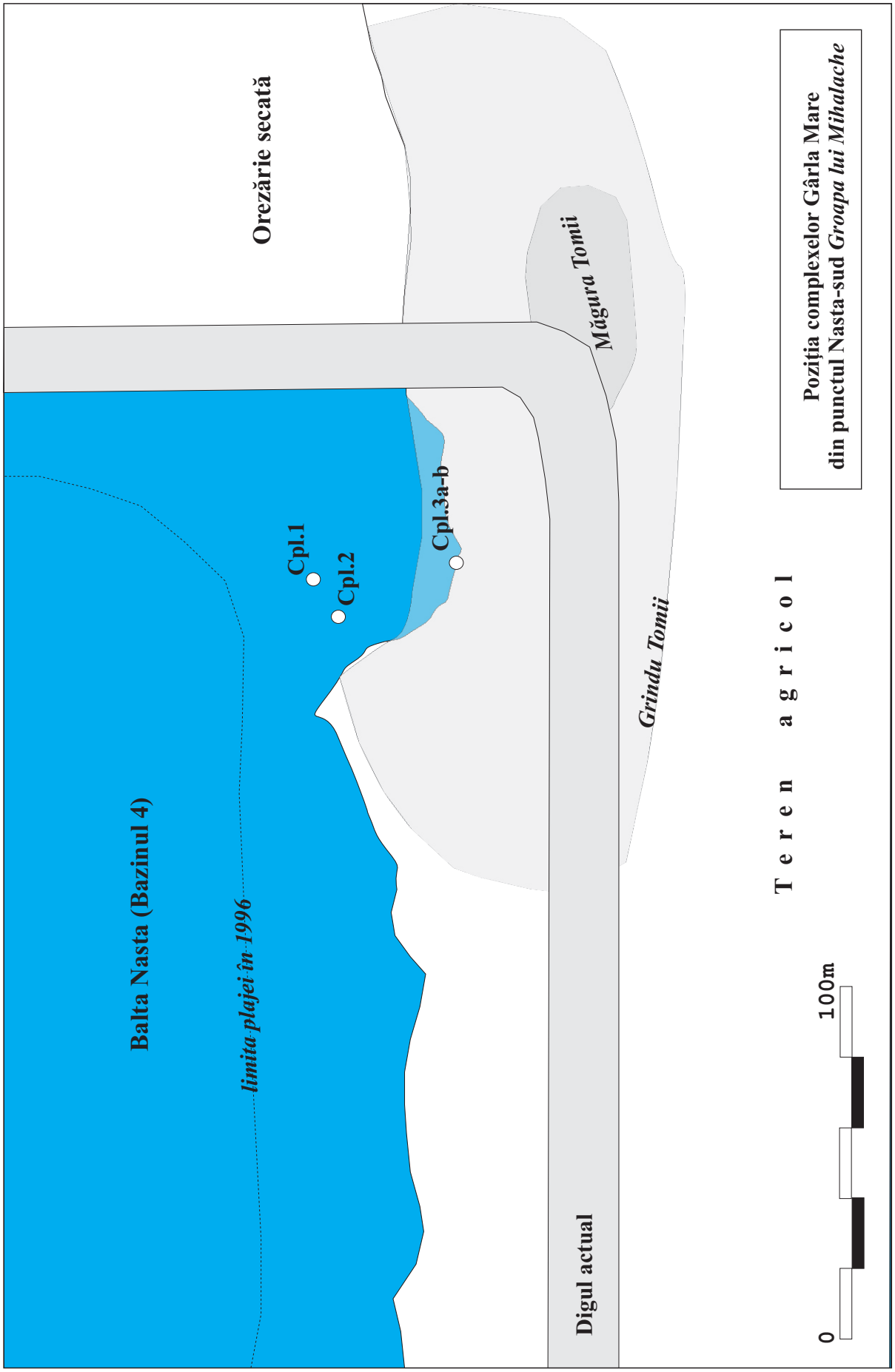

Poziția complexelor Gârla Mare
din punctul Nasta-sud *Groapa lui Mihalache*

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planşa 23

CÂRNA - *Nasta Sud-Groapa lui Mihalache*
Complexul 3a-b
1 - vedere genera;ă; 2-4 - detalii din cursul cercetării

Planșa 24

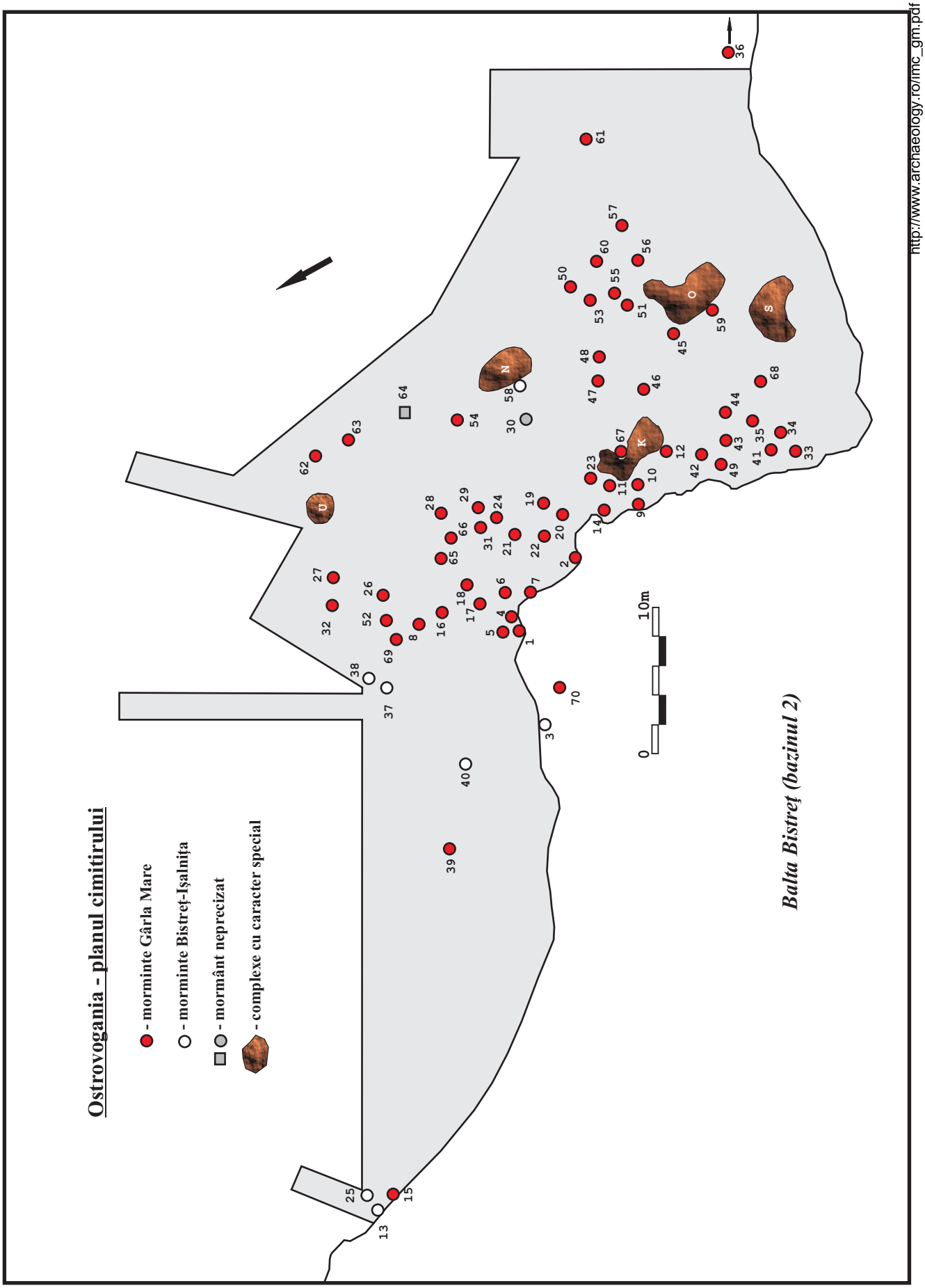

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planşa 25

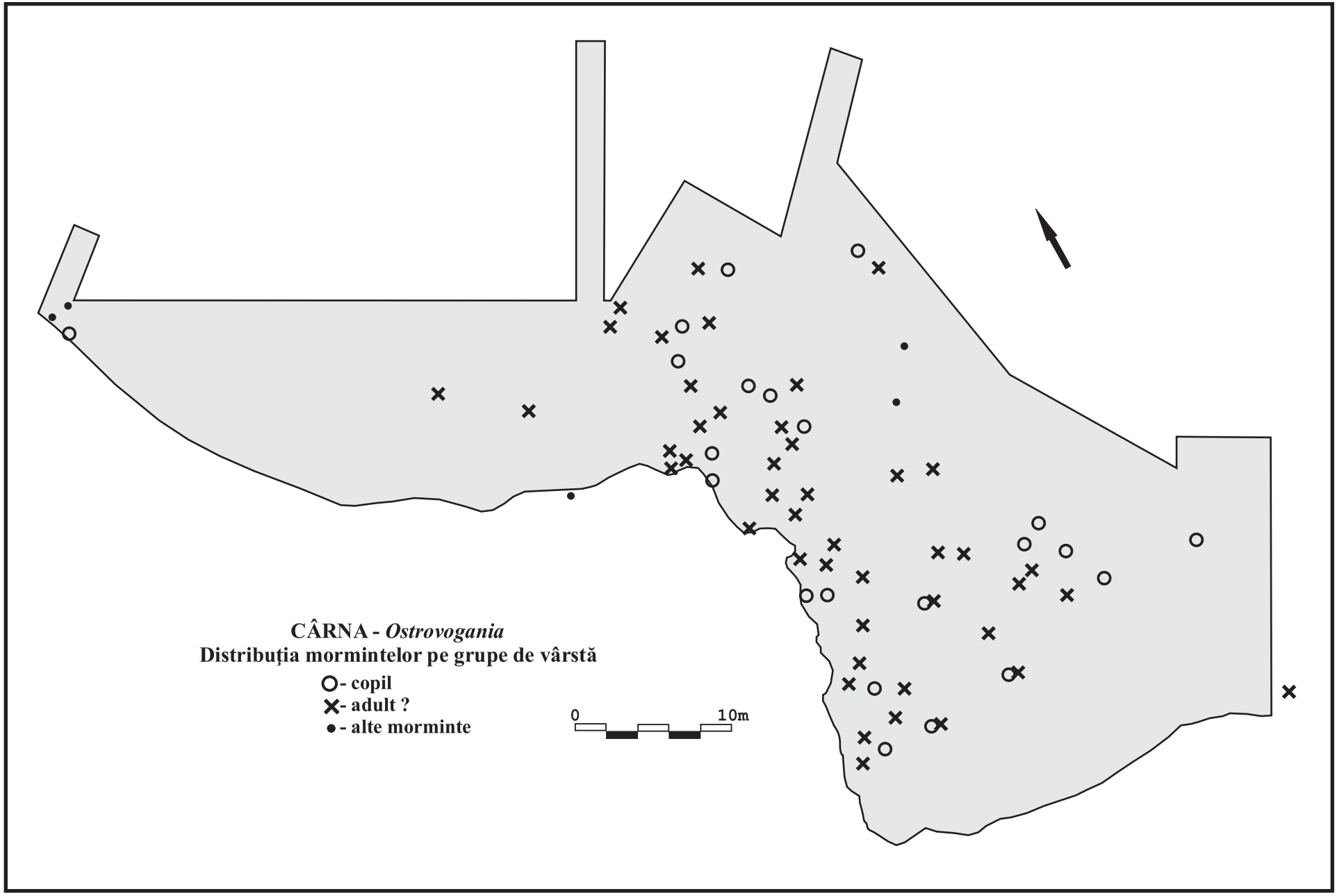
CÂRNA - *Ostrovogania*
Distribuţia mormintelor pe grupe de vârstă
- copil
- adult ?
- alte morminte
0
10m

Planșa 26

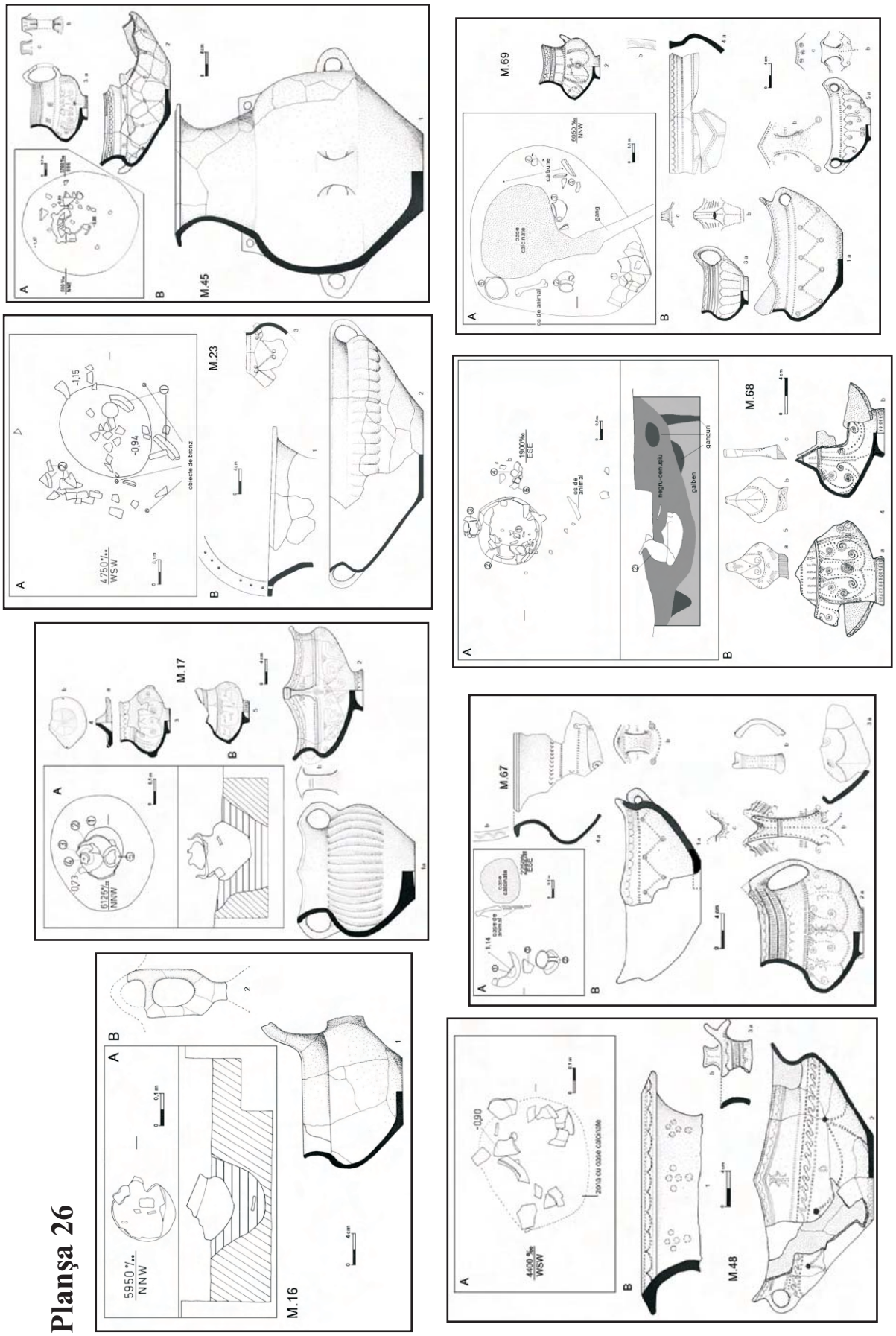

Cârna-*Ostrovogania* - *morminte*
(după M. Sandor-Chicideanu 2003)

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planşa 27

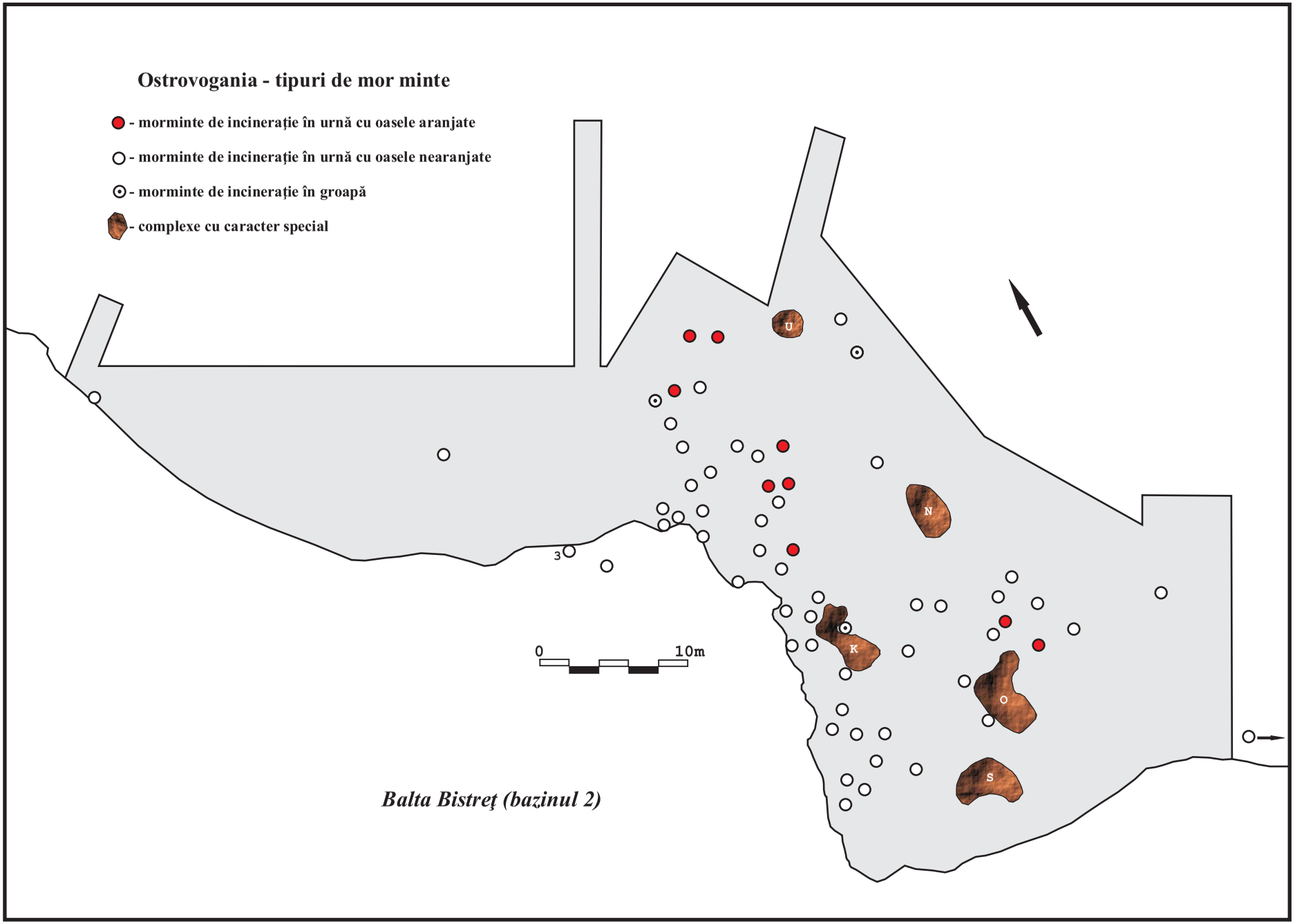
Ostrovogania - tipuri de mor minte
- morminte de incineraţie în urnă cu oasele aranjate
- morminte de incineraţie în urnă cu oasele nearanjate
- morminte de incineraţie în groapă
- complexe cu caracter special
U
N
K
O
S
3
0
10m
Balta Bistreţ (bazinul 2)

Planşa 28

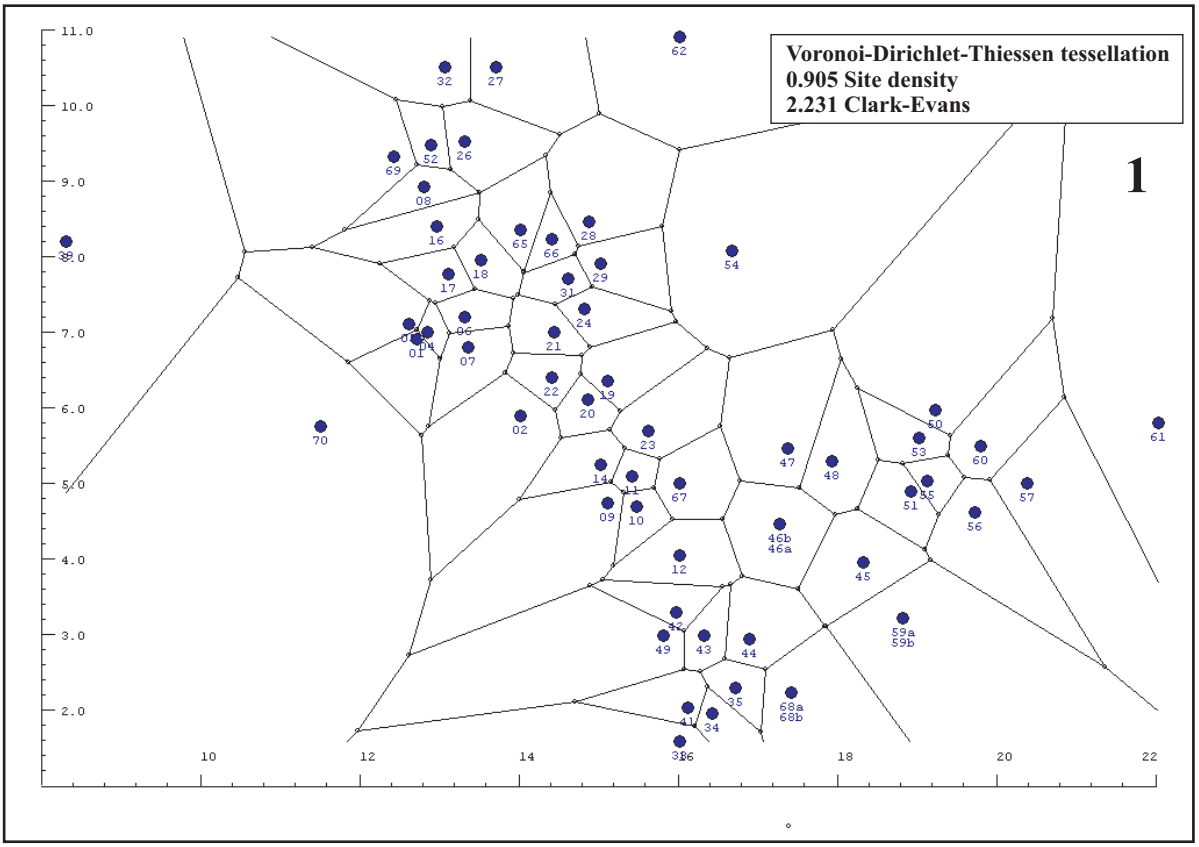

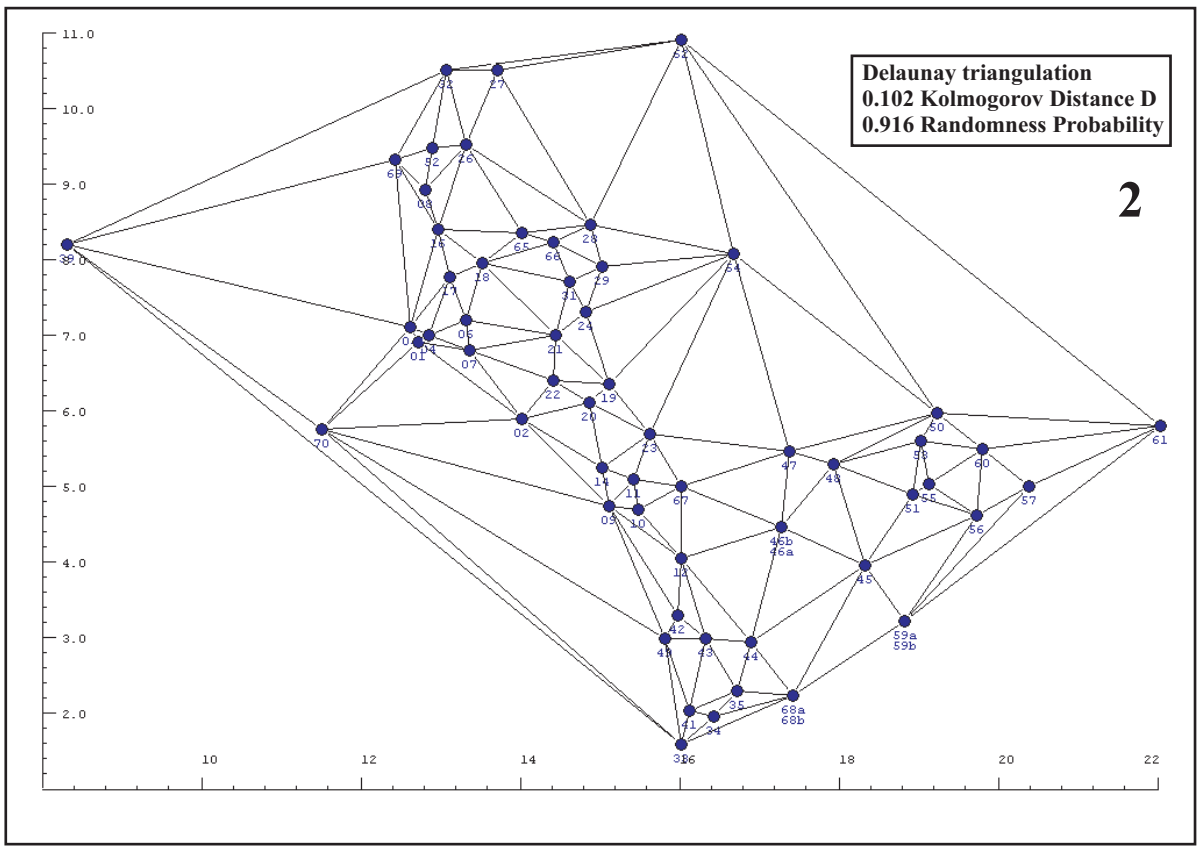

Cârna-*Ostrovogania* - statistica spaţială

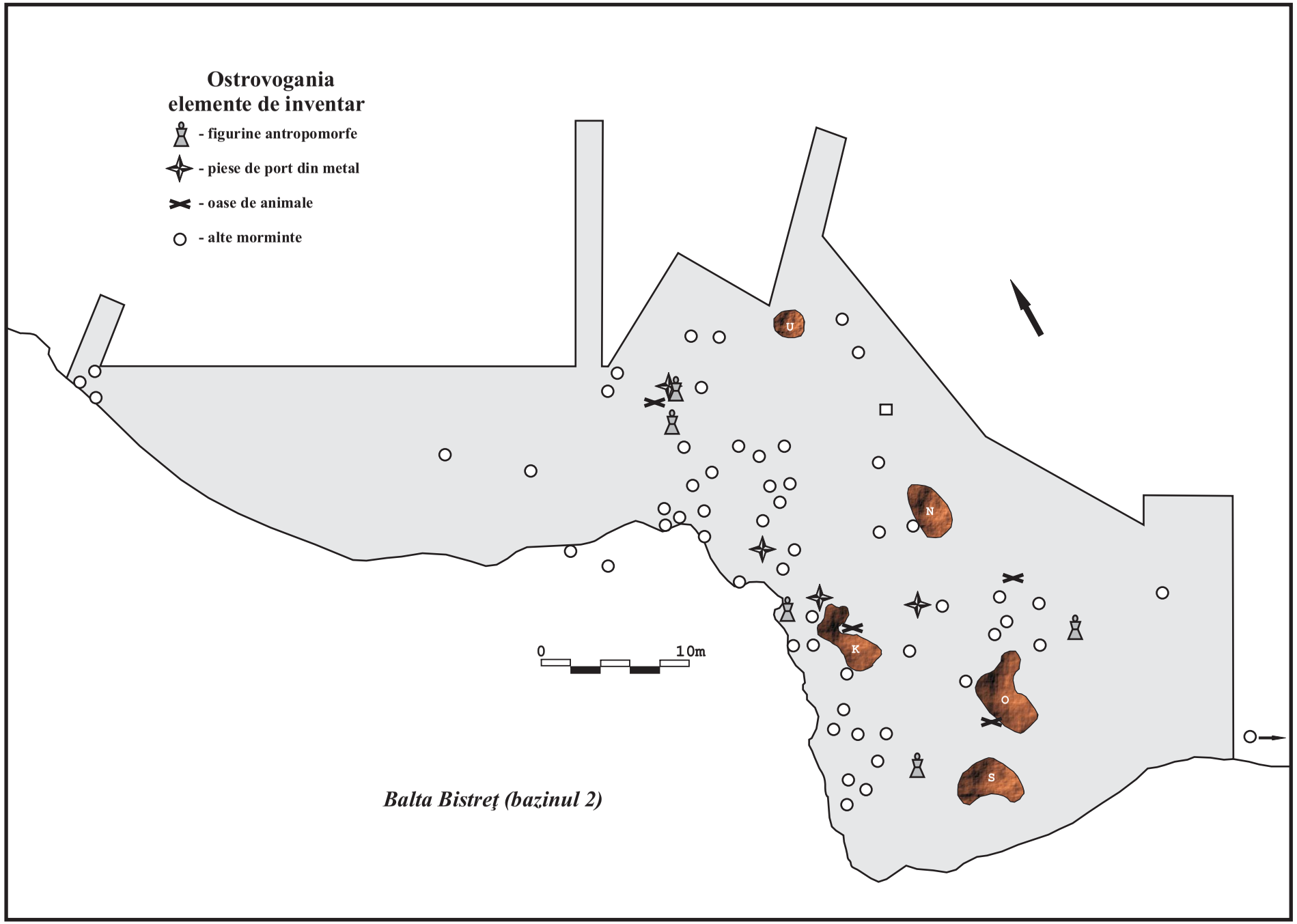
Ostrovogania
elemente de inventar
- figurine antropomorfe
- piese de port din metal
- oase de animale
- alte morminte
U
N
K
O
S
0
10m
Balta Bistreţ (bazinul 2)

Planșa 30

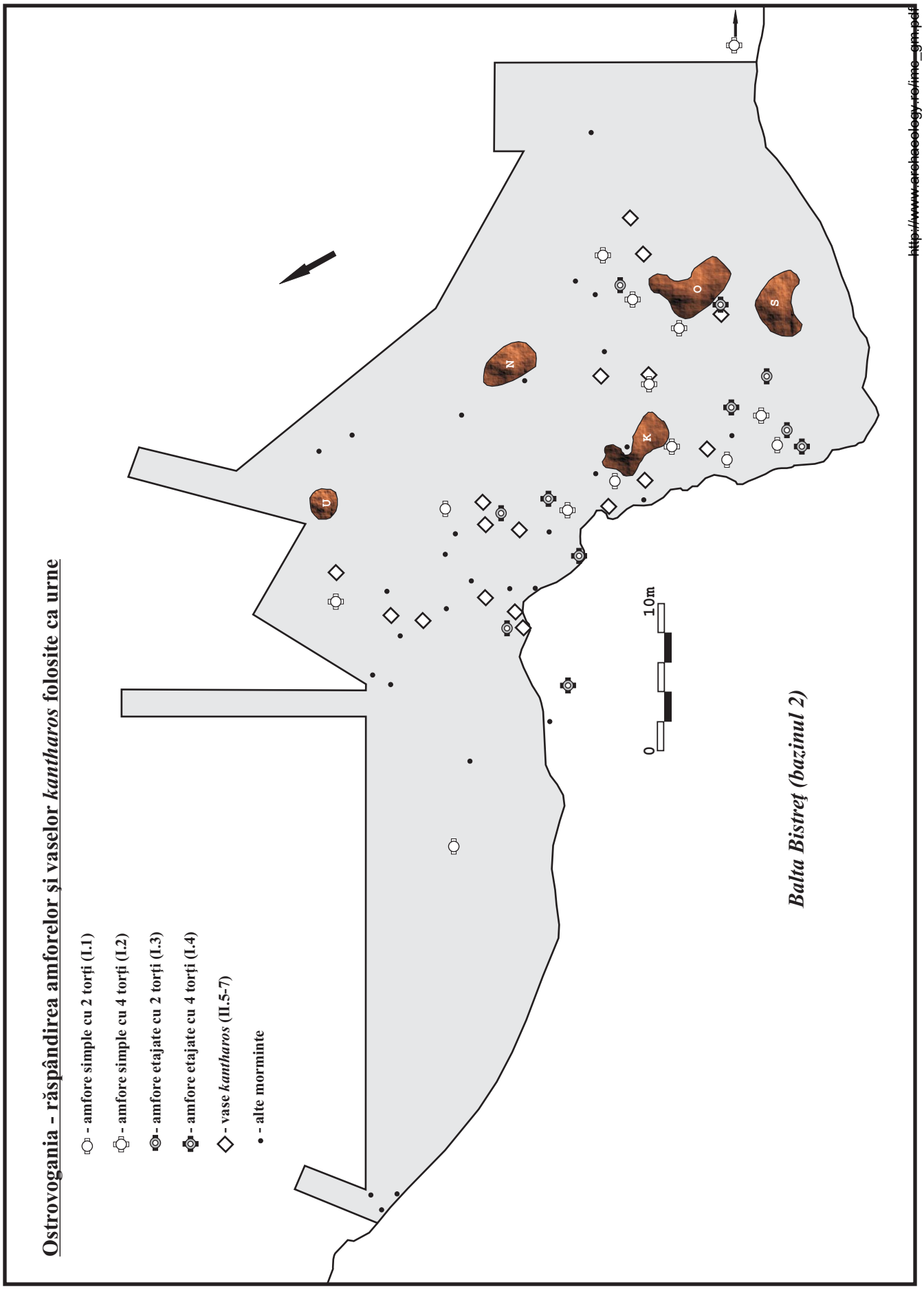

http://www.archaeology.ro/ime_gm.pdf

Planşa 31

Ⓤ - cu funcţie de urnă
○ - capac / vas adiacent

Elemente de ritual şi inventar

Nr. mormânt	III.12	Piese de port din metal	II.5	IV.19	III.10	III.13	Piese de port din lut	III.11	I.2	Capac din ciob de vas	II.6	IV.18	III.9	I.1	Oase de animale	IV.22	II.7	IV.20	IV.17	I.3	I.4	Resturi calcinate ordonate	Nr. vase Grupa de inventar
16	Ⓤ																						3
22	Ⓤ	✦			○																		2
23		✦		○	○				?														3
42			Ⓤ																				1
47		✦	Ⓤ		○	○		○				○											5
11				○		○			Ⓤ														4
51				○					Ⓤ			○											4
45					○				Ⓤ			○											3
20					○				Ⓤ			○											3
31					○						Ⓤ	○											4
4					○			○		⌣	Ⓤ												3
1					○		⌀	○		⌣	Ⓤ												3
17					○	○					Ⓤ								○				5
68a					○					⌣											Ⓤ		3
46b						○			Ⓤ			○											3
54								○															1
69					○			○				○	○		✖				○				5
5					○			○				○							○		Ⓤ		7
35									Ⓤ			○				○							3
21								○			Ⓤ												4
49								○				○		Ⓤ									3
48								○				○		Ⓤ									3
67								○				○			✖								2
41												○		Ⓤ									2
39												○		Ⓤ									2
59a						○				⌣					✖					Ⓤ			4
32					○	○			Ⓤ			○					○					A	5
12									Ⓤ									○					2
56					○	○					Ⓤ								○			A	4
44												○								Ⓤ			2
33												○								Ⓤ			2
24												○									Ⓤ		2
19												○							○	Ⓤ		A	3
2																				Ⓤ			1
34																					Ⓤ		1
28												○		Ⓤ								A	2
55																			○		Ⓤ	A	2

1

Elemente de inventar şi ritual

Nr. mormânt	Statuete	Piese de port din metal	III.13	III.11	II.5	II.7	Resturi calcinate ordonate	IV.18	II.6	III.10	III.9	Piese de port din lut	Capac din ciob de vas	III.8	I.2	IV.20	I.3	Nr. vase Grupa de inventar
68b	♜									○								1
8	♜		○		Ⓤ			○										6
14	♜		○						Ⓤ	○								3
57	♜		○	○					Ⓤ	○								5
52	♜	✦				Ⓤ	A	○		○	○							5
27						Ⓤ		○										3
29					Ⓤ		A	○		○								4
7								○		Ⓤ								3
10									Ⓤ	○								2
66										Ⓤ								1
59b										Ⓤ								1
6										○	Ⓤ							2
61										○	Ⓤ							3
46a									Ⓤ		○	⌀						3
9											○							1
53											○							1
65										○			⌀					2
62											○		⌀					2
50													⌀	Ⓤ				2
43														Ⓤ				1
60															Ⓤ	○		2
34																	Ⓤ	1

2

CÂRNA-*Ostrovogania*
1 - înserierea mormintelor de adulţi
2 - înserierea mormintelor de copii

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Plansa 32

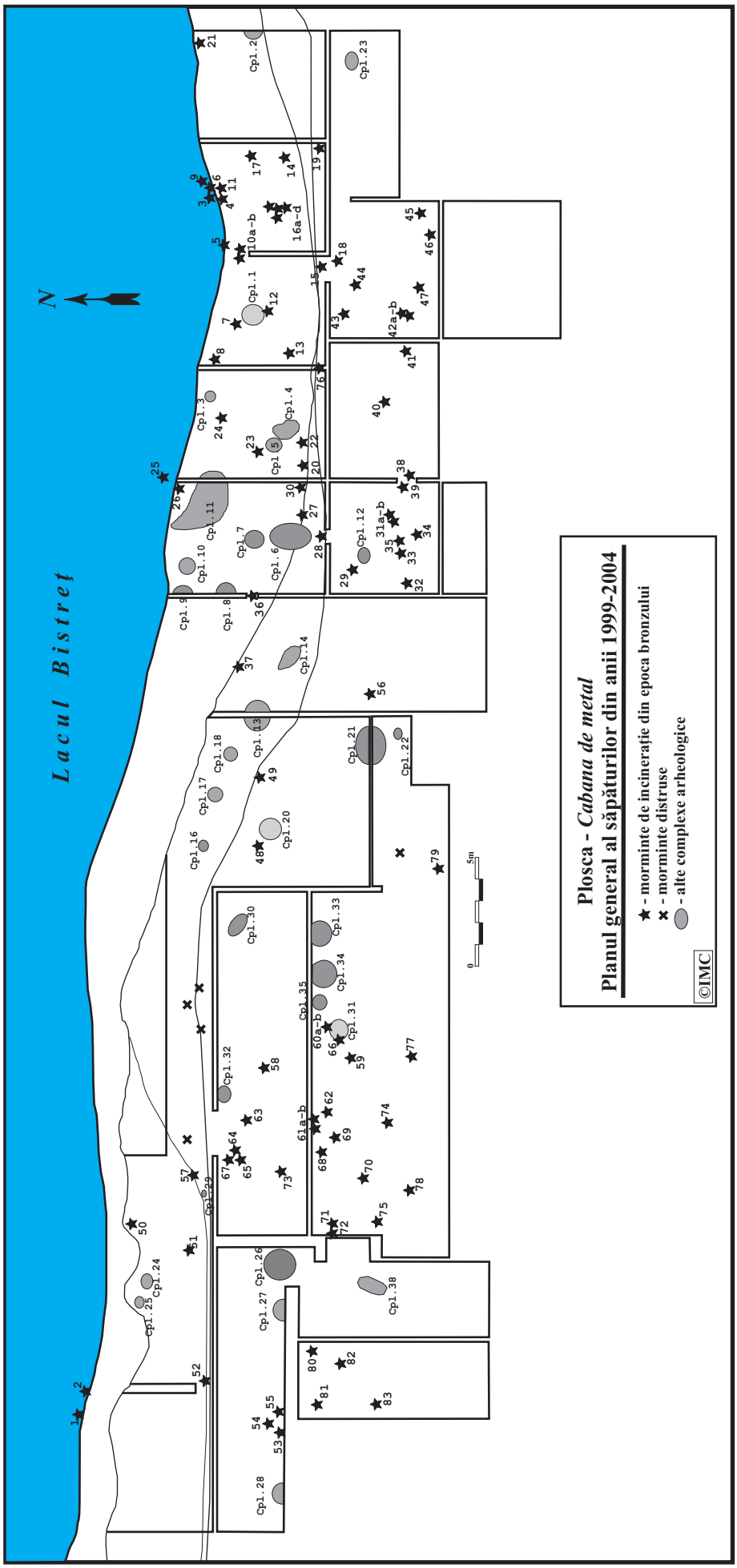

Planşa 33

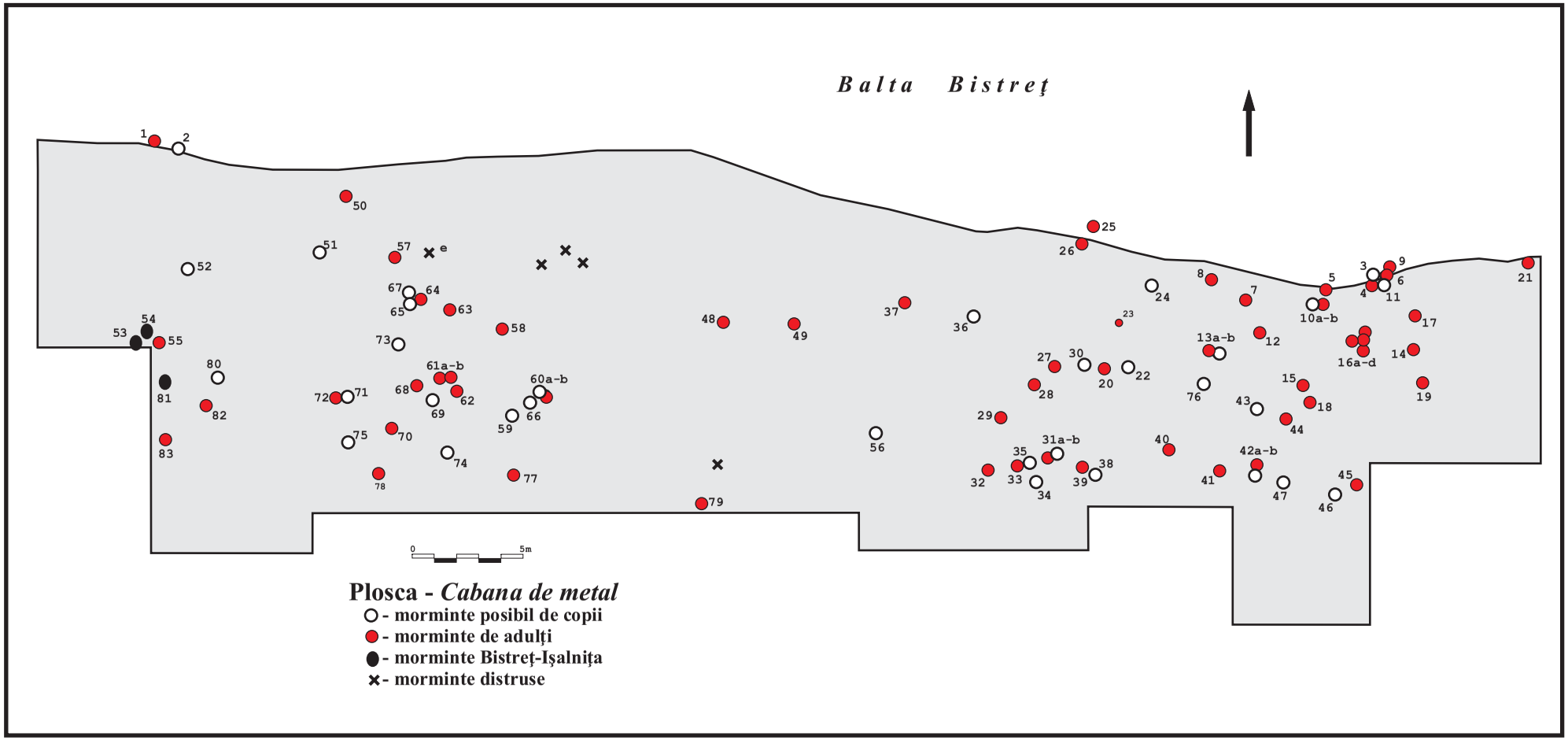
Balta Bistreţ
0
5m
Plosca - Cabana de metal
- morminte posibil de copii
- morminte de adulţi
- morminte Bistreţ-Işalniţa
- morminte distruse

Planşa 34

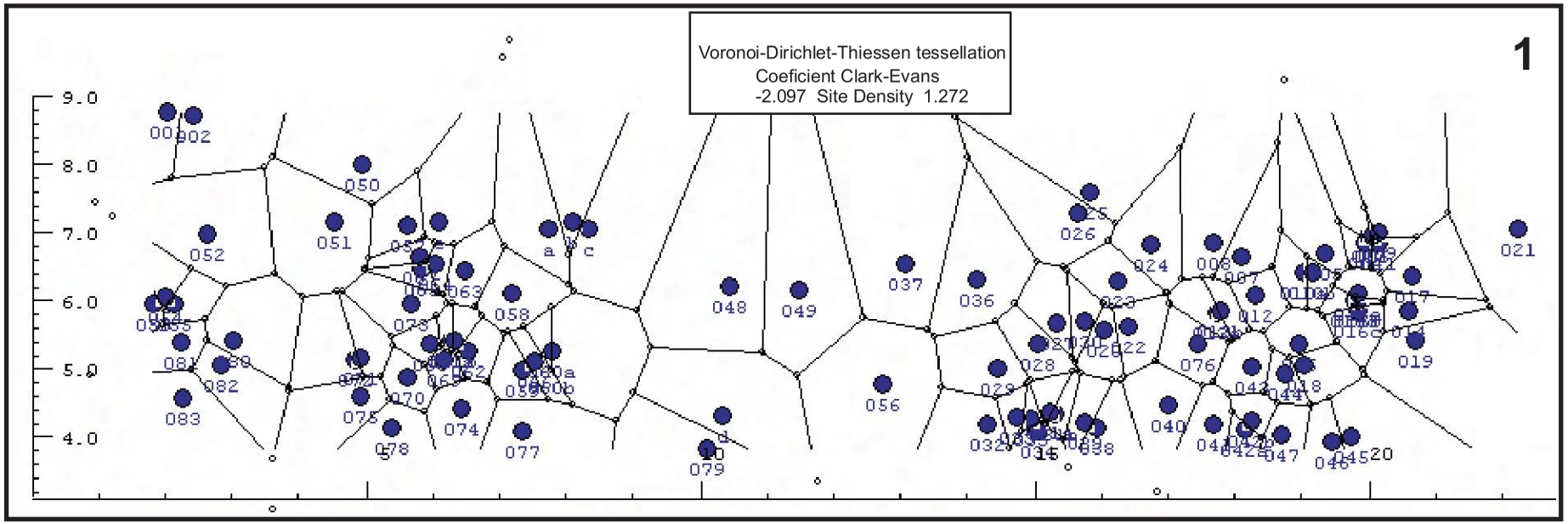

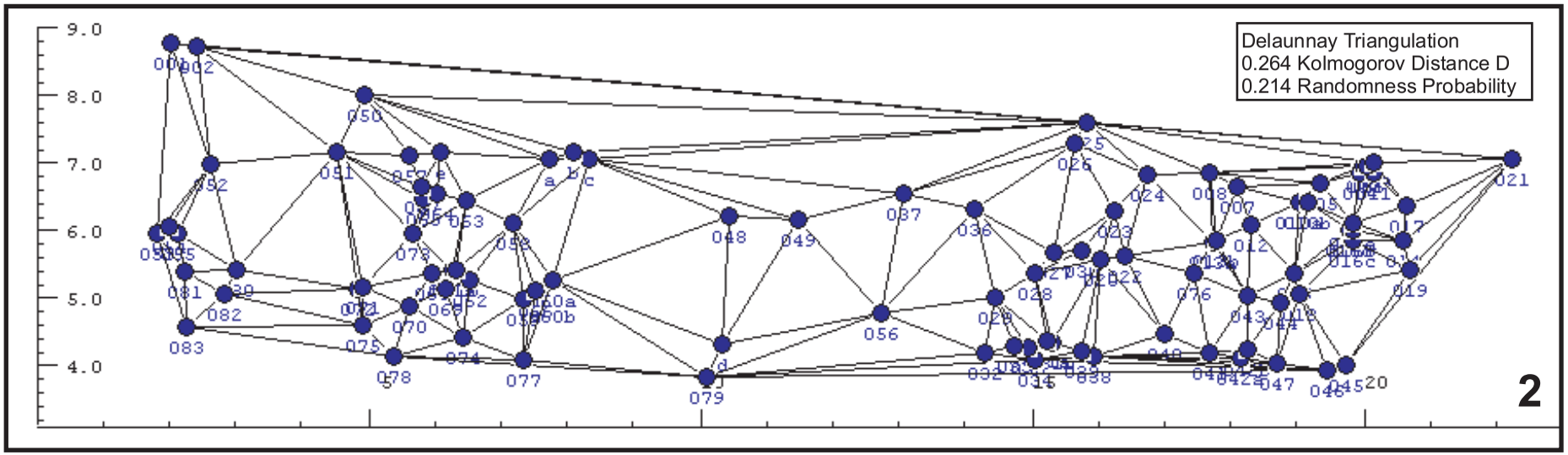

Plosca-*Cabana de metal* - Statistică spaţială

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planşa 35

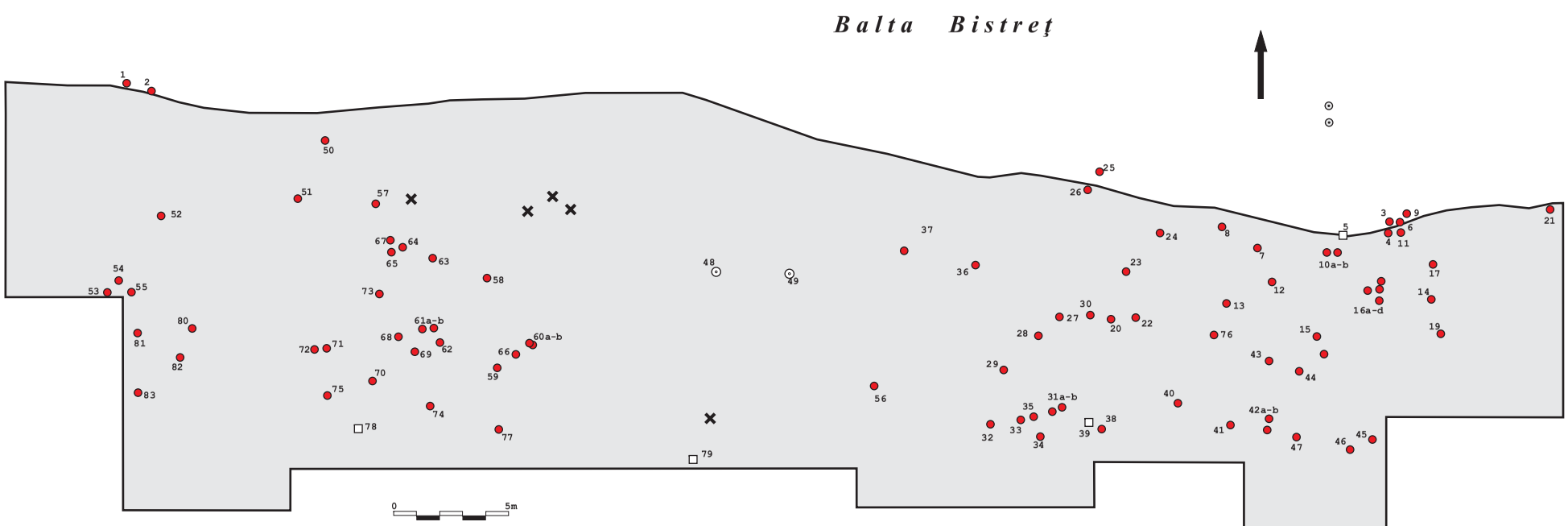

Plosca - *Cabana de metal*

- ●- morminte de incineraţie în urnă (Urnengrab)
- ⊙- morminte de incineraţie în groapă (Brandgrab)
- □- cenotafuri
- ×- morminte distruse

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planșa 36

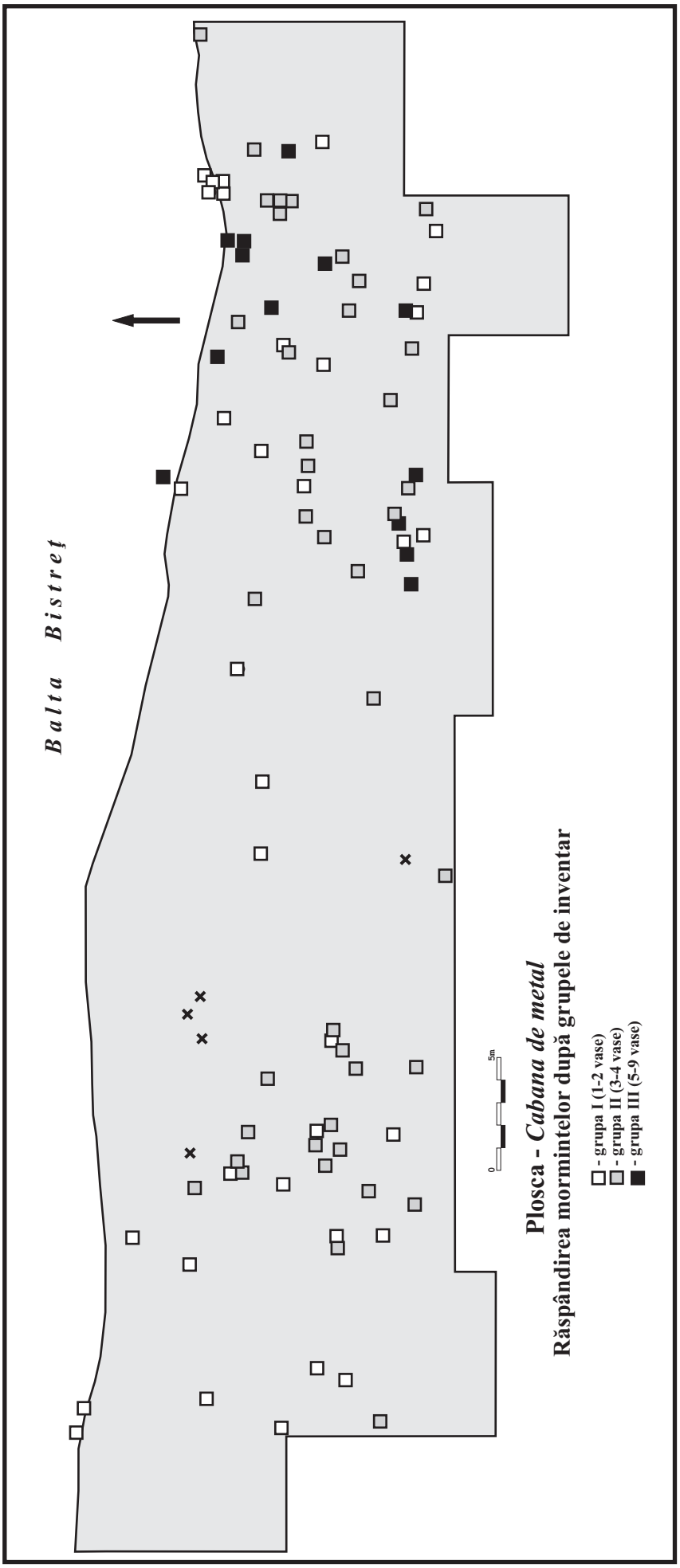

Plosca - *Cabana de metal*
Răspândirea mormintelor după grupele de inventar

Planşa 37

Plosca-*Cabana de metal*
Mormintele de incinerație în groapă 48 şi 49

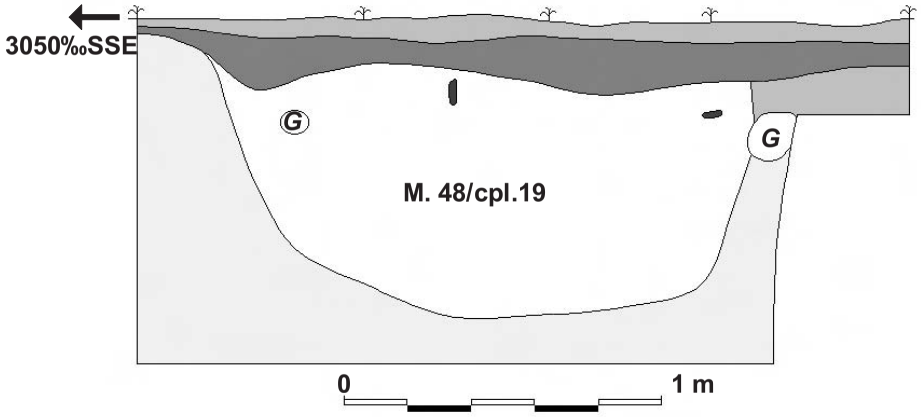

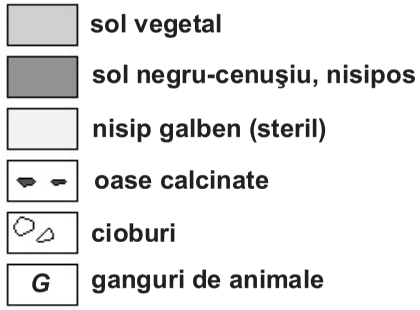

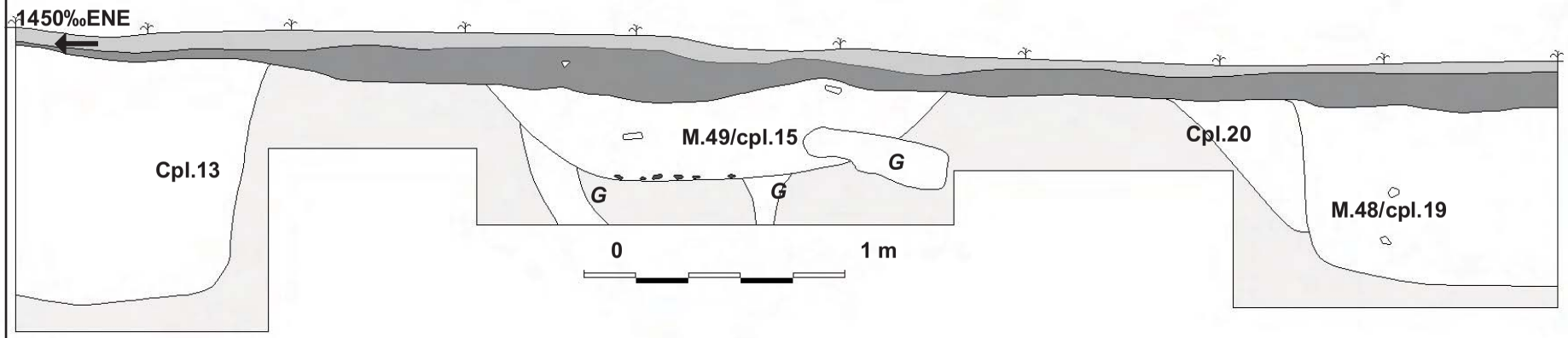

Planşa 38

PLOSCA - *Cabana de metal*
Morm. 16, A - văzut dinspre W
B - văzut dinspre N

Planşa 39

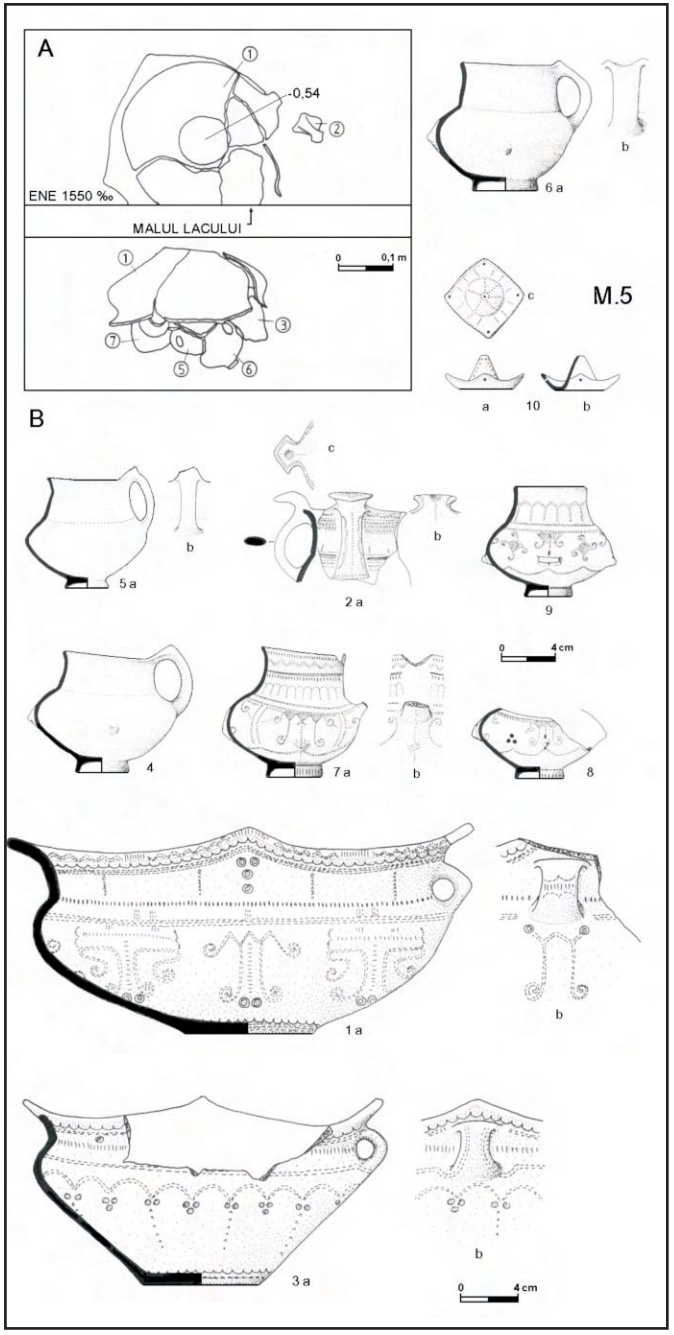

Plosca-*Cabana de metal* - morminte

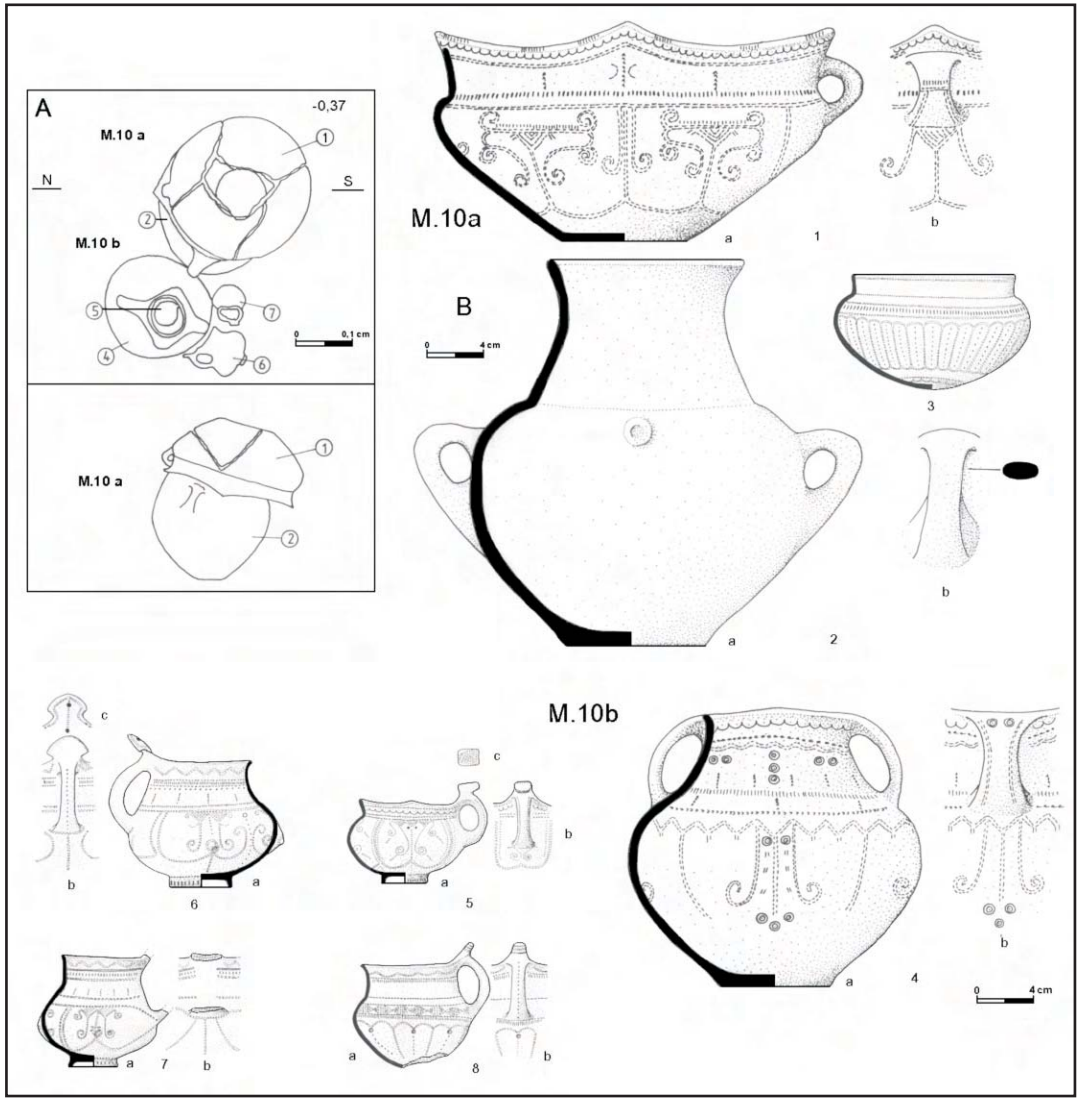

http://www.archaeology.ro/imc_gm.pdf

Planșa 40

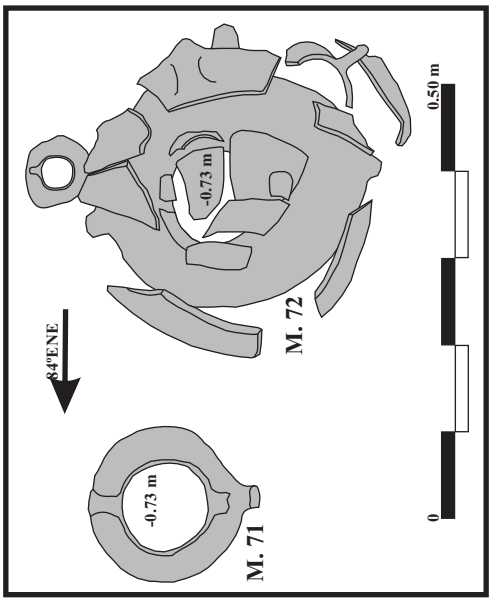

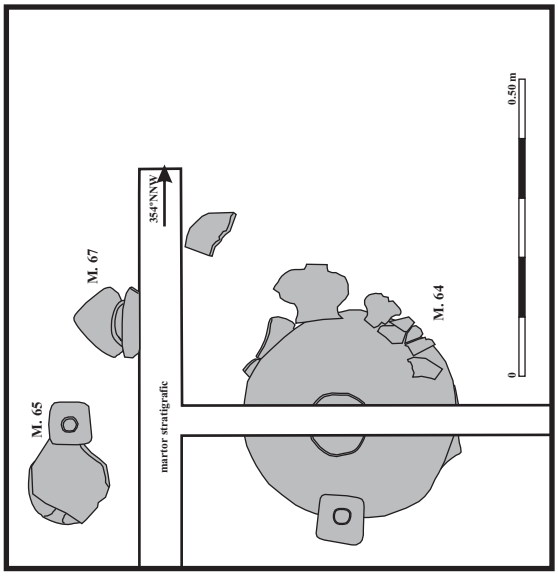

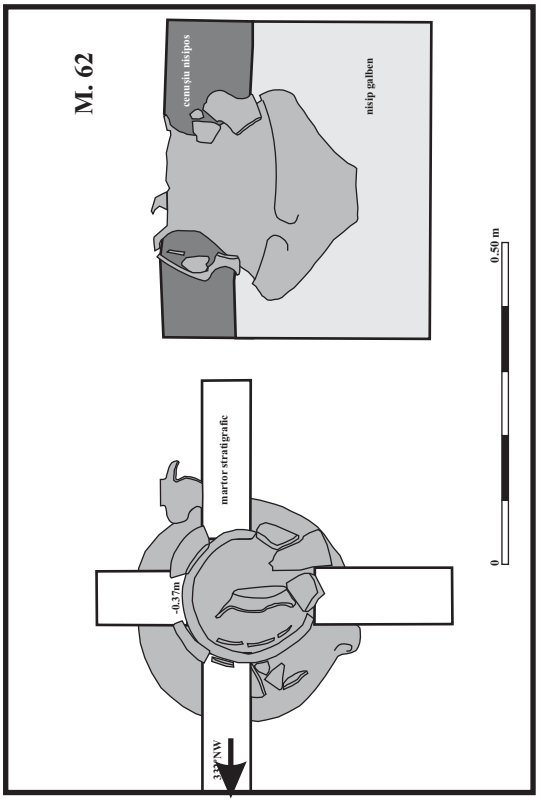

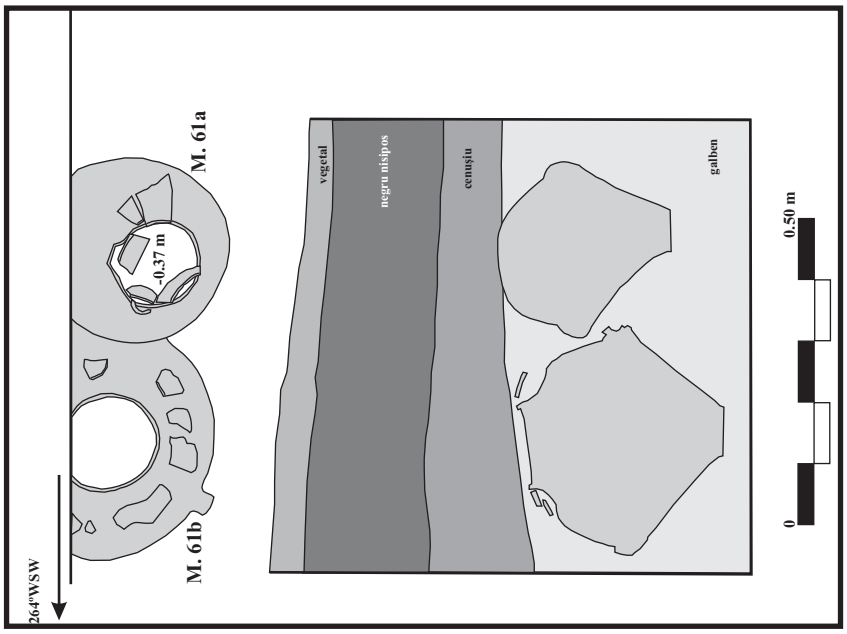

Plosca-*Cabana de metal* - Morminte

Planşa 41

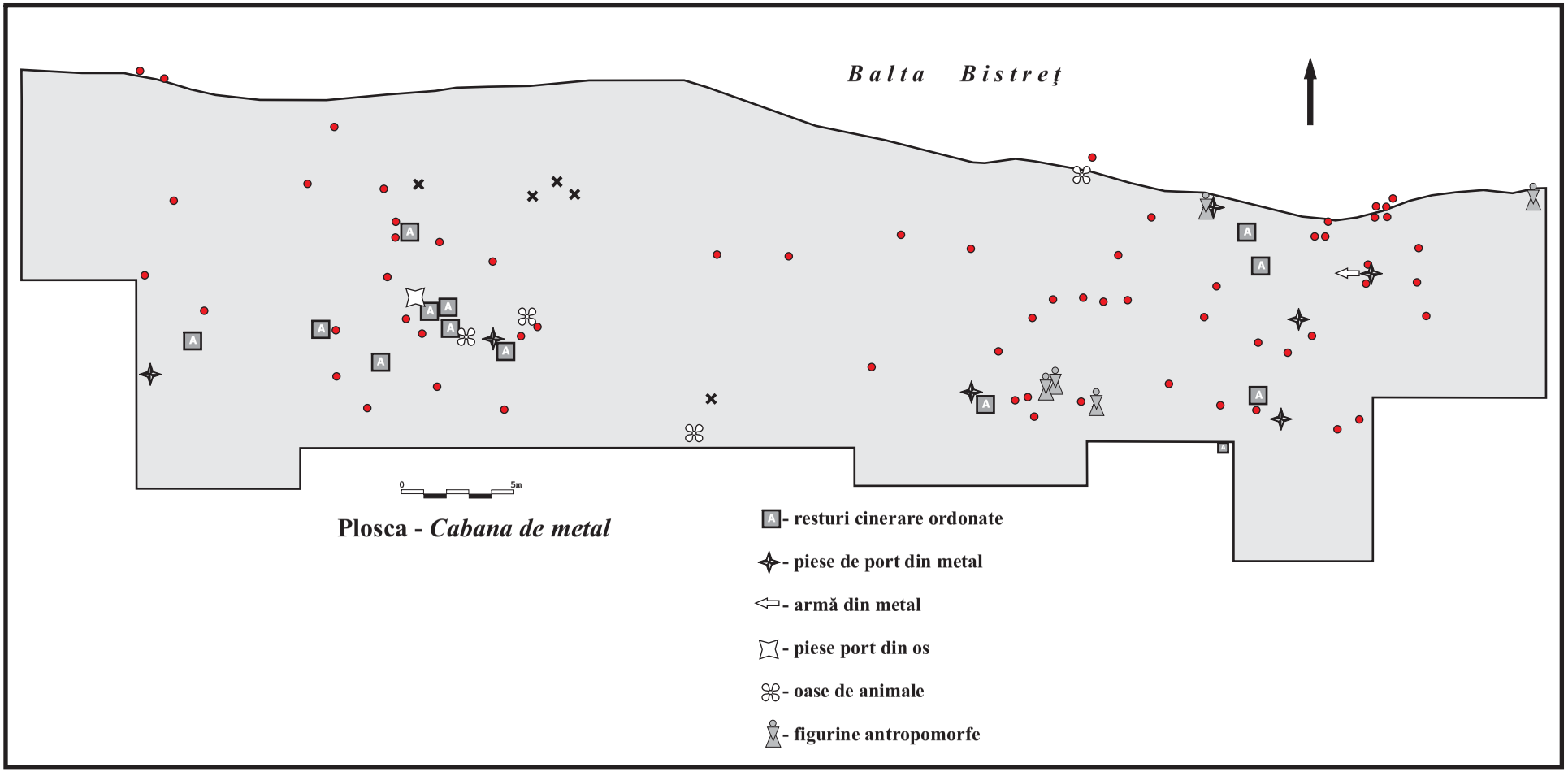
Balta Bistreţ
0
5m
Plosca - Cabana de metal
- resturi cinerare ordonate
- piese de port din metal
- armă din metal
- piese port din os
- oase de animale
- figurine antropomorfe

Planşa 42

Elemente de inventar şi de ritual

(L) - folosit ca urnă
○ - capace / vase adiacente

Nr. morminte	Brandgrab	III.15	IV.25	Piese port metal	II.7	III.12a	Cenotaf	Vas tavă	II.6	I.1	III.10	IV.19	IV.17	IV.18	I.2	III.13	I.3	Pyraunos	III.16	III.8	III.11	Oase de animal	Resturi cinerare aranjate	I.4	IV.20	Nr. vase Grupa de inventar
55	⊙								○																	1
4									(L)																	1
9									(L)																	1
18			○							(L)	○															4
1									(L)		○															2
16a		○								(L)				○												3
63						○			(L)							○										3
49	⊙													○												2
37										(L)	○															2
83				✦						(L)	○			○												3
19						(L)								○												2
48	⊙																				○					2
68					○					(L)	○		○			○										4
31b										(L)	○		○													4
13a										(L)	○			○												3
16b										(L)	○			○												3
21										(L)				○												3
10b										(L)				○		○										5
17									(L)		○			○							○					4
39											○		○				(L)									3
14											○			○	(L)											6
5							K				○			○							○					9
16c										(L)	○			○		○					○					4
58											○			○	(L)	○										4
44									(L)					○							○					3
6														○												1
16d						○								○			(L)				○					4
60a								(L)								○					○					3
45										(L)				○							○					3
28										(L)											○					3
20												○	○				(L)				○					4
57												○			(L)						○					3
40														○	(L)						○					4
32										(L)	○			○		○							A			7
64									(L)		○			○				○					A			4
77														○	(L)	○					○		A			2
72													○		(L)				○		○		A			4
12														○			(L)			○	○		A			5
70										(L)		○				○							A			3
7														○	(L)						○		A			3
62														○			(L)				○		A			4
82										(L)				○									A			2
61a																	(L)						A			3
33											○		○		(L)	○					○				○	6
15											○			○		○					○			(L)		5
42a														○							○		A	(L)	○	5
29																					○			(L)		4
26																						✂			○	1
61b																							A	(L)	○	2

Plosca - *Cabana de metal* - înserierea mormintelor de adulţi

Planşa 43

Elemente de inventar

U - cu funcţie de urnă
○ - capac / vas adiacent

Nr. morminte	II.7	IV.17	IV.20	Pyraunos	III.10	I.2	Piese port metal	St	III.11	III.15	IV.18	II.5	I.1	III.8	II.6	III.13	III.12	III.12a	Nr. vase Grupa de inventar
75	U																		1
71	U	○																	2
42b		○	U																2
74	U				○														2
67				○	U														2
35					U														1
59			○			U			○		○			○					4
34					U		✠												2
51					○				○										2
52					U				○										2
43					U					○									3
8			○		○		✠	♜	○		○				U				6
22					○								U						3
31a					○			♜	○		○	U							6
38					○			♜			○				U	○			5
46									U										1
60b									U										1
73									U										1
13b									U										1
76									U		○								2
80									U		○								2
3									○			U							2
56								♜			○		U						4
10b									○						U				5
69										○			U			○			3
65							✠							U		○	○		4
11															U				2
24															U				2
47											○							U	2
30															U	○			2
66														U		○		○	3

Plosca - *Cabana de metal* - înserierea mormintelor de copii